

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMUNUN ÖNEMİ
VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK
ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERHAT ERTÜRK

GAZİANTEP
MAYIS 2021

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMUNUN ÖNEMİ VE DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN GRANGER
NEDENSELLİK ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERHAT ERTÜRK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Berna Balcı İZGİ

GAZİANTEP
MAYIS 2021

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

FERHAT ERTÜRK

GAZİANTEP 2021

ÖZET

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMUNUN ÖNEMİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

ERTÜRK, Ferhat

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Berna Balcı İZGİ

Mayıs 2021, 146 Sayfa

Gelişmekte olan ülkelerin genel makroekonomik göstergeleri incelendiğinde, tasarruf seviyelerinin düşük kaldığı bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı büyümenin ve özellikle istihdamın sağlanabilmesi için doğrudan yabancı yatırımlar bu ülkeler açısından önemli bir şart olarak görülmektedir. Özellikle sermaye birikimi, teknoloji transferi, ödemeler dengesi ve istihdama katkısı gibi birçok avantaj sağlaması bakımından doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) Türkiye'nin birçok ekonomik hedefleri gerçekleştirmesinde anahtar niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle DYY'ler birçok iktisadi araştırmaya konu olmakla beraber özellikle ekonomik belirleyicileri ile birlikte politik belirleyicileri de pek çok araştırmanın ilgi odağı durumundadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye açısından jeopolitik risk faktörünün hizmet ve sanayi alanına yapılan DYY ile toplam DYY arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Dario Caldara ve Matteo Iacoviello tarafından geliştirilen jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki Türkiye açısından 2005M01-2020M05 yıllarına ait aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan Granger nedensellik testi sonucunda jeopolitik risk endeksi ile sanayi sektörüne ve toplam doğrudan yabancı yatırımlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ve çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu, ancak hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar yönünde bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Jeopolitik konum sanayi sektörü ve doğrudan yabancı yatırımlar açısından önemli bir faktör olduğu sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Türkiye, Jeopolitik Risk Endeksi, Granger Nedensellik Analizi

ABSTRACT

GRANGER CAUSALITY ANALYSIS EVALUATION WITHIN THE FRAMEWORK OF TURKEY GEOPOLITICS LOCATION AND DIRECT IMPACT ON THE IMPORTANCE OF FOREIGN INVESTMENTS

ERTÜRK, Ferhat

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Berna Balcı İZGİ

May 2021, 146 Pages

When the general macroeconomic indicators of developing countries are analyzed, it is a known fact that the savings levels remain low. Therefore, foreign direct investments are seen as an important condition for these countries to ensure growth and especially employment. Foreign direct investments (FDI) are key to Turkey's realization of many economic goals, especially in terms of providing many advantages such as capital accumulation, technology transfer, balance of payments and contribution to employment. In this respect, FDI is the subject of many economic researches, but especially economic determinants as well as political determinants are the focus of many studies. The aim of this study is to reveal the causality relationship between total FDI and total FDI in services and industry, which is a geopolitical risk factor for Turkey. Accordingly, the relationship between the geopolitical risk index developed by Dario Caldara and Matteo Iacoviello and foreign direct investments was analyzed for Turkey using monthly data for the years 2005M01-2020M05. As a result of the Granger causality test, it was determined that there is a statistically significant and bi-directional causality relationship between the geopolitical risk index and the industrial sector and total foreign direct investments, but there is no causality relationship in the direction of foreign direct investments to the service sector. It has been concluded that the geopolitical location is an important factor for the industrial sector and foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investment, Turkey, Geopolitical Risk Index, Granger Causality Analysis

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar değerli zamanını bana ayıran, bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren, öğrencilerine karşı her zaman fazlasıyla özverili davranan tez danışmanım Prof. Dr. Berna Balcı İZGİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Aynı zamanda bu süreçte benden maddi manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve hep yanımda olan başta Babam; İsmail ERTÜRK'e Annem; Zeynep ERTÜRK'e Abim; Fahri ERTÜRK'e ve Arkadaşlarıma tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu.....	4
B. Çalışmanın Amacı ve Önemi	4
C. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları	5
D. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi	5
E. Araştırmanın Problem ve Hipotezler	5
F. Konu ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Tezler/Çalışmalar	5
F.1. Ulusal Çalışmalar.....	6
F. 2. Uluslararası Çalışmalar	9

BÖLÜM I

JEOPOLİTİK KONUM VE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİNİ OLUŞTURAN UNSURLAR

1.1. Jeopolitik Kavramının Tanımı	13
1.2. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Önemi	16
1.2.1. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi Oluşturan ve Arttıran Nedenler.....	23
1.2.1.1. Asya ve Avrupa Kıtalarını Birbirine Bağlaması	23

1.2.1.2. Doğal “Enerji Koridoru” Olması.....	24
1.2.1.3. Doğu ve Batı Dünyasına Yakın Olması.....	29
1.2.1.4. Boğazlara Sahip Olması.....	30
1.2.1.5. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya’ya Yakın Olması.....	36
1.2.1.6. Üç Tarafın Denizlerle Çevrili Olması.....	40
1.2.1.7. Orta Doğu Petrol Kaynaklarına Yakın Olması.....	45
1.2.1.8. Askeri Açından Güçlü Olması	47
1.2.1.9. Bölge Ülkelerine Göre Ekonomisinin İstikrarlı olması	49

BÖLÜM II

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE TÜRKİYE AÇISINDAN GELİŞİMİ

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı.....	52
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri	54
2.2.1. Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	54
2.2.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Bağlı Şirket.....	54
2.2.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar.....	55
2.2.1.3. Stratejik Birleşmeler	55
2.2.2. Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	56
2.2.2.1. Yeşil Alan Yatırımları.....	56
2.2.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları.....	58
2.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar	58
2.2.3.1. Yatay Yatırımlar (Horizontal Investments)	59
2.2.3.2. Dikey Yatırımlar (Vertical Investments)	59
2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teoriler.....	60
2.3.1. Ürün Hayat Döngüsü Teorisi	60
2.3.2. İçselleştirme Teorisi.....	63
2.3.3. OLI Paradigması (Eklektik Teorisi)	64
2.3.4. Oligopolistik Tepki Teorisi	66
2.3.5. Lokasyon Teorisi	67
2.3.6. Hymer-Kindleberger Teorisi	68
2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	69
2.4.1. Pazar Büyüklüğü	74
2.4.2. İşgücü Maliyetleri.....	75

2.4.3. Ham Madde Kaynakları	77
2.4.4. Vergi	78
2.4.5. Politik ve Ekonomik İstikrar	79
2.4.6. Yolsuzluk	81
2.4.7. Taşıma Maliyetleri.....	82
2.4.8. Döviz Kuru.....	83
2.4.9. Ticaret Engelleri	85
2.4.10. Kurumsal Yapı	86
2.4.11. Dışa Açıklık.....	87
2.5. Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi	88
2.5.1. 1923- 1950 Dönemi	92
2.5.2. 1950- 1980 Dönemi	96
2.5.3. 1980 Sonrası Dönemi	101

BÖLÜM III

VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem	107
3.1.1. Model	107
3.1.2. Yöntem	108
3.1.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Grafiksel Gösterim	109
3.1.4. Birim kök Testi	110
3.2. Model (A) göre Ampirik bulgular	113
3.2.1. Bilgi Kriterleri.....	113
3.2.2. Var modeli AR Polinom Ters Kökleri	114
3.2.3. Varyans Ayrıştırma	115
3.2.4. Model (A)’ya Ait Etki-Tepki Analizi.....	116
3.2.5. Granger Nedensellik Testi Nedensellik.....	117
3.3. Model (B)’ye Ait Ampirik Bulgular	119
3.3.1. Bilgi Kriterleri.....	119
3.3.2. Var modeli AR Polinom Ters Kökleri	120
3.3.3. Varyans Ayrıştırma	120
3.3.4. Model (B)’ye Ait Etki-Tepki Analizi.....	121
3.3.5. Granger Nedensellik Testi Nedensellik.....	121
3.4. Model (C)’ye Ait Ampirik Bulgular	122

3.4.1. Bilgi Kriterleri.....	122
3.4.2. Var modeli AR Polinom Ters Kökleri	123
3.4.3. Varyans Ayrıştırma	124
3.4.4. Model (C)'ya Ait Etki-Tepki Analizi.....	124
3.4.5. Granger Nedensellik Testi Nedensellik.....	125
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	126
KAYNAKLAR.....	131

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Temel Jeopolitik Faktörler	14
Tablo 2. Türkiye'nin Jeopolitiğini Oluşturan Unsurlara Göre Durumları	17
Tablo 3. Dünya'da Yeşil Alan Yatırımlarının Dağılımı	57
Tablo 4. Ürün Hayat döngüsü teorisinde Uluslararası Üretim ve Dış Ticaret İlişkisi	62
Tablo 5. Şirketlerin Uluslararasılaşma Stratejileri (Mülkiyet Avantajına Sahip Olduğu Durumda)	65
Tablo 6. Eklektik Teorisine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Avantajları	65
Tablo 7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	70
Tablo 8. Doğrudan Yabancı Yatırımcının Ülke Tercihinde Dikkate Aldığı Faktörler ve Ağırlıkları	71
Tablo 9. Ulaştırma Ana Teknolojik ilerlemeler	83
Tablo 10. Döviz Kurunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisini İnceleyen Çalışmalar	85
Tablo 11. Ticaret Engellerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisini İnceleyen Çalışmalar	86
Tablo 12. Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	91
Tablo 13. Millileştirilen Yabancı Şirketler (1923-1945)	92
Tablo 14. Türkiye Cumhuriyetinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1926-1933)	95
Tablo 15. Dış Sermaye Kaynakları (1946-1954) (Milyon \$)	96
Tablo 16. 1954-1962 Yılları Arası Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon \$)	99
Tablo 17. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı ve Fiili Giriş Değerleri (Milyon \$)	103
Tablo 18. Ülke Bazında Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı (2019).....	105
Tablo 19. Tanımlayıcı İstatistikler.....	110
Tablo 21. Birim Kök testi.....	112
Tablo 22. Model (A)'ya Göre En Uygun Gecikme Uzunlukları.....	114
Tablo 23. Model (A)'ya Göre Otokorelasyon Sonuçları	115
Tablo 24. Model (A)'ya Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları	116
Tablo 25. Model (A)'ya Göre Nedensellik testi sonuçları	118
Tablo 26. Model (B)'ye Göre En Uygun Gecikme Uzunluğu	119
Tablo 27. Model (B)'ye Ait Otokorelasyon Sonuçları	120
Tablo 28. Model (B)'ye Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları.....	120

Tablo 29. Model (B)'ye Ait Nedensellik Sonuçları.....	121
Tablo 30. Model (C)'ye Göre en Uygun Gecikme Uzunluğu	122
Tablo 31. Model (C)'ye Ait Otokorelasyon Sonuçları	123
Tablo 32. Model (C)'ye Ait Varyans Ayırıştırma Analizi Sonuçları	124
Tablo 33. Model (C)'ye Ait Nedensellik testi sonuçları	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Enerji Ticaret Merkezi Olabilmenin Unsurları (Oral, 2017:412)	30
Şekil 2. Türkiye'nin en çok doğal gaz ithal ettiği ülkeler (Polat, 2020)	44
Şekil 3. Ürün Dönemi Teorisi (Dulupçu, ve Demirel, 2005)	61
Şekil 4. DYY'nin Belirleyicileri (UNCTAD WIR, 1998)	72
Şekil 5. Türkiye'ye Giriş Yapan Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı (2003-2019) (TCMB)	104
Şekil 6. Model (A) AR Polinom Ters Kökleri	115
Şekil 7. Model (B) AR Polinom Ters Kökleri.....	120
Şekil 8. Model (C) AR Polinom Ters Kökleri.....	123

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 1. Türkiye Lokasyonu	16
Harita 2. Kıtaların Kesişim Noktası	23
Harita 3. Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri	26
Harita 4. Türkiye'nin Mevcut ve Planlanan Petrol ile Doğal Gaz Boru Hatları	27
Harita 5. Türkiye'nin Sahip Olduğu Boğazlar	34
Harita 6. Türkiye'nin Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya ile Konumu	36

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1. NATO Ülkelerinin Yapmış Olduğu Savunma Harcamalarının GDP İçindeki Payı	49
Grafik 2. Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu(Milyon ABD Doları)	102
Grafik 3. Değişkenlere Ait Grafikselsel Gösterim.....	110
Grafik 4. Model (A) Etki-Tepki Analizi	117
Grafik 5. Model (B) Etki-Tepki Analizi	121
Grafik 6. Model (C) Etki-Tepki Analizi	124

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- ADF:** Genişletilmiş Dickey-Fuller
- AIC:** Akaike Bilgi Kriteri
- AMG:** Genişletilmiş Ortalama Grup tahmincisi
- ARDL:** Autoregressive Distributed Lag Bound Test
- BDT:** Bağımsız Devlet Topluluğu
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BTC:** Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
- BTE:** Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
- CCEMG:** Ortak Bağıntılı Etkiler Ortalama Grup tahmincisi
- DYY:** Doğrudan Yabancı Yatırımlar
- EES:** Hata Kareleri Toplamı
- FDI:** Foreign Direct Investments
- FPE:** Son Kestirim Hatası
- GDP:** Gayri safi yurt içi hasıla
- GPR:** Jeopolitik Risk Endeksi
- GSYH:** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HQ:** Hannan-Quinn Bilgi kriteri
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- ITE:** İran-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı
- ITHPBH:** Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı
- İBYKP:** İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- İGE:** İnsani Gelişme Raporu

LM: Lagrange Çarpanı

LR: Ardışık Modifiye Edilmiş

OCED: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

R: Sınırlandırılmış model

SIC: Schwarz Bilgi Kriteri

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCBM: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TUSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UR: Sınırlandırılmamış model

ÜBYKP: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

VAR: Vektör Otoregresif Model

YASED: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

GİRİŞ

Bir ülkenin jeolojik olarak içinde bulunduğu konum, o ülkenin geleceğini pozitif veya negatif yönde etkileyebilmektedir. Coğrafi konum; bir ülkenin veya bölgenin matematik ve özel konumunu açıklamaktadır. Bu nedenle ülke hudutları değişmediği takdirde coğrafi konumu da değişmemektedir. Jeopolitik konum ise; bir ülkenin veya bölgenin coğrafi konumu ile diğer sosyal, ekonomik, askeri, politik vb. değişkenlerinin de dâhil edilmesiyle diğer ülkelerle olan politik ilişkiler sisteminin konumunu ifade etmektedir.

Türkiye jeolojik olarak; üç tarafının denizlerle çevrili olması, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahip olması, doğal enerji koridoru olması, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlaması gibi birçok önemli faktöre sahip olması bakımından ilk çağlardan beri üzerinde ve çevresinde yaşayan devletler ile olan ilişkilerinde her zaman belirleyici olmuştur. Ayrıca içinde bulunduğu bölgenin birçok konuda ayrıcalıklara sahip olması nedeniyle sürekli olarak çok yönlü çıkar çatışmalarının yaşandığı stratejik bir coğrafi konuma sahiptir. Bundan dolayı Türkiye'nin jeopolitik konumu dünya güç merkezi açısından son derece önemlidir.

Tarihte gelmiş geçmiş tüm devletlerin temel hedefleri, su kaynaklarının yoğun olduğu, verimli toprakların bol olduğu, ticaret açısından ulaşımın kolay olduğu ve barınma açısından güvenli alanlara sahip olmaktır. Çünkü insanlar yaşamlarını devam ettirebilmeleri için üretmeye, çalışmaya ve gelire sahip olması gibi temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu doğrultuda tarihteki tüm devletler 18. yüzyıla kadar güvenli, verimli ve ticaretin yoğun olarak yapıldığı alanlara hâkim olabilmek için uzun yıllar birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Ancak Sanayi Devriminin ortaya çıkmasıyla mücadelelerin amacı ve kapsamında bir takım eklemeler olmuştur. Özellikle sanayi devriminin de yoğun olarak enerji ihtiyacının doğması sonucunda, devletler enerjinin yoğun olduğu bölgelere hâkim olabilmek için mücadeleye başlamıştır. Enerji

faktörünün zamanla tükenmeye başlaması ve yenilenebilir özelliğine sahip olmadığından dolayı enerjinin önemi uzun yıllar hiç değişmemiştir. 18. Yüzyılda ortaya çıkan mücadeleler günümüze kadar devam ettiği ve enerji kaynaklarının tükenmeye başlamasıyla bu mücadelelerin daha da genişleyeceğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Ülkeler, jeopolitik konumları bakımından yurtiçi ve yurtdışı kaynakları bir takım olay ve durumlara maruz kalabilmektedir. Bu olaylar, ilgili ülkenin başta reel ekonomisini ve sermaye piyasasını ciddi anlamda etkilemektedir. Özellikle finansal piyasalar, ilgili ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik statüsünden etkilendiği kadar, ülkenin jeopolitik konumu bakımından ortaya çıkan risk unsurlarından da etkilenmektedir. Çünkü devletler arasında oluşan bir takım jeopolitik anlaşmazlıklar piyasalar özelinde risk ve belirsizlik olarak algılanmasından dolayı ortaya çıkacak etkiler derin izler bırakabilir.

Jeopolitik risk unsuru yabancı yatırımcılara ait yatırım algısını etkilediğinden dolayı ülkelerden ciddi döviz girişlerine veya çıkışlarına yol açabilmektedir. Özellikle ödemeler dengesi açığı veren ülkelerden döviz çıkışı söz konusu olduğu durumda döviz miktarının azalmasına bağlı olarak ülkenin yerel parasının döviz karşısında hızla değer kaybına uğramasına neden olacaktır. Risk unsuru başlangıçta yabancı yatırımcının algısında değişime yol açmakla beraber zamanla yerli yatırımcının da yatırım algısında değişime yol açmaktadır. Bu durum zamanla ülke ekonomisine ait önemli göstergeler üzerinde negatif bir etki yaratacaktır (Akdağ, vd., 2019:60).

Doğrudan yabancı yatırım hareketliliği 16. yy. ülkeler arasında doğal kaynakların taşınmasına imkân tanıyan sömürgecilik faaliyetleri ile başladığı ileri sürülmektedir. Ancak güncel tanımına uygun örnekler genellikle sanayi devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayi devrimi özelinde hızla gelişen endüstriler, sermaye birikimlerinden daha yüksek kar elde etmek amacıyla hammadde kaynaklarının ve görece işgücü ücretlerinin düşük olduğu ülkelere yönelmeye başlamışlardır. Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan küreselleşmenin etkisiyle insanların hızlı yaşam döngüsüne kapılmaları, sermayenin bir ülkeden diğer bir ülkeye hareket etmesini daha kolay bir seviyeye getirmesi ve tüketim unsurlarının değişmesi gibi birçok faktörün ortaya çıkması yaşam alanlarının artmasına neden olmuştur (Özel, 2018:1, Köse, 2019:1). Böylelikle ilk aşamada sanayi devrimi, arkasından küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla dünya genelinde ticaret hacminin artmasını sağlamıştır.

Az gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede karşılaştıkları sıkıntıların temelinde yetersiz tasarruf seviyesi yer almaktadır. Ülkeler yetersiz tasarruf seviyelerini karşılamaya yönelik olarak iki temel araca başvurmuştur. Ülkeler mevcut soruna çözüm olarak ya portföy yatırımlarını ülke ekonomisine çekmeye çalışacak ya da doğrudan yabancı yatırımları ülke ekonomisine kazandırma yoluna başvuracaktır. Ancak küreselleşme sonrasında para akışının kolaylaşmasıyla portföy yatırımları genellikle ülke ekonomileri üzerinde spekülasyon güdüsüne yönelik kullanılmaya çalışıldığından pek fazla başvurulmak istenen yatırım çeşidi değildir. Diğer yandan sermaye birikimi, teknoloji transferi, ödemeler dengesi ve istihdama katkısı gibi birçok avantaj sağlaması bakımından doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) Türkiye'nin birçok ekonomik hedefleri gerçekleştirmesinde anahtar niteliği taşımaktadır. Özellikle dünya ekonomisini küreselleşmesi ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkeler açısından elzem bir hale gelişmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinin incelendiği çalışmalarda temel iki faktör üzerinde durulmuştur. Bu faktörlerden ilki ekonomik değişkenler, ikinci faktör ise politik unsurların etkisidir. Çalışmamızın odaklandığı konu özelinde yatırım kararlarının alınmasında en önemli hususlardan biri de yatırımın gerçekleşeceği ülkenin risk düzeyidir. Bu doğrultuda risk unsurlarının önemli bir kısmını kapsayan jeopolitik risk seviyesinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi Türkiye özelinde incelenmeye çalışmıştır.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Giriş olarak ayrılan birinci bölümde çalışmada kullanılan materyal ve yöntemler ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

İkinci bölümünde Jeopolitik kavramının tanımı ve Türkiye'nin jeopolitik konumu ve önemi açıklamak amacıyla jeolojik ve politik olarak sahip olduğu genel özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca Dünya güç merkezi bağlamında Türkiye'nin jeopolitik konumunun hangi düzeyde yer aldığı incelenmiştir.

Üçüncü bölümünde, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik kavramsal ve teorik hususlara yer verilmiştir. Daha sonra, Türkiye ve Dünya ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimi incelenmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar açısından sahip olduğu avantajlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, çalışmada kullanılan yöntem sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu bölüm, Türkiye özelinde jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkinin Granger nedensellik analizine yönelik hipotezlerin test edilmesi sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde, elde edilen bulgular tartışılmakta ve Türkiye özelinde önerilere yer verilmektedir.

A. Araştırmanın Konusu

Çalışmada ülkeler jeopolitik konumları sebebiyle yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı, çeşitli olay ve durumlara maruz kalmakta ve bu olaylar; ilgili ülkenin başta sermaye piyasası olmak üzere, finansal sisteminin tamamında etkili olmaktadır. Finansal piyasalar, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi durumlarından etkilendiği kadar, jeopolitik konumları sebebiyle ortaya çıkan risklerden de etkilenmektedir. Bu doğrultuda Türkiye için 2005M01-2020M05 dönemlerini kapsayan jeopolitik risk endeksi ile toplam ve belirli sektörler özelinde doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkisi ekonometrik açıdan analiz edilmiştir.

B. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; tasarruf düzeyinin yetersiz olduğu Türkiye ekonomisinde kalkınma ve büyümenin sağlanabilmesi için yabancı sermaye elzem görülmektedir. Sermaye birikimi, istihdama katkısı ve teknoloji transferi gibi avantajları nedeniyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları Türkiye açısından büyümek ve gelişmek için bir anahtar niteliğindedir. Bu yönüyle pek çok iktisadi araştırmaya konu olan doğrudan yabancı yatırımların ekonomik belirleyicilerinin yanı sıra politik belirleyicileri de ilgi odağı durumundadır. Bu doğrultuda jeopolitik risk faktörünün doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde yarattığı etkiyi ve bu etkinin önemini Granger nedensellik analizi çerçevesinde ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın önemi; literatürde, doğrudan yabancı sermaye hareketlerini belirleyen faktörler, itici ve çekici faktörler adı altında incelenmektedir. Bu çerçevede yapılan ampirik analizlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri açıklamak üzere, pazar büyüklüğü, işgücü maliyetleri, ham madde kaynakları, vergi, politik ve ekonomik istikrar, yolsuzluk, taşıma maliyetleri, döviz kuru, ticaret engelleri, kurumsal yapı ve dışa açıklık olmak üzere on bir ekonomik ve sosyal değişken kullanılmıştır. Sayılan ekonomik belirleyicilerinin yanı sıra tezin asıl amacı, jeopolitik konumun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde nasıl bir etki yarattığını ve

Türkiye açısından jeopolitik konumun ekonomik anlamda önemini iktisat literatürüne kazandırılmasıdır.

C. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları

Bu araştırma, Türkiye için 2005M01-2020M05 dönemlerini kapsayan jeopolitik risk endeksi ile toplam doğrudan yabancı yatırımlar, sanayi sektörüne ve hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki Granger Nedensellik analiziyle açıklanmaya çalışılmıştır.

D. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri tabanından ve Caldara ve Iacoviello tarafından geliştirilen matteoiacoviello veri tabanından alınmıştır. Ortak veri seti nedeniyle 2005M01-2020M05 dönemine ait aylık verilerle sınırlandırılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen jeopolitik risk değişkeni dışındaki değişkenler kapsam dışı bırakılmıştır.

E. Araştırmanın Problem ve Hipotezler

Araştırmanın problemi jeopolitik risk endeksinde meydana gelen artış ve azalışların doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin granger nedensellik testiyle sınanması olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında test edilecek hipotezler;

Serilerin durağanlığı için kurulan hipotezler;

H_0 : Seri durağan değildir.

H_1 : Seri durağandır.

Seriler arasında nedensellik ilişkisi test etmek için kurulan hipotezler;

H_0 : Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır.

F. Konu ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Tezler/Çalışmalar

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma konusuyla ilgili literatürde yapılmış olan benzer çalışmalara yer verilmiştir. İncelenen çalışmalar ulusal ve uluslararası olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır.

F.1. Ulusal Çalışmalar

Balcılar vd., (2018) çalışmasında, jeopolitik risklerin borsa getiri ve oynaklık dinamikleri üzerindeki etkisi BRICS ekonomilerindeki hisse senedi piyasası açısından incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki niceliklerde parametrik olmayan nedensellik testleri yoluyla incelenmiştir. Uygulanan testler sonucunda jeopolitik risk endeksinin BRICS hisse senedi piyasalarında heterojen olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Jeopolitik risklerin hisse senedi getirilerini etkiledi ancak hisse senedi piyasasındaki oynaklığı önemli derecede etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dedeoğlu vd. (2019) çalışmasında, 18 gelişmekte olan ülke nezdinde jeopolitik risk ile yönetim kalitesinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1996-2016 yılları arasındaki dönemleri panel veri yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda ise jeopolitik risklerin doğrudan yabancı yatırımları negatif yönde etkilediği, yönetim kalitesinin ise doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan (2019) çalışmasında, 17 gelişmekte olan ülke (Türkiye, Meksika, Kore, Rusya, Hindistan, Brezilya, Çin, Endonezya, Suudi Arabistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Arjantin, Kolombiya, Venezuela, Tayland, Ukrayna, İsrail, Malezya ve Filipinler) üzerinden jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımları nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda 17 gelişmekte olan ülkenin jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlarını 1985'ten 2017 yılına kadar aylık periyotlar şeklinde kapsayan panel regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Kısaca jeopolitik risk endeksindeki %100'lük artış DYY/GSYİH oranını yaklaşık 0,85 birim azaltmaktadır.

Bezgin (2019) çalışmasında, Türkiye'nin jeopolitik riski ile borsa İstanbul endeks getirilerini hangi düzeyde etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada jeopolitik risk değerleri PRS grup tarafından hazırlanan veriler ile BİST 100, BİST Mali, BİST Hizmet, BİST Sınai ve BİST Teknoloji endeksine ait getiri verileri kullanılmıştır. Değişkenlere ait zaman periyotları 2009-2018 kapsamaktadır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin jeopolitik riskinin BİST 100, Hizmet, Sınai ve Mali endekslerin getiri

düzeylerini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Jeopolitik risk endeksinde meydana gelen 1 birimlik artış BİST 100 endeksi getiri oranını %4 oranında bir düşüşe neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erkan (2019) çalışmasında, OrtaDoğu ülkelerinin (Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Filistin, Umman, Lübnan, Mısır ve Katar) jeopolitik risk endeksi ile borsa endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma 2004-2018 yılları arasındaki aylık verileri kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada kullanılan Borsa endeksleri günlük olarak alınıp aylık volatilitesi hesaplanarak veri haline getirilmiştir. Çalışmada jeopolitik risk endeksi ile borsa endeksleri arasındaki ilişki Toda-Yomamoto nedensellik yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Ürdün, Katar ve Filistin ülkelerinin borsa volatilitelerinin jeopolitik risk endeksi arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğu, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Lübnan ve Mısır ülkelerinde ise nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Üçler ve Özşahin (2020) çalışmasında, 9 Gelişmekte olan ülkeler (Arjantin, Endonezya, Brezilya, Filipinler, Malezya, Güney Kore, Meksika, Türkiye ve Tayland) özelinde Jeopolitik risk ile borsa endeksi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Aralık 1987- Ağustos 2010 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmada her bir ülke için bootstrap ve Wald istatistiğinin hesaplandığı SUR sistemine dayalı bir yöntem olan panel nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, Meksika, Brezilya, Arjantin ve Tayland'da jeopolitik risk endeksi ile borsa endekslerine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu, Türkiye, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Endonezya'da ise jeopolitik risk endeksi ile borsa endeksi arasında bir nedensellik sonucu saptanmamıştır.

Özkan (2020) Çalışmasında, BRICS-T ülkeleri üzerinden jeopolitik risklerin döviz piyasaları üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada jeopolitik risk endeksleri ve Dolar karşısındaki yerel para birimlerinin hem getiri oranlarını hem de parametrik olmayan kantil değeri nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Değişkenlerin kullanıldığı zaman periyodu Temmuz 2005 ile Şubat 2020 dönemlerini kapsamaktadır. Yapılan analiz sonucunda, jeopolitik risk endeksinin döviz kurlarının hem getiri oranlarını hem de oynaklığını etkilediğine dair önemli etkiler bulunmuştur. Ayrıca

elde edilen sonuçlara ek olarak, jeopolitik risk unsurunun, politika yapıcılar, merkez bankaları, yerli ve yabancı yatırımcılar ile işletmeler tarafından bir risk faktörü olarak görülmesi gerektiğine yönelik bir takım bulgulara saptanmıştır.

Kerim (2020) Çalışmasında, Jeopolitik riskin Türkiye turizmine olan etkisi araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler kur (Dolar/TL), petrol fiyatları, enflasyon, Aylık turist veri ve jeopolitik risk endeksi dikkate alınarak analiz yapılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin zaman aralıklarını 1990-2018 yılları arasında aylık verileri kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada kullanılan yöntem ARDL sınır testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, jeopolitik risk endeksi ile aylık turist sayısı arasında kısa dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka değişle jeopolitik risk endeksindeki her artış turist sayısını kısa dönemde düşürmektedir.

Demir vd., (2020) çalışmasında, Jeopolitik risklerin Türkiye'nin turist girişleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler jeopolitik risk endeksi ile Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı dikkate alınmıştır. Çalışma verileri Ocak 1990-Aralık 2018 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem ise, doğrusal olmayan bir otoregresif gecikme modeli uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, jeopolitik risklerin Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı üzerindeki etkisi kısa dönemde asimetric olduğu, kısaca jeopolitik risk endeksindeki bir birimlik artış turist giriş sayısını azalmaktadır. Fakat jeopolitik risk endeksindeki bir birimlik düşüşün kısa dönemde turist giriş sayısında hiçbir etkisi yoktur. Üstelik uzun dönemde böyle bir asimetric olduğuna dair bir kanıtta bulunmaktadır.

Beceren ve İzgi (2020) Çalışmasında, Türkiye açısından ihracat, jeopolitik risk ve reel sektör güven endeksini çok değişkenli bir zaman serisi modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmada değişkenlerin dinamiklerini incelemek için VAR modeli uygulanmıştır. Kullanılan değişkenlerin zaman periyodları ise 2010M01-2020M02 dönemlerini kapsamaktadır. Uygulanan VAR analizi sonucunda, ihracat, jeopolitik risk ve reel sektör güven endeksi için istikrarlı ve tatmin edici bir model olduğunu göstermektedir. Başlangıçta, risk göstergelerinin ikinci dönemin sonuna kadar ihracatta artışa, ardından düşüşe neden olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, jeopolitik risk kavramının genişletilmesi için risk ve belirsizliğin tanımlanmasında sağlık faktörünün de dikkate alınması gerektiği hususuna vurgu yapılmıştır.

Şahin ve Arslan (2021) çalışmasında, 18 ülke (Türkiye, Meksika, Kore, Rusya, Hindistan, Brezilya, Suudi Arabistan, Kuzey Afrika, Arjantin, Kolombiya, Venezüella, Tayland, Malezya, Filipinler, İsrail, Endonezya, Ukrayna ve Çin) açısından jeopolitik risk faktörünün hisse senedi getirileri ve döviz kurları üzerinde nedensel bir etkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler, Jeopolitik risk endeksi, Borsa endeksi ve USD / Ulusal para birimi verileri kullanılarak, Parametrik olmayan Nedensellik-Quantiles test etme yaklaşımı ile test edilmiştir. Analiz sonucunda, çalışmaya dâhil olan ülkelerin yaklaşık yarısında jeopolitik risk endeksinin, borsa ve kur getirilerini etkilediği ve ayrıca örnekleme dâhil olan tüm ülkelerde ise jeopolitik risk endeksinin borsa ve kur dalgalanması üzerinde önemli bir etki oluşturduğu tespit edilmiştir.

F. 2. Uluslararası Çalışmalar

Baur ve Smales (2018) çalışmasında, jeopolitik risk endeksi ile bazı değerli metaller (Altın, Gümüş, Platin, Paladyum ve Bakır) arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz Ocak 1985- Kasım 2017 yıllarını kapsamaktadır. Oluşturulan modellerde jeopolitik risk endeksi ve değerli metal verilerinin yanı sıra altı kelime grubuna atıfta bulunan makaleleri modellemede kullanılmıştır. 1. Kelime grubu, jeopolitik riskin açık bir şekilde belirtilmesinin yanı sıra, dünyanın büyük bölgelerini ve ABD'nin katılımını içeren askeri bağlantılı gerilimlerden bahseden kelimeleri içerir. 2. kelime grubu, doğrudan nükleer gerilimlerle ilgili kelimeleri içerir. Grup 3 ve 4, sırasıyla savaş tehditlerinden ve terörist tehditlerden bahsetmektedir. Son olarak, 5. ve 6. gruplar, terör eylemleri veya bir savaşın başlaması gibi jeopolitik belirsizliklerde artışlara yol açan olumsuz jeopolitik olayların basında yer almasını kapsamaktadır. Yapılan analiz sonucunda Altının, jeopolitik risklere ve tehditlere olumlu tepki veren, ancak gerçekleşen jeopolitik eylemlere tepki göstermeyen tüm değerli metaller arasında benzersiz bir davranış sergilediğini görüyoruz. Jeopolitik riskler nedeniyle altın getirisinde ek bir artış olmadığı ve jeopolitik risk borsa oynaklık endeksi VIX tarafından yakalanmamaktadır. Bulgular, altının küresel bir güvenli liman varlığı olarak diğer değerli metallerden benzersiz bir durumda olduğunu kanıtlamaktadır.

Fong Pan (2018) çalışmasında, Jeopolitik risk ile AR-GE yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Modelde kullanılan değişkenler jeopolitik risk endeksi, AR-GE yatırım değerleri kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, Ar-Ge yatırımı, ekonomik büyümenin temel bir itici gücüdür; ancak, önceki çalışmalar belirsizliğin etkisi konusunda bir anlaşmaya varamamıştır. Ar-Ge yatırımı değerleri ile yeni oluşturulan GPR endeksini kullanarak belirsizliğin Ar-Ge üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Sonuçlarımız arasında güçlü bir ters ilişki olduğunu göstermektedir. GPR'nin bu olumsuz etkisi iki çeyrek sürdüğü takdirde, Ar-Ge yatırımları üçüncü çeyreğin ardından geri dönüyor. Daha ileri analizlerde ise bu olumsuz ilişkinin özellikle yüksek teknoloji firmaları, küçük firmalar ve daha iyi büyüme seçeneklerine sahip firmalar için güçlü etki yarattığı bulgularına ulaşılmıştır. Bu olumsuz etki belirsiz olay gerçekleştiğinde kaybolmaktadır.

Wang vd. (2018) çalışmasında, jeopolitik risk ile yatırımlar arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada kullanılan değişkenler, haberlere dayalı bir jeopolitik risk endeksi ile yatırım verileri kullanılmıştır. Değişkenlerin zaman periyodu 1987 Q1 ile 2016 Q4 zaman aralığını kapsamaktadır. Analiz sonucunda, firma düzeyinde kurumsal yatırım ile GPR arasında güçlü bir negatif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. GPR endeksi ikiye katlandığında, gelecek çeyrekte yatırım oranı ortalama % 14'ü kadar düşüyor. Etki, daha yüksek pazar gücüne sahip firmalar için daha belirgin görülmektedir. Bu durum gerçek opsiyon teorisini doğrulamaktadır. Bununla birlikte, sermaye yerine emeği ikame etme konusunda daha güçlü bir kabiliyete sahip veya daha yüksek bir emek-sermaye oranına sahip firmalar için etkinin daha düşük seviyelerde gerçekleştiği, bu durumda dışbükey getiri teorisini desteklediği görülmektedir. Ayrıca, GPR'nin yatırım üzerindeki etkisi jeopolitik olarak hassas sektörler arasında değişiklik göstermektedir. Turizm ve ilgili sektörlerdeki firmalar için daha güçlü, savunma sektöründeki firmalar için daha zayıftır. Genel olarak, sonuçlarımız, gerçek seçenekler kanalının, olumsuz GPR yatırım ilişkisini yönlendirmede Oi-Hartman-Abel etkisine hâkim olduğunu göstermektedir.

Cheng ve Chiu (2018) çalışmasında, Jeopolitik riskin gelişmekte olan ülkeleri hangi düzeyde etkilediğini tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada 38 gelişmekte olan ülkenin jeopolitik risk endeksleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki VAR modeli ile tahmin edilmiştir. Küresel jeopolitik riske yönelik şokların, gelişmekte olan

ekonomiler için önemli iş döngüsü etkileri taşıdığını göstermektedir. Oluşan bu şokların önemli ekonomik daralmalarla ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Küresel jeopolitik risk şoklarının etkisi ortalama çıktı değişim payı yüzde 13-22 arasında bir etki yaratmaktadır. Bununla birlikte, her ülke için bireysel pay, örneklemimiz genelinde büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Ticaret koşulları, küresel finansal koşullar, ABD ekonomi politikası belirsizliği ve ABD hisse senedi piyasası oynaklığı kontrol edilirken sonuçlar beklenen düzeyde kalmıştır.

Tiwari vd., (2019) çalışmasında, ekonomik politika belirsizliklerinin ve jeopolitik risklerin gelişmekte olan bir ülkeye, yani Hindistan'a turist girişlerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Çalışmada, Dalgacık analizine başvurarak, jeopolitik risklerin etkisinin ekonomik politika belirsizliklerinden daha güçlü olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, jeopolitik risklerin uzun dönemde birçok etkisi bulunmasının yanı sıra, ekonomik politika belirsizliklerin turist girişleri üzerinde kısa vadeli sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle, ulusal güvenlik ve barış protokolü Hükümet tarafından sürdürülmelidir. Aksi takdirde turizm talebindeki düşüş uzun vadede bir ülkenin ekonomik büyümesini engelleyebilir.

Akadırı vd., (2020) çalışmasında, Türkiye nezdinde Jeopolitik risk endeksi, Turizm ve Ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler 1985Q1- 2017Q4 dönemlerini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan yöntem Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen Granger nedensellik yaklaşımının değiştirilmiş versiyonu kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, jeopolitik risk endeksinden ekonomik büyümeye ve jeopolitik risk endeksinden turizme uzanan tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir.

Lee vd., (2020) çalışmasında, jeopolitik risklerin uluslararası turizm talebini nasıl etkilediğine dair ampirik bulgular ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Artırılmış bir turizm talebi fonksiyonu, temelde yatan heterojenlik, durağan olmama ve kesitsel bağımlılığı ele alan AMG ve CCEMG tahmin teknikleriyle 2005M1'den 2017M12'ye kadar 16 ülkeden oluşan panel veri analizi, klasik teoriye uygun olarak geliştirilmiş ve ampirik olarak tahmin edilmiştir. Çalışma ayrıca, geçmiş salgınların ve jeopolitik risklerin turizm talebi üzerindeki etkileşimli etkisini araştırarak, covid-19 salgınının jeopolitik risk ve turizm arasındaki ilişki üzerindeki potansiyel hafifletici etkisini incelemektedir.

Jeopolitik riskler ve turizm talebi arasındaki nedensellik ilişkiler hakkında ek bilgiler panel önyükleme tekniği kullanılarak elde edildi. Sonuçlar jeopolitik riskin turizm talebini olumsuz etkilediğini ve salgınların jeopolitik risklerin turizm talebi üzerindeki olumsuz etkisini ağırlaştırdığını göstermektedir. Panel nedensellik sonuçları, jeopolitik riskin turizm talebinin önemli bir belirleyicisi olduğunu doğrulamaktadır (turizm gelirleri veya gelen turist sayısı tarafından tespit edilmiştir).

Fania vd., (2020) çalışmasında, Batı Afrika'daki 16 ülkenin jeopolitik risk endeksleri doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntem, jeopolitik riskin doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisini incelemek için genelleştirilmiş doğrusal modeli kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, jeopolitik risklerin doğrudan yabancı yatırım üzerinde etkisi olmasına rağmen, jeopolitik risklerin tüm bileşenlerinin doğrudan yabancı yatırımlarla aynı ilişkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun anlamı, yatırımcıların bir risk değerlendirmesi yapmak ve jeopolitik risklerin risk iştahları ve risk kültürleri dâhilinde olup olmadığını görmek için jeopolitik riskler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları gerektiğidir. Sonuçlara ek olarak, müşterinin bir karar vermeden önce ilgi konusu konular hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerektiğini belirten karar teorisi literatürüne eklenmelidir.

Alsagr ve Hemmen (2021) çalışmasında, gelişmekte olan ülkeler açısından finansal kalkınmanın ve jeopolitik risklerin yenilenebilir enerji tüketimini hangi yönde etkilediği araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1996-2015 dönemlerini kapsamaktadır. Analiz aşamasında kullanılan yöntem, Genelleştirilmiş Momentler Metodu uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketiminde anlamlı ve olumlu bir etkinin olduğunu ortaya koymuştur. Jeopolitik riskin beklenen olumsuz etkisinin aksine, jeopolitik riskin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki önemli olumlu etkisini olduğu ve hem finansal kalkınmanın hem de jeopolitik riskin etkilerinin uzun vadede daha belirgin olduğunu tespit edilmiştir.

Literatüre genel bir perspektifte bakıldığında, jeopolitik risk endeksinde oluşan her artış doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılabilir.

BÖLÜM I

JEOPOLİTİK KONUM VE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ÖNEMİNİ OLUŞTURAN UNSURLAR

1.1. Jeopolitik Kavramının Tanımı

Jeopolitik kavramını tanımlarken coğrafi konum ile jeopolitik konumun birbirinden çok farklı olduğunu izah etmemiz gerekmektedir. Coğrafi konum; bir ülkenin veya bölgenin matematik ve özel konumunu açıklamaktadır. Bu nedenle ülke hudutları değişmediği takdirde coğrafi konumu da değişmemektedir. Jeopolitik konum ise; bir ülkenin veya bölgenin coğrafi konumu ile diğer sosyal, ekonomik, askeri, politik vb. değişkenlerinin de dâhil edilmesiyle diğer ülkelerle olan politik ilişkiler sisteminin konumunu ifade etmektedir.

Jeopolitik teriminin kökeni yunanca toprak anlamına gelen “geo” ile politika anlamında kullanılan “politeia” kelimelerinin birleşiminden meydana gelen ve aynı zamanda ulusal veya uluslararası düzeyde politika ile coğrafya arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla kullanılan terimdir (Yılmaz, 2015:3).

Tablo 1. Temel Jeopolitik Faktörler (Erickson, 2004)

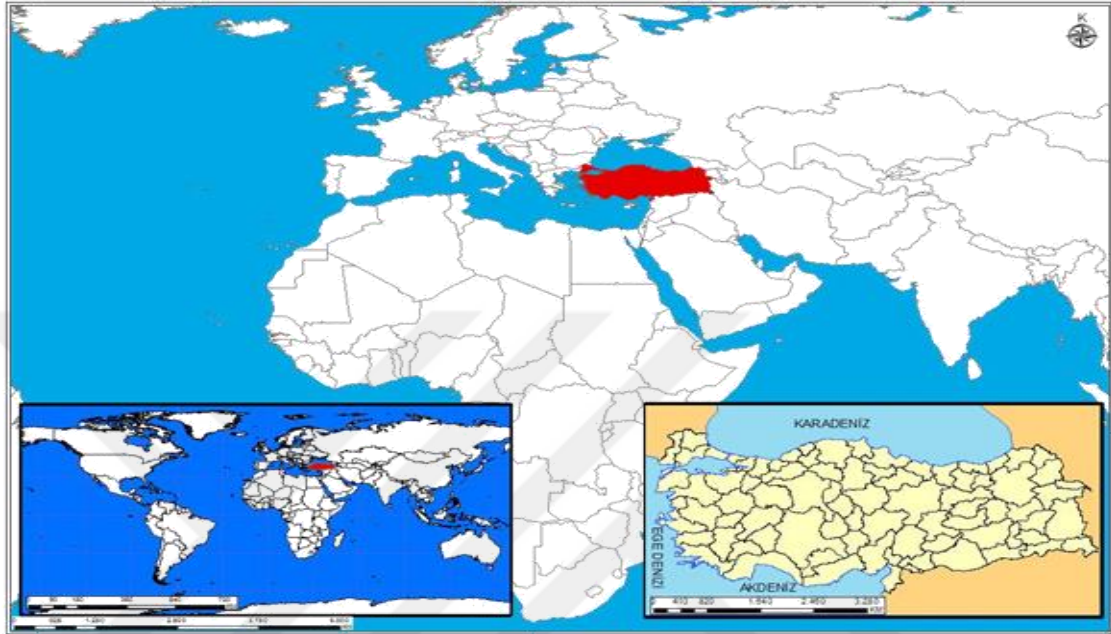
<u>JEOPOLİTİK-</u> Coğrafi, politik, ekonomik, askeri, ekolojik ve diğer faktörlerin sistemler üzerindeki etkilerini göz önünde tutarak; devletlerin, bölgelerin ve bir bütün olarak dünyanın gelişme süreç ve ilkelerini inceleyen bilim dalıdır.	
<u>Coğrafi Faktörler</u> - Toprakların yeri ve durumu - Doğal Kaynaklar ve bunların erişilebilirliği	<u>Askeri Faktörler</u> - Gelişmişlik düzeyi, savaşa hazır olma ve stratejik kuvvetlerin ve genel amaçlı kuvvetlerin kullanımı - Savaş sanatının gelişmişlik düzeyi - Ordu personelinin ve yedeklerinin eğitim seviyesi - Uluslararası antlaşmalar - Bir ülkenin askerileşme derecesi
<u>Ekolojik Faktörler</u> - Ham maddelerin tükenmesi - Canlıların temel yaşam sisteminin tahrip olması - Radyoaktif, zehirleyici, yanıcı/patlayıcı ve benzeri teknolojilerin ve silahların çoğalması - Doğal afetler	<u>Siyasi Faktörler</u> - Devlet şekli, yönetimin ve iktidar organlarının örgütsel yapısı - Toplumun sosyal yapısı - Sınırların doğası ve çalışma sistemi - Partilerin ve toplumsal hareketlerin varlığı ve bunların siyasi etkinliği, basın özgürlüğü
<u>Etnik, Dini, Demografik Ve Diğer Faktörler</u> - Dini, milli, kültürel ve günlük hayat gelenekleri ve bunların toplumdan topluma farklılık göstermesi - Nüfus yoğunluğu ve bileşimi, büyüme hızı - Diğer devletlerdeki yerel halkların çıkarları - Diğer devletlerle sosyal ilişkiler - Bilimin, eğitimin, sağlık hizmetlerinin ve şehirleşmenin gelişmişlik düzeyi - Suç faktörleri	<u>Ekonomik Faktörler</u> - Halkın yaşam standardı - Endüstri ve tarımsal gelişimi - Stratejik kaynak rezervleri - Uluslararası ekonomik ilişkiler

Jeopolitik kavramı, tanımsal olarak ilk defa Alman antropolog ve coğrafyacı Friedrich Ratzel tarafından “ devletlerin coğrafi özellikleri ile siyasetleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim” şeklinde jeopolitik kavramını kullanmadan tanımlanmıştır (Yılmaz, 2015:3). Yapılan tanımlamaya rağmen jeopolitik kavramı ilk defa siyaset bilimci, politikacı ve aynı zamanda coğrafyacı olan İsveç kökenli Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır (İlhan, 2002:318). Rudolf Kjellenin, jeopolitik kavramını kullanmasındaki en önemli etkenin Friedrich Ratzel tarafından 1897’de yayınlanan Politische Geographie (Politik Coğrafya) kitabının esin kaynağı olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2015:3). Jeopolitik alanında zamanla birçok düşünür yetişmiştir. Bunlar; Amerika Birleşik Devletinden Alfred Thayer Mahan (1840-1914), Fransız Vildan de

la Blanche (1845-1918), İngiliz Sir Halford Mackinder (1861-1947) ve ABD’li Nicholas J. Spykman (1893-1943) gibi düşünürlerdir. Jeopolitik konusu üzerinde kuramları ve uygulamaları bulunmaktadır. Türk bilim adamlarından İlhan, jeopolitiği; “ *Bir milletin, milletler topluluğunun veya bir bölgenin, cari coğrafi platform üzerinde, değişmeyen unsurları ve değişen unsurları dikkate alınarak, güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı mevcut dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran ve belirleyen bir bilimdir.* ” şeklinde tanımlamaktadır. Bu açıdan bir devletin güç yapısına temel teşkil eden en istikrarlı etmen, ülkenin içinde bulunduğu coğrafi yapısı ve jeopolitik konumudur (Cengiz, 2003). Jeopolitik, bütün değerlerin coğrafya üzerinde yaşayan insanların çıkarları doğrultusunda en iyi şekilde kullanılmasıdır (Ulaş,2011). Jeopolitik, devlet idaresinin kavramlaştırılmasına ve devletin idame edilmesine yönelik bir problem çözme kuramı olarak tanımlanabilir. Çeşitli kuram, uygulama gelenekleri ve kültürleri için uygun bir tanımlama olan jeopolitik, kendisini birikimin ve zihnin faydalı bir şekli olarak görür. Bundan dolayı jeopolitik, mevcut güç unsurlarını veri olarak kabul eder ve dış politika yöneticilerine kavramlar ve tavsiyeler sunmak amacıyla bu olgular içinde çalışır. Jeopolitikte hâkim olan anlatım biçimi, dünyadaki durum nedir ve bu veriler içinde bizim yapmamız gerekenler nelerdir sorularına cevap bulmaya çalışır (Tuathai, 1994:259). Jeopolitik, coğrafyadan faydalanarak politika belirleyicilerine coğrafi tabana dayalı veriler hazırlayarak ülkelerin stratejik politikaları belirlemelerinde ve geleceğe ilişkin tahminlerin oluşmasında önemli bir araç olmaktadır (Hasanov, 2012:202). Bu nedenle jeopolitik tek başına politika üretmediğinden, coğrafyanın siyasi ayağı veya coğrafyanın siyasete olan etkilerini inceleyen bilim dalı olarak yorumlanabilmektedir (Kaya, 2017:6). Jeopolitiğin geleceğe yönelik varsayımları, sadece coğrafi faktörlerin dikkate alınmasıyla değil; diğer birçok bilim dalının dikkate alınmasıyla amacına ulaşabilir. Jeopolitik, uluslararası siyasette, coğrafi faktörlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır (Özey, 1998). Yapılan tanımlardan hareketle jeopolitik kavramının bir ülkenin içinde bulunduğu coğrafi özellikleri ile ülkenin siyasi, askeri, kültürel, sosyal, ekonomik vb. birçok değişken arasındaki bağlantıyı inceleyen bilim dalı olarak genel bir tanımlama yapılabilir.

1.2. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Önemi

Türkiye jeopolitik konumunu değerlendirmeden önce coğrafi konumunu, askeri gücünü, ekonomik yapısı, sosyal yapısı, kültürel değerlerini, diğer ülkelere olan sınırlarını ve politik yapısı gibi faktörlerinin yanında diğer coğrafi faktörler de dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Harita 1. Türkiye Lokasyonu (Oral, 2017:185)

Coğrafi konum açısından 36° - 42° kuzey paralelleri ile 26° - 45° Doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. 814.578 km^2 gerçek yüzölçümü ile 779.452 km^2 iz düşüm yüzölçümüne sahip olan Türkiye; Azerbaycan (Nahçıvan), Ermenistan, Gürcistan, Yunanistan, Bulgaristan, İran, Irak ve Suriye ile sınır komşusudur. Türkiye coğrafi konum açısından Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan ve Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'yu birleştiren bir köprü özelliğine sahiptir. Aynı zamanda dünya üzerindeki konumu bakımından da çok çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin; Asya kıtasının bütününde görülen birçok özelliği kapsar, bu yönüyle "Küçük Asya" olarak nitelendirilmektedir. Yüzölçümü bakımından dünya da bağımsızlığını ilan etmiş 191 ülke arasında 35. sırada yer almasının yanında Türkiye; 7 coğrafi bölgeye, 21 coğrafi bölüme ve birçok sayıda yöre ve yöreciğe ayrılmaktadır (Özey, 1998).

Tablo 2. Türkiye'nin Jeopolitiğini Oluşturan Unsurlara Göre Durumları
(<https://acikders.ankara.edu.tr/>)

► Türkiye'nin kıtalara göre durumu	• Türkiye konum bakımından üç kıtanın birbirine en çok yaklaştığı yerde bulunmaktadır.
► Yüzey şekillerine göre durumu	• Yüzey şekli bakımından yüksek, dağlık ve engebeli bir yüzey şekline sahiptir. • Farklı yükseltide ova ve platolar bulunmaktadır. • Yüzey şekilleri çeşitlilik göstermektedir.
► Denizler bakımından durumu	• Dört denize kıyısı olan bir yarımada ülkesidir.
► Boğazlar bakımından durumu	• İşlek boğazlara sahiptir.
► İklim özelliklerine göre durumu	• İnsanın doğayla uyum içinde yaşayabildiği en uygun ılıman kuşakta yer almaktadır.
► Tarım ve hayvancılık faaliyetlerine göre durumu	• Bölge bakımından tarım arazileri geniş ve verimli yapıdadır. Ayrıca tarımsal ürün çeşitliliği bakımından da zengin bir ülkedir. • Hayvancılık sektörü için uygun şartlar mevcut olmasına rağmen, sektör bakımından yeterli öneme ulaşamamıştır.
► Önemli ticaret ve ulaşım yollarına göre durumu	• Önemli ticaret ve ulaşım yollarının geçiş ve kesişim bölgesinde yer alır.
► Kültürel ve sosyal özelliklerine göre durumu	• Asya-Avrupa kültürlerinin kaynaşma alanıdır. Zengin bir tarihi mirasa ve etnik zenginliğe sahiptir.
► Su kaynaklarına göre durumu	• Su kaynakları bakımından çevresine göre zengin ve stratejik öneme sahiptir.
► Günümüzde sahip olduğu özelliklere göre durumu	• Ekonomisinin geçmişten günümüze gelişen bir yapıdadır. Özellikle genç nüfus bakımından zengindir. Bölgesindeki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerde kilit rol oynayan bir ülkedir.

Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya bölgeleri Türkiye'nin jeostratejik ve stratejik açıdan ilgi alanı içerisindedir. Bu bölgelerde stratejik yönde yapılacak her girişim ve değişiklik, Türkiye'nin güvenliği ve geleceği açısından önemlidir. Bundan dolayı Türkiye, Avrupa Birliği tarafından Balkanlardan, ABD tarafından Orta Doğu'dan ve Rusya tarafından da Orta Asya ve Kafkaslardan dışlanmaya çalışılmaktadır. Türkiye bu gerçeği göz önüne alarak jeopolitik önemini bertaraf etmeye çalışan ülke ve bölgelere karşı diplomatik açıdan güçlü politikalar izlemesini gerekli hale getirmiştir (Külebi, 2009). Türkiye'nin AB ile olan yakın ilişkileri ve daha demokratik bir rejime sahip olmasının vermiş olduğu güven, diğer güç unsurları tarafından tehdit olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı Türkiye'nin jeopolitik açıdan gelişen rolünü kısıtlamaya yönelik adımlar atıldığı görülmektedir (Öniş, 2003:6).

Türkiye'nin imparatorluk döneminden cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede izlemiş olduğu dış politikasına yönelik yapılan araştırmalarda, birçok araştırmacının üzerinde netleştiği varsayım; Türkiye'nin elindeki sınırlı imkânlar dâhilinde dünya politikasını gücünün ötesinde etkilediği öne sürülmektedir. Türkiye'nin bu başarısında; diplomasi becerisinin, dünya güç dengelerinin ve en önemlisi coğrafi konumunun rolü etkili olmuştur (Yılmaz ve Güney, 2011:261). İnsanoğlunun yarattığı tarih, yaşanılabilir iklimlere sahip ve verimli topraklar üzerinde yapılan savaşlardan ibarettir. Bundan dolayı jeopolitik gücü belirleyen en önemli unsur, coğrafi açıdan içinde bulunduğu konumdur. Bu yönüyle Türkiye, insanoğlunun nadir bir şekilde sahip olduğu özel bir konumda yer almaktadır (Duman, 2005:87).

Türkiye jeopolitik ve jeostratejik anlamda önemli bir konumda yer almasına karşın aynı zamanda kendi dünyasının da en karışık kesimlerinde (Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya) meydana gelen yoğun ve sıcak olayların ortasında yer almaktadır. Bundan dolayı Türkiye'nin çok yönlü, çok seçenekli, uzun dönemli ve aşamalı politikalar üretmesi ve uygulamasını gerektirmektedir (İlhan, 1999). Türkiye'nin çevre sınırlarında meydana gelen sorunlar, ulusal ve uluslararası düzeyde tehdit oluşturmakta ve güç odakları tarafından Türkiye'nin jeopolitik açıdan öneminin bertaraf edilmesine yönelik politikaların geliştirilmesini daha kolay hale getirmektedir. Bu yönüyle Türkiye açısından tehdit içeren duyarlı bir jeopolitik konum yaratmaktadır. Ancak Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan kültürel, sosyal, tarihi, ekonomik ve dini birçok konuda geçmişten günümüze kadar uzanan bağlarının olması

birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin tarihi mirasında ve coğrafi anlamda çevre ülkelerden edindiği tecrübelerden faydalanarak bölgesel olarak yakın olduğu ülkelerle ekonomik, ticari, sosyal, kültürel, askeri, vb. konularda iş birliği yaparak aralarında geçen tarihsel geçmiş bakımından ilişkilerini güçlendirmeye yönelik politikalar izlemektedir. Aynı zamanda çevre ülkelerde yaşanan sorunlara ilgisiz kalmayarak çevre ülkelerin; sorunlardan ve çatışmalardan uzak ve güvenli olabilmesi için çeşitli adımlar atmaktadır (Yıldız, 2012:73). Belirtildiği üzere Türkiye içinde bulunduğu coğrafi konum itibarıyla hem ekonomik hem de bölge güvenliği açısından kilit öneme sahiptir.

Bugün dünya coğrafyasında egemen olan güç odaklarının neredeyse ortasında bulunması bakımından jeopolitik açıdan büyük bir önem arz etmektedir (Alıak, Bolcan, & Bolat, 2011). Türkiye; ABD, AB, BDT (Bağımsız devlet topluluğu) ve Orta Doğu gibi dört büyük güç merkezinin kesişme noktasında bulunması nedeniyle NATO'nun en güneyi ile en Doğu sınırını teşkil etmesi ve ayrıca AB ile İslam dünyasının temas noktasında yer alması bakımından bütün dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu yönüyle ülke sınırları açısından köprü niteliği taşımaktadır. Örneğin; Asya ve Avrupa kıtalarını birleştirmesi bakımından, NATO ile BDT'nin, Doğu kültürü ile Batı kültürünün kesiştiği noktada yer alması örnek olarak gösterilebilir (Davutoğlu, 2016:115-125). Saymış olduğumuz etkenler bakımından Türkiye günümüzde, dünya ve bölge güçlerinin politikalarının bozulduğu ve çözüme kavuşturulduğu bir jeopolitik konumda yer almaktadır (İlhan, 1999).

Kara havzası olarak; Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslara olan yakınlığı, deniz havzası olarak; Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez ve Hazar denizlerine olan yakınlığı ve son olarak kıta havzaları bakımından; Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya kıtalarına yakın olması Türkiye'yi dairevi kuşaklardan oluşan bir bölgeye konumlandırmaktadır. Türkiye bu jeopolitik kuşaklar arasındaki geçişkenliği ve politik ilişkilerini iyi değerlendirebildiği ve bunu iç siyaset ile entegre edebildiği sürece uluslararası yönetim açısından sadece bir çevre/bölge unsuru olmaktan kurtulabilir. Aksi takdirde günümüz dış siyasetinde önemli olan jeopolitiğini stratejik düzenlemelerin taktik unsuru olarak görülmesi, hem ülke içi siyasi düzenin bozulmasına hem de iç güvenliğin korunmasında sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olabilir (Davutoğlu, 2016). Coğrafi konum açısından çevresinde zengin petrol ve doğalgaz yataklarının oluşu, ticari ulaşım hatlarını kapsayan büyük devletlerin çıkar

çatışmalarının meydana geldiği ve Avrasya'nın kilit noktasında bulunmasının sağlamış olduğu avantajlar bakımından Türkiye'nin stratejik önemini daha fazla arttırmaktadır (Kuloğlu, 2002:10). Özellikle Türkiye'nin jeopolitik önemi 1980'lerden itibaren Orta Doğuda, Kafkasya'da ve Balkanlarda meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeler neticesinde had safhaya ulaşmıştır (<https://acikders.ankara.edu.tr/>).

Bunların yanında Türkiye; denizlere, boğazlara, kıtalara, ticaret yollarına, zengin doğal enerji kaynaklarına sahipliği açısından da özel bir konumda yer almaktadır. Yüzyıllarca farklı kültür ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Türkiye, Doğu ve Batı kültürünü sentezleyen ülke özelliğinin yanında tüm Türk Dünyası bakımından kilit bir konumda yer almaktadır. Günümüzde Türkiye içinde bulunduğu jeopolitik şartların verdiği olanaklar ile gerek küresel gerekse bölgesel açıdan politik etki olanağı en fazla olan ülkelerden birisidir (Kaya, 2017:3). *“Türkiye'nin politik seçeneğinin en fazla olmasında yeri olan unsurlardan bir diğeri de toplum olarak sahip olduğumuz eşsiz beşeri özelliklerdir.”* Türkiye'nin tam merkezi noktada bulunduğu dünya haritası incelemelerinde görülebilmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin konumu “güneyi kuzeye, kuzeyi güneye, Doğuyu Batıya, Batıyı Doğuya açar ve kapatır” (İlhan, 2007:50). Türkiye'nin sınırlar ülkesi olması beraberinde bazı zorluklar getirmektedir. Bu durum Doğu ve Batı kültürü ile uyumlu olması, çok güçlü bir kültüre sahip olması, güçlü ekonomik, sosyal, siyasal, askeri yapıya sahip olmamızı gerektirmektedir (İlhan,1999).

Türkiye coğrafi açıdan sadece deniz ulaşımında elde ettiği avantajlarının yanı sıra karayolu taşımacılığı açısından da Avrupa'nın açık ara en büyüğü konumundadır. Dünya Bankasının 2016 yılında yayınlamış olduğu lojistik performans endeksine (LPI) göre Türkiye 160 ülke arasında 34. sırada yer almaktadır. LPI Verileri dikkate alındığında Türkiye'nin jeopolitik ve dünya ticaretinde stratejik anlamda önemi daha iyi görülmektedir(Dünya Bankası, 2016).

Avrupa'nın kimlik tanımlamasında birçok etkenin dikkate alındığı ve bunlardan birinin de ötekileştirme kavramının olduğu bilinmektedir. Ötekileştirme kavramı bazen dinsel bir faktör bazen de uygarlık vurgulamalarıyla siyasal bir zemine oturtturulmaya çalışılmıştır. Avrupa'nın ötekileştirme tarifi; İslam, Yahudi, modernite, aydınlanma ve Doğu-Batı gibi dinsel/kültürel faktörler ötekileşmenin tarifi olarak kullanılmıştır. Özellikle Avrupa'nın kendini Batı eksenli bir yapıda görmesi Doğuyu

ötekileştirmesine neden olmuştur (Hacisalihoğlu, 2004:230-231). Batının hegemonyası, Avrupalı olmayanlar üzerine öteki tanımını empoze ederek ve iletişim araçlarını denetleme görevini üstlenmeye çalışması kendini egemen olarak algılanmasını sağlamak amacıyla yapılan bir uygulamadır (Delanty, 2004:131).

Türkiye'nin 1987 yılından günümüze kadar geçen süreçte AB üyesi olma çabaları sürekli devam etmiştir. Mevcut AB üyelerinin birçoğundan daha gelişmiş ekonomik, askeri, sosyal, eğitim vb. yapıya sahip olmasına rağmen, AB'nin Türkiye'ye karşı sürekli olarak oyalama politikası izlediği açıkça görülmektedir. Günümüz diplomasi trafiğinde dahi AB ile olan ilişkilerimizde gelişmeler kaydedildiğinde AB tarafından umutlandırıcı söylemler söylenilmekte; ancak izlenen politikalarda bir değişim olmadığı açıkça görülebilmektedir. Geçmişte Avrupa'nın kimlik arayışında, İslam dinini ötekileştirme tanımına yerleştirmesi ve mevcut durumda da hala bu öngörünün devam ettiği görülmektedir. Özellikle Avrupa'nın İslam dinini ötekileştirme çabaları dikkate alındığında Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslam ülkeleri birleşerek Batı eksenli yaklaşımlardan ve kültürel yozlaşmadan kurtularak İslam topluluğu adı altında birleşmesini zorunlu hale getirmektedir. Türkiye'nin diğer İslam ülkelerine göre siyasi, askeri gücü ve ekonomik istikrarı dikkate alındığında bölgesel İslam merkezi olarak Türkiye, diğer İslam ülkelerine kıyasla liderlik vasfını üstlenebilme gücüne sahiptir.

Orta Doğu'da demokratik yönetimi sağlamaya yönelik gündeme geline Arap Baharı ile ortaya çıkan bölünmüşlük tablosunda, birçok devletin, hükümetin ve yöneticilerin değiştiğini görmek mümkündür. Demokratikleşme adımı olarak tanımlanan Arap Bahar'ının altında birçok ekonomik, sosyal, politik nedenin etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ağırlıkla Müslüman toplumlardan oluşan bu ayaklanmaların sonucunda nasıl bir dönüşümün meydana geleceği merak konusu olarak devam etmektedir (Demirdöken, 2019:94). Bu durumda Türkiye Orta Doğu açısından bir model olarak, AB'ye girme çabalarından vazgeçerek jeopolitik açıdan önemini teşkil eden İslam dünyasının merkez üssü konumuna gelme çabalarını ilerletmelidir. Merkez üssü olma özelliğini kazanması durumunda özellikle Orta Doğu ve Orta Asya enerji kaynaklarının yönetimi konusunda Türkiye, kilit olma özelliği kazanabilir. Böylelikle küresel boyuttaki jeopolitiğinde stratejik ve ekonomik önemi artarak vazgeçilemeyen ülke özelliğini sağlayabilir.

Evrensel politik yapılanmasında Türkiye; coğrafyası, ekonomisi, nüfusu, tarihi kimliği, çok sayıda etnik akrabalıkları, tarihi kimliğinden kaynaklanan evrensel etkinlik arayışı ve diğer bölge ülkelerine göre güçlü bir donanmaya sahip olması bakımından güncel politika üretmede çok önemli bir yer işgal etmektedir (İlhan, 2004). Günümüzün değişen jeopolitiğinde Türkiye'nin öneminin daha da artacağı söylenebilir. Küresel açıdan Türkiye'nin jeopolitik öneminin gelecek dönemlere kıyasla giderek artması; bir yandan ekonomik ve politik çıkarların çatıştığı bölgelerin ortasında yer alması, diğer yandan askeri, politik, ekonomik ve sosyal alanda göstermiş olduğu gelişmelerden kaynaklanmaktadır (Duman, 2005:85).

Küreselleşen dünya hegemonyasında Türkiye jeopolitik açıdan uzlaştırmacı bir statüye sahiptir. Küreselleşmenin uyumlu bir ortam kuramaması; özellikle AB ve ABD'nin kapitalizmi küreselleşme ile yürütmesi, emperyalist oluşumların küreselleşme ile desteklenmesi sonucunda daha tehlikeli oluşumların ortaya çıkması muhtemeldir. Bu durumda uluslararası arenada farklı güç odakları belirgin bir şekilde birbirinden ayrılarak küresel düzeyde yeni çekişmelerin ana öğeleri olabilir. Türk kültürünü temsil eden Kafkaslar, Orta Asya ve Türkiye önemli bir barış sağlayıcı statü üstlenerek dünya dengelerine katkıda bulunabilir. Türkiye bu görevin üstesinden gelebilmesi için öncelikle herhangi bir topluluğa veya kuruluşa üye olmadan bağımsız bir egemen olarak Türkiye Cumhuriyetinin kendi kimliğine dair özgün politikalar üretmesi ile bu hedefe ulaşabilir (İlhan, 2004:111).

Türkiye'nin tarımsal kaynakları bakımından, iyi bir yönetim ve bağımsızlık anlayışıyla kendi gereksinimlerini büyük ölçüde karşılayacak düzeyde olması, yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından oldukça zengin olmasının sağlamış olduğu avantajlar jeopolitik önemini artıran etkenlerden bir diğeridir.

Türkiye'nin jeopolitik açıdan birçok stratejik öneme sahip olmasının yanında 83 milyonluk nüfus potansiyelinin oluşu ve genç nüfusunun oransal olarak daha yüksek olması nedeniyle; Türkiye, bölgesel güç olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Sosyal ve ekonomik potansiyeli ile ticari ulaşım konusunda stratejik konuma sahip olması bakımından büyük bir jeopolitik öneme sahiptir. Ayrıca sanayileşme bakımından, sanayileşmiş Avrupa ülkeleri ile sanayileşmemiş Asya ülkeleri arasında geçişi temsil etmektedir.

Türkiye sahip olduğu jeopolitikte tek yönlü bir uluslararası konum arayışında olmamalıdır. Özellikle ekonomi ve politik açıdan gelişmek isteyen bir ülke, kaynakların yoğun olduğu ve küresel açıdan ekonomik ilişkilerin hızla işlendiği merkezlere yoğunlaşması gerekmektedir. Sonuç olarak Türkiye, enerji aktarımı konusunda bir köprü, kültür bakımından bir merkez, ekonomik açıdan bir geçiş ve günümüz Japonya başbakanı Shinzo Abe'nin da bir konuşmasında söylediği gibi, stratejik ve jeopolitik açıdan bir kanat bölgesidir (Davutoğlu, 2016).

1.2.1. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi Oluşturan ve Arttıran Nedenler

1.2.1.1. Asya ve Avrupa Kıtalarını Birbirine Bağlaması

Asya ve Avrupa'nın binlerce yıllık geçmişi ve onlarca millete ve devlete ev sahipliği yapmış olması bakımından eski dünya kıtaları olarak bilinmektedir. Türkiye; Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının birbirine yakın olduğu bir coğrafi konumda yer almaktadır.

Harita 2. Kıtaların Kesişim Noktası (Coğrafya ve Eğitim, 2019)

Türkiye; binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip olan Asya ve Avrupa kıtaları arasında koridor vazifesi görmekle beraber Afrika kıtasına giden güzergahta da kavşak görevi üstlenmektedir (Mutluer, 2019:30). Yer aldığı konum itibarıyla özellikle enerji konusunda stratejik öneme sahip olan Kafkaslar, Orta Doğu, Orta Asya, Hazar Havzası, Balkanlar ve Rusya ile çevrelenmiştir (Şöhret, 2011:133). Konum itibarıyla

farklı özelliklere sahip Asya ve Avrupa ülkelerinin sosyal, ekonomik ve fiziki mihrerleri üzerinde çalışmakta, başka bir deyişle mihrerler Türkiye’den geçmektedir. Aynı zamanda Türkiye’nin tüm deniz, kara ve hava sahası bakımından Asya ve Avrupa kıtaları bakımından stratejik düzeyde kuvvet intikali için lüzumludur.

15. Yüzyıldan itibaren Türkiye’nin sahip olduğu lojistik hâkimiyetine alternatif ticaret yolları bulmak amacıyla Avrupalı ve diğer devletler bir takım coğrafi keşifler yapmıştır. Coğrafi keşifler sonucunda bulunan diğer alternatif yollara rağmen Asya ve Avrupa kıtalarının geçişinde köprü niteliği taşıyan Anadolu hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Bundan dolayı Türkiye içinde bulunduğu coğrafi konumun vermiş olduğu ayrıcalıklarla; ticaret, siyaset, turizm ve ulaşım gibi konularda stratejik öneme sahiptir (Açıkgöz, 2011:23).

Asya’nın, zengin petrol kaynaklarına sahip olan Orta Doğu ülkelerine yakın olması ve balkanlar üzerinden Avrupa güzergâhındaki 600 milyar dolarlık ticaret hacminin kilit noktasında bulunması açısından önem kazanmaktadır. Türkiye coğrafi açıdan elde etmiş olduğu bu avantajı özellikle lojistik sektörüne yapılacak olan yatırımlarla daha fazla kazanç sağlayabilir (Uçar, 2007:54). Özellikle İstanbul ve Çanakkale boğazlarının bir köprü niteliğinde Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlaması ve yıllar boyu dünya ticaretinde transit görevi üstlenmiş olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

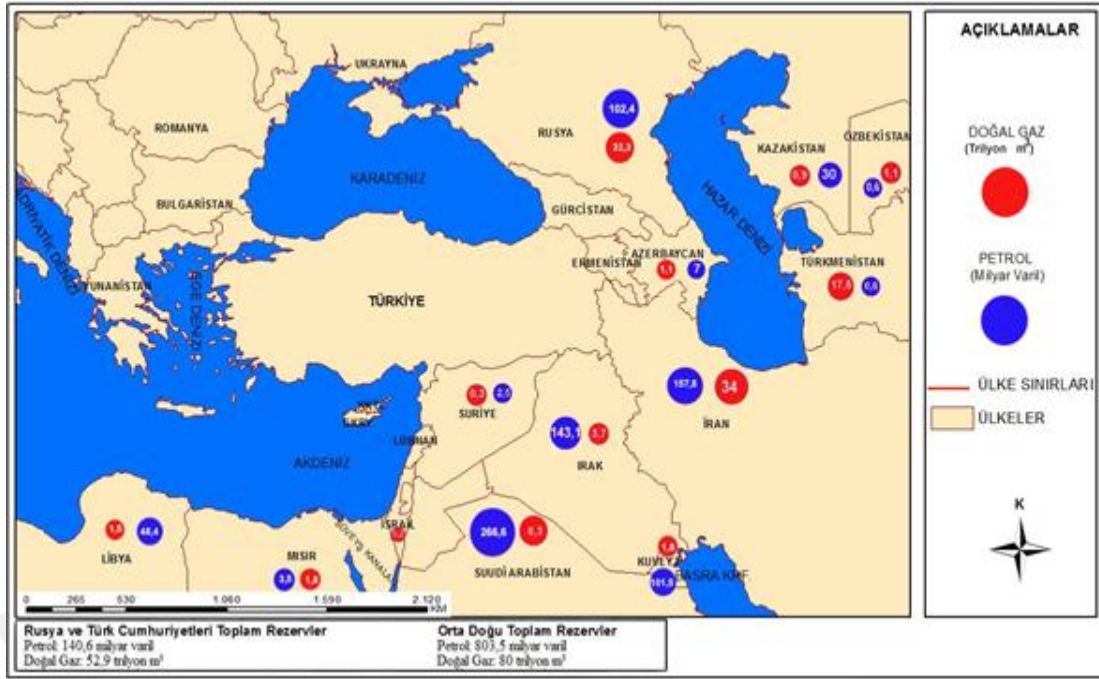
1.2.1.2. Doğal “Enerji Koridoru” Olması

Ülkeler sürdürülebilir büyümeyi sağlayabilmek için öncelikle temiz, kolay ulaşılabilir, ucuz, güvenli ve çeşitlendirilebilir enerji kaynaklarını temin etmek, devletlerin öncelikli politikaları haline gelmiştir.

Dünya’da ülkelerarası rekabete bakıldığında hepsinin temelinde; enerji kaynaklarına sahip olma, enerjinin taşıma güzergâhı, paylaşımaya yönelik mücadeleler ve enerji piyasasını kontrol altında tutmak gibi nedenler sıralanmaktadır. Pamir’in de belirttiği gibi, “ *Küreselleşme kavramının çağrıştırdığı tüm olumlu olguların yanında, dev enerji şirketlerinin ve uluslararası büyük sermayenin; uluslararası enerji ticaretini, kendi çıkarları doğrultusunda ve en az riskle gerçekleştirebilme ve bu çerçevede yapacakları yatırımları en kısa ve güvenli yoldan geri alma ve en fazla kar edebilme çabalarının ürünü olan, çeşitli “piyasa” yasalarının ve yapısal düzenlemelerin, tüm dünya ülkelerine empoze edilmeye çalışıldığı bir süreç yaşanmaktadır.*” Böylelikle

Ülkelerarası rekabetin yanında çok uluslu Şirketlerin de bölgesel jeopolitiği etkilediği görülmektedir(Pamir, 2005).

Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerine ek olarak Rusya'ya ayrı bir parantezin açılması gerekiyor. 2010 yılında açıklanan verilere göre ispatlanmış petrol rezervlerinin 60 milyar varili Rusya'da bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengin olan Rusya önemli bir enerji ihracatçısı olarak enerji kaynaklarının büyük bir bölümünü Türkiye zerinden Avrupa ülkelerine satmaktadır. Çünkü Avrupa lkelerinin tükettiği enerjinin % 20'sini, Türkiye ise %58'ini Rusya'dan temin etmektedir (Ayduk, 2007:41). Rusya'nın enerji sektöründeki temel amacı, enerjinin üretimden tüketimine kadar geçen her safhada söz sahibi olmaktır. Enerji sektörü üzerindeki etkinliği sadece kendi üretmiş olduğu enerjinin olmadığı, diğer devletlerin ürettiği enerjileri de kapsamaktadır (Fidan, 2011:382). Mevcut enerji ihtiyaımızın temini konusunda ve Avrupa ülkelerine enerji transferi açısından Rusya'ya yakınlığımız önemlidir. Rusya açısından da önemli bir pazarlama koridoru ve enerji ithalatçısı niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin Rus enerji pazarlamasında koridor görevi stlenmesindeki önemli etken, güneyin sıcak ve engin okyanuslarına açılabilmesinin tek yolu olmasıdır. Ayrıca Rusya, Türkiye'nin diğer ülkelerden temin ettiği enerji kaynaklarının kısıtlanmasını ve daha çok Rus kaynaklı Mavi Akım boru hattı üzerinden Rusya'dan temin edilen enerji miktarının artırılmasını istemektedir. Rusya'nın bu beklentisi Türkiye'nin enerji tüketimi konusunda Rusya kaynaklarına bağımlı hale gelmesinin vermiş olacağı zgven ile ve diğer enerji ihracatçısı ülkeler ile olan ekonomik ilişkileri geliŐtirmek ve rekabet ortamında ekonomik çıkarlarına göre pozitif ayrımcılık sağlanması hedeflemektedir.

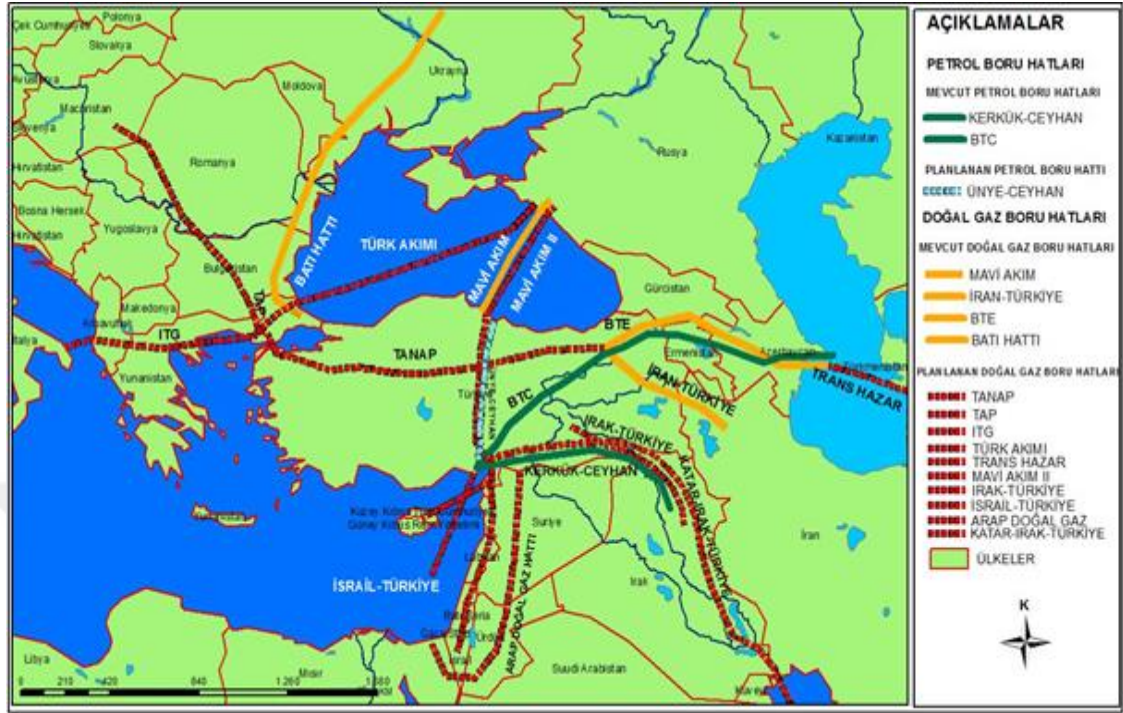
Harita 3. Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri (Oral ve Özdemir, 2017:953)

Türkiye, başta Orta Doğu olmak üzere dünyada ispatlanmış petrol rezervlerinin %72,7'sinin ve ispatlanmış gaz rezervlerinin %71,8'inin bulunduğu ülkelerin geçiş noktasında yer almaktadır. Konum olarak Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar havzası enerji kaynaklarına yakınlığı nedeniyle enerji ulaşımı konusunda stratejik öneme sahiptir (Bayraç, 2009).

Türkiye, zengin enerji kaynaklarının bulunduğu üç temel bölge ile tüketici pazarlarının en fazla olduğu Avrupa arasında köprü faaliyetinde bulunmaktadır. Bu nedenle, kaynak ve güzergâh çeşitlendirmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması açısından önemli bir ülke olarak nitelendirilebilir (Oğan, 2009). Türkiye, ihracatçı ülkelerden Avrupa'ya enerji aktarımında köprü görevinde bulunmasının sağlamış olduğu avantajdan dolayı çeşitli enerji nakil projelerinde faaliyet göstermesi ve diğer ülkeler tarafından geliştirilmeye çalışılan projeleri destekleyerek coğrafi açıdan bir enerji merkezi olma noktasında ilerlemektedir. Ayrıca uluslararası enerji fiyatlarındaki oynaklığı önleyici role sahiptir (Tekin ve Walterova, 2007:87).

Aynı zamanda yoğun enerji ithalatının yapıldığı ülkeler arasında yer alması; Hazar havzasına ve Orta Doğuya coğrafi yakınlığının sağlamış olduğu avantaj neticesinde mutlak enerji ihtiyacına kolay ulaşmakta ve lojistik hizmetini daha az maliyetle gerçekleştirmektedir. Özellikle enerji ticareti açısından köprü niteliği taşıması

nedeniyle Türkiye’den birçok enerji taşıma hattı bulunmakla beraber birçok yapım ve proje aşamasında olan enerji taşıma hatlarının içinde yer almaktadır.

Harita 4. Türkiye’nin Mevcut ve Planlanan Petrol ile Doğal Gaz Boru Hatları (Oral ve Özdemir, 2017:955)

Faaliyetteki enerji taşıma hatları(Botaş, 2020);

- Irak-Türkiye ham petrol boru hattı (ITHPBH)
- Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı (BTC)
- Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı (BTE)
- Mavi Akım doğalgaz boru hattı
- Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattı
- İran-Türkiye doğalgaz boru hattı
- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
- Rusya-Türkiye doğalgaz boru hattı

Yapım ve proje aşamasında olan enerji taşıma hatları(Botaş, 2020);

- Hazar geçişli Türkmenistan- Türkiye-Avrupa doğalgaz boru hattı
- Mısır-Türkiye doğalgaz boru hattı

- Irak- Türkiye doğalgaz boru hattı
- İran-Türkiye-Avrupa doğalgaz boru hattı (ITE)
- Samsun-Ceyhan petrol boru hattı
- NABUCCO doğalgaz boru hattı projesi

Türkiye üzerinden geçen enerji boru hatlarının önemine geçilmeden önce enerji tüketiminde dışa bağımlı bir ülke niteliği taşıdığı unutulmamalıdır. Türkiye'nin bu kısır döngüden kurtulabilmesi için öncelikle yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yatırım yapılmasını teşvik etmeli ve bu yöndeki düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Bu durum uzun vadeli ve maliyetli olması nedeniyle mevcut koşullar içinde gerçekleştirilmesi zor bir durumdur. Ancak Türkiye'nin bu sarmaldan kurtulabilmesi açısından diğer önemli bir avantajı, jeolojik olarak üzerinden geçen boru hatları yönüyle enerji merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerlemesi ve bu merkezin tüm avantajlarından faydalanabilecek politikaları uygulamaya geçirmesini zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye enerji kaynaklarının aktarımı konusunda; hem Türkiye'den geçen mevcut boru hatları hem de Türkiye'den geçmesi planlanan boru hatları ışığında transit bir ülke olması bakımından jeopolitik önemini tayin eden önemli bir belirleyici olmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum açısından gelecekteki enerji sevkinde öneminin giderek artması ve buna bağlı olarak siyasi, stratejik önemi ve ekonomik yapısının daha da güçleneceği öngörülmektedir. Bu amaca ulaşmamızdaki kilit nokta özellikle bölgesel işbirliğini arttırmak ve transit konumumuzu koruyarak jeopolitik konumun bize sunduğu imkanları değerlendirebilmektir (Açıkgöz, 2011:90). Özellikle petrol ve doğalgaz boru hatları bakımından; *“Kaynağın çıktığı yerin, taşıma güzergahının ve kaynağa kavuşanın coğrafyasını birbirine aynı stratejik değerle birleştiriyor”* (Kaya, 2017:10).

Dünyadaki günlük petrol tüketiminin yaklaşık %3,7'sinin Türk boğazları üzerinden taşındığı gerçeği göz önüne alındığında enerji güvenliği konusunda Türk boğazları ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle İstanbul boğazından geçen petrol ürünlerinin miktarı 1996 yılında 60 milyon ton iken, 2006 yılında ciddi bir artışla 143.4 milyon tona ulaştığı (Dış işler Bakanlığı, 2007) ve Dünya petrol transit geçiş noktaları raporuna

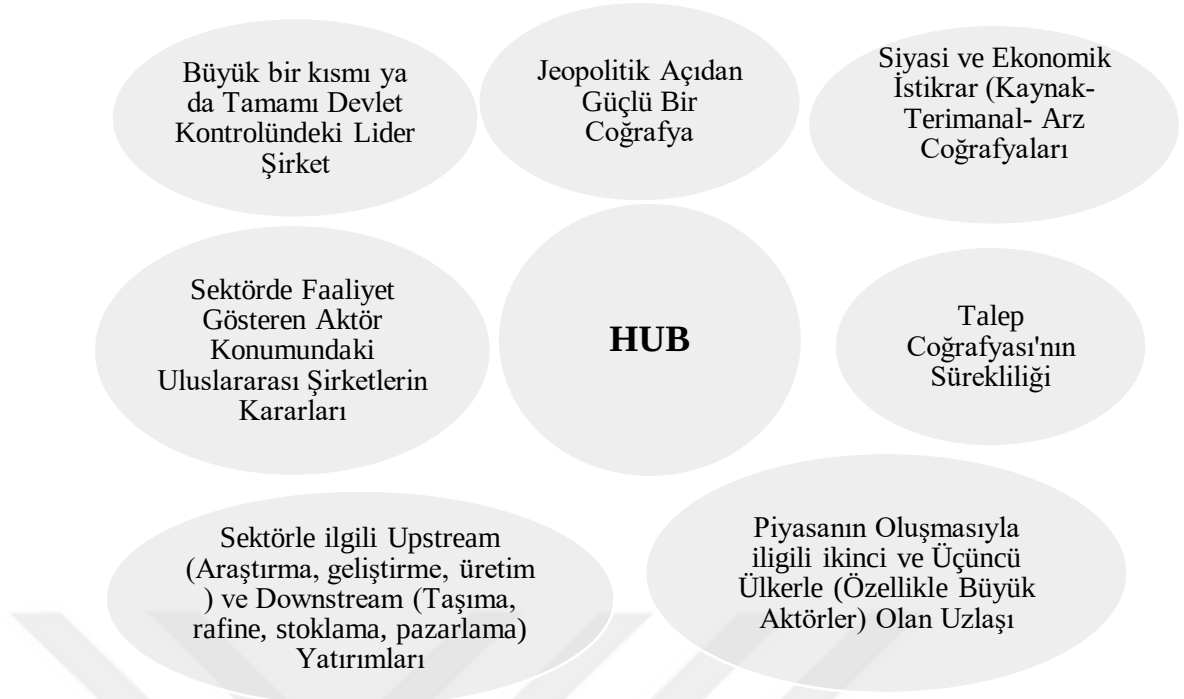
göre 2015 yılında Türk boğazlarından günlük 2,4 milyon varil ham petrol ve sıvılaştırılmış doğal gazın taşındığını raporlanmaktadır.

1.2.1.3. Doğu ve Batı Dünyasına Yakın Olması

Dünya politliğinde yaygın olan bir görüşe göre Avrupa ülkelerini “Batı dünyası” olarak; Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini ise “Doğu dünyası” olarak nitelendirmektedir. Tarih içinde bazen Doğu dünyası bazen de Batı dünyası gelişme göstermiştir. Örneğin Ortaçağ Avrupa’sında Doğu dünyası sanat, bilim ve edebiyatta birçok önemli eserlere imza atan Türk-İslam bilim adamlarının bilimin gelişmesine yaptıkları katkı ile bilim ve kültür merkezi haline gelen ve halk içinde sınıflar arası farklılıkların mevcut olmadığı bir düzen içindedir. Sanayi Devriminden sonra ise sanayileşen Avrupa devletleri sanayilerini geliştirebilmek ve fabrikalarındaki üretim zincirini devam ettirebilmek için emperyalist politikalarını Doğu toplumlarında uygulamış ve ayrıca Doğunun mevcut kaynaklarına sahip olabilmek için nüfusunun çoğunluğunu savaşa sürüklemekten çekinmemişlerdir. Bu durumda hem dış savaşların devam etmesi hem de iç karışıklıkların da eklenmesi ile günümüzde Doğu dünyası sanayileşme, inovasyon ve bilim açısından Batı dünyasına göre geride kalmıştır (Açıkgöz, 2011:23-24).

Türkiye hem ticari faaliyetlerinin geliştiği hem de sanayileşme sürecinin hızlanarak devam ettiği Batı dünyasının bir kolunu oluşturmaktadır. Diğer bir kolu olarak tarihsel bağlarının kuvvetli olduğu ve Osmanlı imparatorluğu döneminde topraklarının ulaştığı Doğu dünyasına yakınlığı ile altı yüzyıl boyunca Doğu dünyası ile Batı dünyası arasında köprü niteliği görmüştür.

Türkiye’nin coğrafi anlamda en büyük avantajlardan biri, hem Doğu dünyasının hem de Batı dünyasının değerlerini taşıması ve her iki tarafın kültürlerinin sentezlenerek yaşanılabilir bir konumda ve Türk dünyasının da merkezi olmasıdır. Türkiye’de Doğu-Batı kültürlerinin görülmesi diğer alanlara kıyasla turizm açısından önemli bir gelişmedir. Özellikle Doğu veya Batı dünyasından gelen turistlerin kendi kültürlerinin bazı özelliklerini Türkiye’de görmesi turistler açısından Türkiye’yi daha ilginç bir ülke konumuna gelmesini sağlamaktadır.

Şekil 1. Enerji Ticaret Merkezi Olabilmenin Unsurları (Oral, 2017:412)

Ekonomik açıdan Türkiye'nin Doğusunda enerjinin yoğun olduğu Orta Asya, Orta Doğu ve Hazar havzası ile Batısında enerji yoksunu olan ancak tüketimin yoğun olduğu AB ülkeleri yer almaktadır. Türkiye'nin bu açıdan enerji kaynaklarının Doğudan alıp Batıya sevki konusunda köprü özelliği üstlenmesi ve güvenlik bakımından bölgenin vazgeçilmez bir aktörü haline getirmektedir. Bundan dolayı Türkiye enerji sevkiyatı konusunda Doğu-Batı enerji koridorunu oluşturan birçok projede de yer aldığı görülmektedir. Türkiye Doğu-Batı arasında enerji koridoru olmakla beraber bir enerji merkezine dönüştürerek aynı zamanda ülkenin arz güvenliğini temin etmektedir (Köseoğlu, 2011:63).

1.2.1.4. Boğazlara Sahip Olması

İstanbul ve Çanakkale boğazlarının önemine geçilmeden önce boğazların tarihsel sürecine kısaca değinmekte fayda vardır. Osmanlı devletinin kurulması ve kısa sürede örgütlenerek gelişmeye başlaması ile 15'inci yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'un alınması ve arkasından Sinop, Trabzon, Kırım ve Eflak-Boğdan'ın Osmanlı Devletinin egemenliği altına alınmasıyla Marmara ile Karadeniz birer iç deniz haline gelmiştir. Bu andan itibaren İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde Türk hakimiyeti kesin olarak kurulmuş ve özellikle İstanbul boğazından yabancı gemilerin geçişi engellenmiştir (Tosun, 1994:87). Yıllar itibarıyla boğazlardan yabancı gemilerin geçişi yapılan anlaşmalarla izin verilmeye başlanmıştır. İlk olarak 1774 yılında yapılan

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemilerine açılmış, daha sonra 1829 Edirne antlaşması ile bütün yabancı devletlerin ticaret gemilerinin geçişine izin verilmiştir. Osmanlı devleti ile Rusya arasında 1833 yılında yapılan Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile boğazlar konusunda antlaşmaya konu olan ülkelere birkaç fayda sağlayacak birkaç hususta mutabakat sağlanmıştır. 1841 yılında ise Londra Antlaşması ile Osmanlı devleti boğazları bütün savaş gemilerine kapatmıştır (Arıdemir, 2016:1-2). Yapılan antlaşmaya dayanarak birinci dünya savaşına kadar barış zamanında boğazlar ticaret gemilerine açık olması ancak savaş gemilerine kapalı olma şartı taraflarca sağlanmıştır.

Birinci dünya savaşı başladığı yıllarda Osmanlı tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ama Almanya'nın savaşı kazanacağına emindir. Bu fırsattan yararlanmak amacıyla I. Dünya savaşında Almanlarla beraber savaşa girerek son dönemlerde kaybetmiş olduğu toprakları bu vesileyle tekrardan almayı hedeflemektedir. Goben ve Breslau adlı iki Alman gemisi itilaf devletlerin limanlarından kaçarak Osmanlı limanlarına sığınmışlardır. Gemiye Osmanlı süsü verilerek Karadeniz'e gönderilir; bu yolla Karadeniz'deki Rus limanları topa tutulur. Böylece Osmanlı devleti I. Dünya savaşına fiili olarak girmiş olur. Ancak I. Dünya savaşı, Osmanlının istediği şekilde sonlanmayarak yenik düşmüştür. Böylece Osmanlı 10 ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Yapılan antlaşma içeriğinin 37-61. Maddelerinde boğazlar ile ilgili hükümler yer almaktadır (Boğazlar sorunu, 2021). Bu maddelerin özetle içeriği (Erim, 1953:544-550);

1. *“Çanakkale ve İstanbul Boğazı Marmara da dâhil olmak üzere, Boğazlardan geçiş barışta ve savaşta, hangi devlete ait olursa olsun, her türlü harp ve ticaret gemilerine açık olacaktır.”*
2. *“37'nci maddede ki bu serbestinin temini için, Osmanlı, boğazların kontrolünü geniş yetkileri olan bir boğazlar komisyonuna bırakacak, komisyonun bağımsız bir bayrağı ve bütçesi olacaktır. (Böylece sanki boğazlar bölgesinde çok uluslu bir devlet kurulmuş gibi oluyor.) komisyon üyeleri ise: Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya'dır. Rusya, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan da Milletler cemiyetine üye olurlarsa komisyona girebileceklerdir. Komisyon başkanı, iki yılda bir dört büyük devlet arasında değişecektir. (Türkiye Komisyon başkanı olamıyor.)”*

Genel itibariyle Sevr antlaşması Osmanlı devletinin bağımsızlığına ve toprak kaybına neden olan bir antlaşmadır. Bu antlaşma aynı zamanda milli mücadelenin başlamasına vesile olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk Samsuna çıkarak Sevr antlaşmasını reddetmiş ve milli mücadeleyi başlatmıştır. Böylelikle Anadolu’da düşmana karşı büyük bir direniş başlamıştır. Bu direniş neticesinde Sevr antlaşması Osmanlı devletine dayatılmaya çalışılsa da sadece İstanbul hükümeti tarafından imzalanmıştır. Ancak Ankara’da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı milli sınırlarını çizerek Sevr antlaşmasını tanımadıklarını ilan etmiş ve böylelikle Sevr antlaşması işlevselliğini yitirmiştir.

Kurtuluş savaşından başarıyla çıkan TBMM, uygulamaya konulmayan Sevr antlaşması yerine 24 Temmuz 1923’te Lozan barış antlaşmasını imzalamıştır. Barış antlaşmasına ek olarak boğazlar sorununa çözüm bulmak amacıyla Lozan boğazlar sözleşmesi düzenlemiştir. Yapılan sözleşme antlaşmanın 23. Madde gereği Lozan barış antlaşmasının içerisindeymiş gibi uygulanması hükme bağlanmıştır. Antlaşmadan bağımsız olarak yapılan sözleşme 20 maddeden oluşmaktadır. Genel itibariyle içeriği; boğazlardan serbest geçişi, boğazların ve çevresinin askersiz hale getirilmesini, boğazlar komisyonun kurulmasını ve milletler cemiyetinin de garantisini sağlayan hükümlere yer verilmiştir (Demir, 2011).

Lozan boğazlar sözleşmeni kısaca şu maddelerle özetlenebilir (Boğazlar Sorunu, 2021);

1. “ Ticaret gemileri ve uçakları barış zamanında Türk Boğazlarından geçiş serbestisine sahiptirler.”
2. “ Savaş gemileri ve uçakları barış zamanında Boğazlardan geçiş serbestisine sahiptir; ancak Karadeniz yönüne geçişte savaş gemileri için sınırlama vardır.”
3. “ Savaş zamanı: Türkiye, muharip değilse tarafsızlık haklarını geçişi engelleyecek şekilde kullanamaz; Türkiye muharip ise; tarafsız devletlerin ticaret gemileri düşmana yardım götürmüyorsa geçebilirler; savaştığı devletin gemilerine karşı Türkiye, her türlü hakkını kullanabilir.”
4. “ Boğazlar çevresinde belirli bölgeler askerden arındırılmıştır.”

5. *“Antlaşmanın öngördüğü düzene uyulmasını başkanının Türk olduğu bir komisyon denetleyecektir.”*

Lozan boğazlar sözleşmesinin maddeleri genel itibariyle Türkiye boğazlarının ve yakın çevresinde Türkiye’nin meşru egemenlik hakkını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Ayrıca boğazlar ve çevresinin askerlerden arındırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak bu durumda boğazların güvenliği kim tarafından sağlanacağı içerikte belirtilmemiştir. Dolayısıyla yapılan sözleşme hem Türk boğazlarının hem de Türkiye’nin güvenliği açısından bir takım sorunlar meydana getirmektedir. Ortaya çıkan sorunlar ancak Montrö boğazlar sözleşmesi ile çözüme kavuşturulabilmiştir.

Türkiye kurtuluş savaşından yeni çıktığı dönemde, boğazların stratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle dış güçler tarafından boğazların egemenliği Türkiye’ye verilmemesi konusunda ısrarlı tavır sergilemişlerdir. Bu duruma öneri olarak boğazların egemenliğinin bir komisyon tarafından yönetilmesini önererek boğazların çoklu bir kontrol sistemine geçmesini öne sürmüşlerdir. Çünkü Türkiye’nin tek başına boğazlara hâkim olması dış güçlerin birçok çıkarlarına ters düşmektedir. Ancak dış güçlerin öne sürdüğü öneri Misak-ı Milli şartlarına uygun olmaması ve Mustafa Kemal Atatürk’ün boğazların egemenliği konusunda ısrarcı tavır sergilemesi neticesinde 22 Haziran 1936 yılında İsviçre’de Montrö boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır (Mutluer, 2019:27-28). Montrö boğazlar sözleşmesi ile boğazlardan yeni bir geçiş rejimi kabul edilmiş ve yeni rejimin uygulanması ve denetim sorumluluğu Türkiye’ye verilmiştir (Tosun, 1994:111). Ancak günümüzün gelişen jeopolitiğinde boğazlar üzerinden ortaya çıkan sorunlara açıklık getirmesi bakımından yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle boğazlar üzerinde meydana gelen sorunlara alternatif yöntemler bulunmaya çalışılmaktadır. Ancak boğazların egemenliğini Türkiye’ye devir eden Montrö boğazlar sözleşmesinin korunması ve buna yönelik uluslararası düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç vardır. Yapılacak olan yeni düzenlemelerde birçok noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü boğazlar üzerinde yapılan bir düzenleme ile Rusya - Bulgaristan ve Yunanistan arasında yeni bir işbirliğinin meydana gelmesine neden olacaktır. Enerji transferi konusunda işbirliği yapmış olduğumuz ülkelerin diğer ülkelerle yapacağı alternatif anlaşmalar hem ekonomik hem de jeopolitik açıdan kritik bir durumu ifade etmektedir.

Harita 5. Türkiye'nin Sahip Olduğu Boğazlar (Türk Boğazları, 2021)

Türk Boğazları fiziki yapısı, coğrafi konumu ve sui generis (kendine özgü) özellikleriyle, deniz ulaştırması yönüyle kullanılan dünyadaki en uzun doğal ve dar suyollarından biridir (Kurumahmut, 2006: 13- 14). Antik çağlardan bu yana tarihin her döneminde ayrı bir öneme sahip olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarını elinde tutan devletler, boğazların sağlamış olduğu çeşitli avantajların yanında bazı dezavantajlarını da görmüşlerdir. Geçmişte Türkiye olmak üzere boğazları elinde bulunduran devletler bazı dönemlerde bu bölgeyi ele geçirmeye çalışan devletlere karşı ülke bütünlüklerini ve uluslararası ülkelere karşı güvenliğini sağlamakta birtakım zorluklarla karşılaşmışlardır (Uğur, 2016:38) . Buna karşılık, geçişte boğazları elinde bulunduran ülkelerin siyasi ve askeri alanda dostlukların teklif edildiği de gözlemlenmektedir.

Tarihte bazı devlet adamlarının Türk boğazlarıyla ilgili söylemiş olduğu sözler; Fransa imparatoru; Napolyon Banaparte'ın, “ *O dar boğazları Rusya'ya bırakmaktansa dünyanın yarısını bırakmayı yeğlerim*” ve Çar I. Alexandre'nın “ *Coğrafya benim boğazlara sahip olmamı emrediyor; eğer boğazlar başkasının elinde ise kendi evimin sahibi olmam olanaksızdır*” (Doğru, 2013:134-135). Rus Çarı I. Petro'nun 1725 yılında Türkiye ile ilgili yazmış olduğu vasiyetinden bir kesit olarak, “*Rusya devletini, dünya devleti yapabilmek için, onun başkentinin, Asya ve Avrupa hazinelerinin anahtarı olan İstanbul olması lazımdır. Acele ve noksansız olarak çalışıp, İstanbul'un Batı topraklarına sahip olmak gerekir. Şüphesiz ki İstanbul'a sahip olan Şah, dünyada ilahi şah olacaktır.*” Boğazlar hakkında söylenen sözler jeopolitik açıdan ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (wikipedia.org).

19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914) kendisine dönemin önde gelen donanma tarihçisi ve stratejisti unvanını kazanmasındaki en önemli faktör yayınlamış olduğu kitaplar ve makalelerdir. Mahan, ününü donanmalar ve uluslararası ilişkilerle ilgili belli başlı önermelerinin ilgi çekiciliğine borçludur. Bu önermeler arasında en önemli olanı; çok büyük bir gücün ekonomik başarısı için deniz ticaretinin gerekli olduğudur. Mahan'ın diğer önemli önermesi ise, deniz gücünün kendiliğinden ulus ötesi bir fenomen olduğu savıdır (Sumida, 2006). Deniz ticaretinin tarihin her döneminde önemli olduğu ayrıca askeri anlamda da önemini yitirmediğini tarihi perspektifine baktığımızda görebiliyoruz.

Birçok ülkenin sahip olmak isteyip sahip olamadığı tarihsel yönüyle üzerinde birçok oyunlar oynandığı İstanbul ve Çanakkale boğazları Türkiye'nin jeopolitik açıdan önemini arttıran diğer önemli bir etkidir. Özellikle ticari açıdan köprü avantajı sağlaması ve uluslararası arenada siyasi öneme sahip olması yönüyle ciddi önem arz etmektedir. İstanbul boğazı; Karadeniz ile Marmara denizlerini birbirine bağlaması özellikle Karadeniz'e kıyıdaş olan Romanya, Ukrayna, Bulgaristan ve Gürcistan için Akdeniz'e ulaşmanın tek güzergâhı olup, ekonomik ve askeri güvenlik açısından stratejik öneme sahiptir. Ayrıca Rumeli ve Asya yakalarını birbirinden ayırması yönüyle İstanbul boğazının tarihi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır.

Çanakkale boğazı; Marmara denizi ile Ege denizini birbirine bağlaması ve akıntı niteliği bakımından yüzey akıntısı ve dip akıntısı olmak üzere birbirine zıt yönlerde akması yönüyle dünyadaki en zor su yollarından biridir. Bu akıntı sistemi sonucunda, Karadeniz'den mevsimlik balık göçü gerçekleşmekte ve boğazın balık potansiyelini ciddi derecede arttırmaktadır (Özey, 1998). Bu yönüyle boğazlar, balık ticaretinin gelişmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Boğazlar, güvenlik, ticari ulaşım, kültürel zenginleşme ve özellikle turizm açısından ülke ekonomisine katkıları bakımından ve uluslararası politik statüsünde ayrıcalıklar da sağlamaktadır.

İstanbul ve Çanakkale boğazları siyasi, askeri vb. birçok açıdan önemini korumasının yanı sıra özellikle Hazar denizi ve Orta Asya petrollerinin dünya pazarına açılması yönüyle ekonomik anlamda jeostratejik ayrıcalığa sahiptir. Başta Avrupa olmak üzere dünya enerji tüketiminin artması nedeniyle Türk boğazlarının trafik yoğunluğu giderek artmaktadır. Örneğin, 1936 yılında İstanbul boğazından günde ortalama 17 gemi geçiş yaparken günümüzde bu sayı yıllık ortalama 50.000 dolaylarındadır. Sayısal açıdan

Balkanlar, Batı-Doğu kültürünün sınır ülkesi, İslamiyet ile Hristiyanlığı bünyesinde barındıran ender bölgelerden birisi, Semavi dinlerin (Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik) Doğu alanları ile önemli uygarlıkların (Mısır, Mezopotamya, Anadolu) Avrupa'ya geçiş güzergâhında olması yönüyle jeopolitik önemini arttıran etkenlerdir (İlhan, 2004). Balkanlar; tarihi, kültürü, sosyal ve coğrafi yakınlığı açısından Türkiye'nin özel ilgi gösterdiği bölgelerden biridir. Belirtilen faktörlerin dışında Balkan bölgesinin Avrupa'ya uzanan güzergâh üzerinde yer alması bakımından da stratejik öneme sahiptir.

Kafkasya; Doğusunda Hazar Gölü, Batısında Karadeniz olmak üzere Afrika, Asya, Avrupa kıtalarının kesiştiği noktada yer alan bir bölgedir. Kafkasya gerek coğrafi konum açısından, gerek uluslararası transit görevi üstlenmesi, gerekse sahip olduğu kaynaklar bakımından Türkiye için her zaman önemli bir bölge olmuştur (Açıkgöz, 2011:31).

Orta Asya'nın, günümüz jeopolitiğinde çok önemli olması, üç özelliğe kaynaklık etmesinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki; 20. yüzyıl politikalarını, dünya üzerinde işgal etmiş olduğu jeopolitik yer bakımından büyük ölçüde etkilemiş olması, ikincisi; SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ile Çin arasında oluşan boşlukta yer alması, son olarak; Bütün özellikleri bakımından (Dil, Din, Irk, Tarih, Gelenek-Görenek, Sanat vb.) Türk kültürünün içine dahil olması, jeopolitik önemini arttıran önemli konular arasında yerini almaktadır (İlhan, 1999).

Soğuk savaş öncesi dönemde Türkiye'nin geliştirmiş olduğu politikalar daha çok Batı eksenli politikalardır. Bu olay uzun süre Türkiye'nin dış politikasına konu olmuştur. İkinci dünya savaşı zamanında SSCB ile ilişkiler kurmak yerine, Almanya ile diğer Batılı ülkeler arasında bir ikilemde kalmıştır. Bunun sonucunda, Batı ile ittifaklar gerçekleştirerek Batı eksenli blok politikaları izlemeye başlamıştır (Kocaman, 2015:98). Bundan dolayı Batıya dönük izlemiş olduğu politikaların etkisiyle Doğu eksenine karşı sırt çevirdiği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Kafkasların SSCB'nin etkisinde olması Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları tarafından Kafkaslara karşı oldukça ilgisiz kalmasına yol açmıştır. Bu nedenden dolayı Soğuk savaş dönemine kadar Kafkaslar, Türkiye'nin ilgi alanı dışında kalmıştır (Tellal, 2005). 1990 yılında hiç beklenmedik bir olay meydana gelerek SSCB dağılma sürecine girmiştir. Bu dağılma süreci ile Türkiye'nin daha önce ihmal etmiş olduğu bir bölgeyi keşfetme

olanağı doğmuştur (Denizhan, 2010:19-22). SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin dönemin bürokratları tarafından stratejik bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Böylece Türkiye, belirtilen dönemde dünya hegemonyasında bölgesel bir güç olarak görülmüştür. Ancak o dönemin gündemindeki en temel sorularından biri Türkiye'nin böylesine güçlü ve nüfuslu bir bölgeye hâkim olup olamayacağıdır. Türkiye bölgesel açıdan dinsel ve kültürel benzerliklerini avantaj olarak kullanması ve Avrupa'nın da desteğini alarak bölgeye hâkim olabileceği düşünülmektedir (Kocaman, 2015:101).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla Kafkaslarda ve Orta Asya'da beş Türk Cumhuriyetinin bağımsızlıklarını kazanması, soğuk savaş öncesinde bölgesel açıdan ilgisiz kalan Türkiye'nin gelişmelerden sonra bölgeye bakış açısında değişimler meydana gelmiştir (Özkan, 2010:18). Çünkü bağımsızlığını kazanan devletler dinsel, kültürel, tarihsel yönüyle Türkiye'ye yakın olan devletler olduğundan Türkiye'nin o dönemde bu devletlere yönelik yeni politikalar geliştirme ihtiyacı doğmuştur (Uslu, 2017). Oluşturulan politikalar eşliğinde Türkiye 1991 yılında yeni kurulan 15 devleti tanıyarak, kurulan devletlere uluslararası arenada destek sözü vermiştir. Daha sonrasında ise Türkiye Rusya'yı karşısına alarak bölgede politik nüfuz elde etmeye ve buna yönelik Türki Cumhuriyetler modeli olmak için çalışmalara başlamıştır (Denizhan, 2010:20). Soğuk savaş sonrasında SSCB'nde meydana gelen hızlı gelişmeler, Türkiye'nin bağımsızlığını kazanan devletler ile ekonomik, sosyal, askeri, politik vb. birçok alanda bölgesel işbirliği yapma imkânı tanımıştır.

Kafkaslar ve Orta Asya ülkelerinin ellerinde bulundurduğu enerji kaynakları hem bugünü hem de geleceği etkileyecek boyutta olduğu unutulmamalıdır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki tarihi, sosyal, askeri ve kültürel yakınlık, yabancı firma yatırımlarını takiben aralarındaki ekonomik ilişkiler somut projelere dönüşmüştür. Bu projelerin aktif hale gelmesiyle Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslara yönelik izlemiş olduğu enerji politikası, daha tutarlı bir enerji siyasetini ortaya çıkarmıştır (Şöhret, 2011:141). Özellikle sahip oldukları petrol ve doğalgaz boyutuyla, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri dış güçler tarafından önemli bir bölge olarak nitelendirilmektedir. Dış güçlerin Kafkaslar ve Orta Asya'ya yönelik oluşturdukları politikaların birçoğu enerji kaynaklarının varlığı üzerinde olması nedeniyle, Orta Asya ve Kafkasları çevresinin tehdidi altında olan bölgeler olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin izlemiş olduğu tutarlı enerji siyasetinin sağlamış olduğu istikrar sayesinde dış güçlerin izlemiş olduğu politikaların birçoğu işlevselliğini yitirmektedir.

Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle sosyal, politik ve ekonomik açıdan süreklilik arz eden bir işbirliği içinde olduğu bilinmektedir. 2019 yılının verilerine bakıldığında Orta Asya ülkeleri ile yapılan dış ticaretin boyutu 8,5 milyar dolara ulaştığı, Türk yatırımcıları tarafından Orta Asya'nın stratejik bir konum olarak görülmesi ve bunu takiben Orta Asya ülkelerinde yapılan yatırımların giderek arttığı 2019 yılında açıklanan verilerde görülmektedir. Örneğin; 2019 yılında Orta Asya ülkelerinde faaliyet gösteren dört binin üzerinde Türk firmasının faaliyette olduğu bilinmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Balkanlarla ilgili olarak Türkiye'nin Balkanlarda bulunan tek toprak parçası olan Doğu Trakya Bölgesi, boğazların savunması açısından önem taşımaktadır. Balkanlar üzerinden gelebilecek herhangi bir saldırı için Doğu Trakya bölgesinde yeterli "ülke derinliği" bulunmadığından Türkiye açısından stratejik savunma bölgesi olarak önem taşımaktadır (Sancaktar, 2010). Türkiye ile Balkanlar arasındaki ilişkilerin ana unsurlarından bir diğeri de ekonomik dinamikleridir. Soğuk savaşın bitiminden sonra Türkiye, dünyanın çeşitli bölgelerinde kalıcı aktör olma arayışlarında bulunurken 2000'li yıllarda kaydedilen ekonomik büyüme sonucunda bu arayışlarını hızlandırmıştır. Bu arayış neticesinde coğrafi ve sosyokültürel açıdan yakın olan Balkanlar, Türkiye'nin ekonomik açıdan ilgi gösterdiği bölgelerden birisi haline gelmiştir.

Ekonomik açıdan ilişkilerin hızla arttığı dönemde, Türkiye'nin Balkan ülkelerine yapmış olduğu ihracatta önemli artışlar meydana gelmiştir. Ticaret kısmının yanında doğrudan yabancı yatırımlar bakımından da Balkan ülkeleri ayrı bir öneme sahiptir. Avrupa, Rusya ve Akdeniz ülkelerine yakınlığı bakımından Türk girişimlerinin gözde noktalarından biri haline geldiği görülmektedir. Özel sektörün balkanlarda faaliyetlerinin giderek artması Balkanlar ile Türkiye arasındaki iş birliğinin giderek artmasına olanak sağlamaktadır (Ekinci, 2017:8-9).

Balkan bölgesi Türkiye'nin enerji taşımacılığındaki önemini arttıracak konumda yer almaktadır. Trans-Adriyatik Boru Hattı projesi ile Hazar doğalgazı Türkiye üzerinden İtalya, Arnavutluk ve Yunanistan'a ulaşacak ve ayrıca Balkanlar ile yapılabilecek anlaşma sonrasında Balkanlarda inşa edilecek boru hattı ile Türkiye üzerinden geçen enerji kaynakları diğer bölgelere kolaylıkla sevk edilebilecektir. Ayrıca Balkanlar ile yapılacak anlaşma neticesinde Balkanlara enerji arzında bir artışın meydana gelmesi

ve trans görevinden elde edilecek ayrıcalıkların bir kısmının balkan ülkelerinin lehine gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Balkanlar, coğrafi açıdan Türkiye ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir konumda yer almaktadır. Bundan dolayı Balkanlar ile ticari ilişkilerinin yanında, Balkanların siyasi açıdan güvenliği de Türkiye için önemlidir. Çünkü Balkanlar'da meydana gelecek bir çatışma ortamı Türkiye'nin hem Balkanlarla hem de Avrupa ile olan ekonomik ilişkilerine olumsuz etki edeceği öngörülmektedir (Ekinci, 2017:13). Örneğin; soğuk savaş sonrasında meydana gelen hızlı değişimler neticesinde istikrarsız bölgeler, (Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya) Türkiye'yi birçok olumlu ve olumsuz etkilere maruz bırakmıştır. Türkiye'nin bu olumsuz etkileri bertaraf etmenin yanında olumlu etkileri kendi lehine çevirmesi için her bölgeye karşı özgün politikalar üretmesi ve uygulaması gerekmektedir (İlhan, 2004). Türkiye'nin farklı bölgesel çevrelenmelere rağmen her bölgeye özgü politikalar geliştirdiği bilinmektedir. Örneğin; Avrupa'ya yönelik izlenen politika dizisi daha çok hukuka dayalı kurumsal bir işbirliği içinde yürütülmektedir. Komşu ülkelere karşı ise realpolitik ilkelere göre ve kurumsal yönünün yoksun olduğu daha çok güç mücadeleleri şeklinde politikaların izlenildiği görülmektedir (Özdemir, 2008:11). Türkiye'nin bölgesel politika üretiminde yapması gereken, bölgeleri ideolojik açıdan değil, her bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemini ortaya çıkararak politikalar geliştirmelidir. Ayrıca uluslararası konum bağlamında içinde en büyük etkileşim, ilişkiler (ekonomik, kültürel, politik, siyasi, sosyal ve askeri) ve ulusal bütünlük açısından açıklamış olduğumuz havzalarda Türkiye'nin etkinliği ve performansına bağlı kalmaktadır.

1.2.1.6. Üç Tarafın Denizlerle Çevrili Olması

Şüphesiz denizler, ülkelerin yer politikasının oluşturulmasında büyük yararlar sağlamaktadır. Ulaşım açısından tüm dünyaya engelsiz, zahmetsiz ve ucuz bir şekilde irtibat kurulabilmektedir. Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili olan ve 8.333 km. denize kıyısı olan bir yarımada durumundadır. Trakya ile Avrupa'ya, Anadolu yarımadasının Doğusu ile Asya kıtasına karadan bağlantılıdır. Kuzeyden Karadeniz, Batıdan Marmara Denizi ve Adalar Denizi, güneyden Akdeniz ile çevrilidir. Ayrıca bu denizler boğazlar yoluyla birbirine bağlantılıdır (Özey, 1998).

Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması denizyolu taşımacılığı, ticaret, turizm, balıkçılık vb. gibi birçok faktörün sağlamış olduğu avantajlar en çok da ülke ekonomisi açısından önemlidir.

Denizyolu taşımacılığının ülke ekonomisine pozitif yönde katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Deniz taşımacılığı gözden geçirme raporuna göre 2018 yılında Türk deniz ticaret filosu büyüklüğü bakımından Dünyada 15. sırada yer almaktadır (Eminoğlu, 2018). Türkiye deniz taşımacılığı konusunda natürel bir alt yapıya sahiptir. Ancak geçmişten günümüze denizyolu taşımacılığına yeterli önemin verilmemesi ve bu konuda yatırımlarda ciddi artışların olmamasından kaynaklı olarak çağının gerisinde kaldığı görülmektedir (Akgüngör, Demirel, 2004:429). Bu yönde yapılacak düzenlemeler ve politikalar neticesinde deniz ticaret filosunu hızla büyütülmesi ve zamanla güçlü bir filoya sahip olması neticesinde, ülke ekonomisine navlun gelirleri aracılığıyla döviz girdilerinde artış sağlayabilir (Arslan, 2001:64). Özellikle ticarete konu olan malların pazarlara sunulması bakımından denizyolu taşımacılığı birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Geçmişte ticarete konu olan ipek, baharat, gibi değerli malların ticareti önemli iken günümüzde ticarete konu olan malların mahiyetinde önemli değişmelerin olduğu, daha çok enerji ve sanayi mallarının ticaretinde denizyolunun kullanım oranlarında ciddi artışların olduğu gözlemlenmiştir (Açıkgöz, 2011:30). Dünya ticaretinde söz sahibi olmak isteyen bir devlet için denizler önemli bir faktördür. Türkiye'nin bu avantajını uluslararası ulaşım yolları bakımından ve özellikle enerji kaynaklarının pazarlanmasında kullanması, küresel ticaret boyutuyla önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye bu avantajını kullanarak ve denizciliği geliştirecek politikalarla dünya ticaretinde söz sahibi olabilecek bir boyuta gelebilir.

Sanayileşme konusunda dünya ortalamasında daha iyi bir konumda olması için deniz taşımacılığına verilen önemin arttırılması gerekmektedir. Çünkü sanayileşme sürecinde gerekli olan ham maddeyi temin etme konusunda, üretilen sanayi mallarının dünya pazarlarında ticaretini gerçekleştirmesi bakımından ve ayrıca deniz taşımacılığının diğer taşıma alternatiflerine göre daha ucuz maliyetle gerçekleştirmesi gibi faktörler, malların dünya piyasasındaki rekabet gücünü artırmasına olanak sağlamaktadır.

Ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması, deniz turizminin gelişmesinde önemli bir faktördür. Bu yönüyle toplam turizm gelirlerinin içinde deniz turizminin %20'lik

bir paya sahip olması bakımından toplam turizm talebi içinde en yüksek orana sahiptir. Özellikle Türkiye'nin sahip olduğu uzun kıyılar, temiz denizler, vb. gibi koşullara sahip olması Türkiye'yi deniz turizmi konusunda ilgi çekici bir konuma getirmektedir. Ancak Türkiye deniz turizmi konusunda sahip olduğu ayrıcalıklara rağmen, diğer rakip ülkelere kıyasla bu sektörde düşük gelir elde etmektedir. Bu duruma özel yapılacak düzenlemeler ile deniz turizmindeki yapılan harcama miktarlarının arttırılmasına yönelik birçok özgün faaliyet alanlarının getirilmesi gerekmektedir (Okuyucu, ve Sapmaz, 2016).

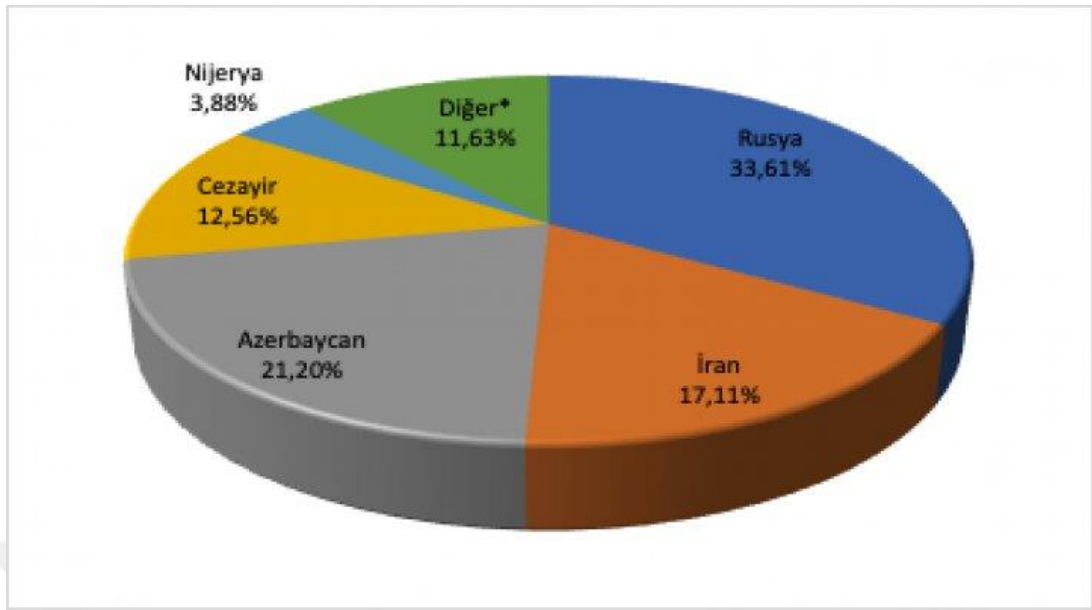
Türkiye bu önemli deniz turizmi kaynaklarına sahip olmasına karşın doğru stratejilerin ve yeterli önemin verilmemesinden kaynaklı olarak istenilen gelirler elde edilememekte; hatta deniz turizminde faaliyet gösteren bazı firmaların iflas ettikleri görülmektedir. Özellikle küreselleşme ile beraber oluşan piyasa yapısı, yeni turistik ürünler ve hedefler sunmaktadır. Denizlerin sağlamış olduğu birçok avantaja karşın yeni piyasa yapısına uyum sağlama konusunda sorunlar yaşamasından dolayı ürün pazarlaması konusunda rekabet etmekte zorlanmaktadır (Muslu, 2015:30). Günümüzde deniz turizmine verilen önemin giderek arttırılması, bu yöndeki düzenlemelerin ve politikaların uygulama aşamasına geçilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Türkiye'de bulunan birçok baraj, akarsu ve göllerin sağlamış olduğu su ürünleri potansiyeli oldukça yüksektir. Bu yönüyle Türkiye'de yaklaşık 25 milyon hektar su ürünleri üretiminde uygun alan bulunmaktadır (Anonim, 2001). Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 yılında yayınlamış olduğu su ürünleri raporuna göre üretimin %44,8'ini avcılık yoluyla denizlerden elde edilmiştir. Dış ticaret içerisinde su ürünlerinin payı giderek artarak, 2018-2019 avlanma dönemi içinde elde edilen su ürünlerinin ihracat değeri 582.521.318 dolar seviyesine ulaşarak geçen yılın aynı dönemine göre %9'luk bir artış meydana gelmiştir. Özellikle cari açık içerisinde dış ticaret dengesindeki açık dikkate alındığında özellikle bu açıktan kurtulmamıza pozitif etki sağladığı görülmektedir(Tüik, 2019).

Denizlerin öneminin birçok konuda anlaşılması, beraberinde uluslararası çıkar çatışmalarını ve hâkimiyet sorununu getirmiştir. Özellikle 20. Yüzyılın başlarından günümüze değin Doğu Akdeniz, enerji merkezli jeopolitik çekişmelere ev sahipliği yapmıştır. 2000'li yılların başlarında Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinin

keşfedilmesiyle bölgenin jeopolitiğinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Değişen jeopolitik zemin başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerin güvenliğini tehdit eder noktaya ulaşmıştır. Ayrıca Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon rezervleri beraberinde doğal kaynakların ve deniz alanlarının paylaşımı konusunda kıyıdaş ülkeler ile bölge dışı diğer ülkelerin müdahil olması birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Özellikle Türkiye’nin bölgedeki meşru haklarını korumak amacıyla, Birleşmiş milletler özelinde uygulamış olduğu hamleler ve bilhassa ilk sondaj gemisi Fatih’i Türk donanmasının gözetiminde Akdeniz sularına açarak kendi kıta sahanlığında kalan bölgelerde arama faaliyetini gerçekleştirmesi birçok kıyıdaş ve bölge dışı diğer ülkelerle gerginliği arttırmıştır (Özekin, 2020:3-4). Türkiye’nin ortaya çıkan gerginliklere istikrarlı tutumuyla cevap vermesi ve şuanda 2 sondaj ve 2 sismik araştırma gemisiyle denizlerde arama tarama faaliyetlerini sürdürmesi diğer kıyıdaş ülkelerin daha fazla gerginlik yaratmasına neden olmuştur.

Türkiye’nin enerji politikaları kapsamında deniz sahası içinde sürdürmüş olduğu istikrarlı doğal kaynak arayışları, kısa sürede sonuç vermeye başlamıştır. Son gelişmelere paralel olarak Karadeniz Tuna-1 lokasyonunda yapılan arama tarama çalışmaları sonucunda Sakarya Gaz Sahasında, 320 milyar metreküplük doğalgaz rezervi bulunmuştur. Ayrıca Rezervin bulunduğu lokasyonda daha fazla kaynağın olduğu düşünülmektedir. Türkiye’nin yıllık 45 milyar metreküp doğalgaz tüketimi dikkate alındığında bulunan rezervin ülke tüketimi açısından önemli katkıları olacağı bilinen bir gerçektir. Ancak bulunan rezervden yıllık olarak ortalama 45 milyar metreküp doğalgazın çekilemeyeceği, tüketimin yoğun olduğu dönemlerde ülke açısından kritik rol oynayacağı belirtilmektedir. Ayrıca Türkiye’nin büyük bir gaz ithalatçısı olduğunu dikkate aldığımızda bulunan rezerv enerji bakımından Türkiye’nin konumunu değiştirecektir. Bundan sonra doğalgaz antlaşmalarında daha rekabetçi tavır sergilemesine ve pazarlık sürecine daha emin bir şekilde girmesini sağlayacaktır. Elde edilen bu başarı Özellikle ülke ekonomisine getirisi bakımından ve birçok makroekonomik değişken üzerinde olumlu sonuçlar Doğuracağı öngörülmektedir.

Şekil 2. Türkiye'nin en çok doğal gaz ithal ettiği ülkeler (Polat, 2020)

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun yayınladığı rapora göre, Türkiye 2019 yılında 45,2 milyar m³'lük doğal gaz ithalatı gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin 2019 yılında gerçekleştirdiği doğal gaz ithalatı ülkeler bazında bakıldığında, ilk sırada %33,61'lik oran ile Rusya, ardından %21,20'lik oranla Azerbaycan gelmektedir. Yayımlanan rapora istinaden Türkiye'nin 2009-2018 yılları arasında en çok doğal gaz ithalatı yaptığı ülkeler sırasıyla, Rusya, İran ve Azerbaycan iken 2019 yılında yayınlanan rapor ile bu sıralama Rusya, Azerbaycan ve İran olarak değişmiştir (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2019).

Doğu Akdeniz'de ispatlanmış doğalgaz rezerv miktarı 3-4 trilyon metreküp olduğu bilinmektedir. Bu rezerv Türkiye'nin 572 yıllık, Avrupa'nın ise 30 yıllık doğal gaz ihtiyacına karşılık gelmektedir (Yaycı, 2012:11). Türkiye'nin enerji konusunda %72'lik bir kısmının dışa bağımlı olduğu dikkate alındığında Doğu Akdeniz'de ortaya çıkarılacak bir enerji kaynağı, dışa bağımlılığını en aza indirmesini sağlayacaktır. Bundan dolayı Türkiye Doğu Akdeniz'de hem kendi çıkarlarını hem de Kıbrıs Türklerinin menfaatlerini korumak ve bölgede oluşacak enerji denkleminde aktif rol alması, Türkiye'nin uzun vadeli enerji politikaları ve ekonomik çıkarları açısından elzem bir durumdur (Şahin, 2019:8).

1.2.1.7. Orta Doğu Petrol Kaynaklarına Yakın Olması

Orta Doğu; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı yerleri ve Arap yarımadasını da kapsayan, Akdeniz’den Pakistan’a kadar uzanan, kimi zaman Fransızların Osmanlı Devleti’nin toprakları için kullandığı “ YakınDoğu” olarak da adlandırılan bölgedir. Orta Doğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint okyanusunu, Rusya ile sıcak denizler arasında köprü niteliği taşıyan ve aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir.

Orta Doğu’nun coğrafi sınırlarını tam ve kesin bir şekilde yapmak mümkün olmadığından en geniş anlamda; Türkiye, Irak, Suudi Arabistan, Mısır, İran, Suriye, Ürdün, Bahreyn, Katar, Lübnan, İsrail, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri, Afganistan, Filistin, Libya, Tunus, Yemen ve Kıbrıs devletini kapsayan bir coğrafi bölgeye verilen isimdir. Orta Doğunun coğrafi sınırları en dar biçimiyle Mısır’dan İran’a kadar uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarını da içine alan bölgedir (Davutoğlu, 2002). Kona’ya göre Orta Doğu bölgesi, “... *Aralarında Türkiye ve Mısır’ın da bulunduğu Doğu Akdeniz’deki devletlerce kuşatılmış, Arap Yarımadası ve İran’ı da içine alan bölge*” olarak kabul edilmektedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını kumanda etmesinin kendisine sağlamış olduğu avantajlar jeopolitik açıdan eşsiz bir önem sağlamaktadır. Özellikle 20. Yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren petrolün önem kazanmasıyla, Dünya egemenliğinin peşinde koşan güçlerin birincil hedefi haline gelmiştir (Orta Doğu, 2021).

Tarihsel yönüyle Orta Doğu, yıllar boyunca dış güçler tarafından egemenlik mücadelelerine konu olmuş ve bundan dolayı istikrarlı bir bölge olamamıştır. Bu duruma örnek olarak 1991 yılında Sovyetler birliğinin dağılmasıyla birçok gücü eline alan ABD tek başına bölgeye hâkim olmaya çalışmıştır. ABD’nin çalışmalarının ürünü olarak “ Büyük Orta Doğu Projesi ” adı altında bölgede nüfuzunu arttırmaya yönelik emperyalist bir çalışma ortaya atılmıştır (wikipedia, 2020).

Orta Doğu’nun politik yapısında meydana gelen istikrarsızlıklar, Türkiye’nin jeopolitik önemini düşürücü etki yaratmıştır. Çünkü yakın sınırlar içinde meydana gelen çatışmalar, Türkiye’ye dolaylı olarak tehdit unsuru oluşturmakta ve ekonomik açıdan da birçok olumsuz etki yaratmaktadır. Bu olguda Türkiye ve Türk dünyası Doğu ile Batıda oluşan güçlerin arasında kalması bakımından en zor şartlarda yer alan bölge konumundadır. Bundan dolayı Türkiye ulusal açıdan kendi jeopolitik önemini

korumakla beraber sınır ülkeleri açısından politikalar geliştirmekle mükellef bir ülke konumundadır. Türkiye'yi çevreleyen ülkelerde oluşan istikrarsız bir ortam, Türkiye'nin ekonomik, sosyal, askeri birçok alanını olumsuz etkilediği bir gerçektir. Tarihi açıdan bu durumu örnekleyen bir olay da İspanyol savaşlarının (1701-1714) sona ermesinden sonraki 20 yıl içinde Fransızların deniz ticaretindeki hacminin yaklaşık üç katına çıktığı bilinmektedir. Bu durumun gelişmesi sadece devlet politikalarının etkili olmadığı, bunun barış ve uluslararası kısıtlamaların kaldırılmasıyla gerçekleştiği bilinmektedir. Kısaca barışın olduğu bir bölgede ticari ilişkilerin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştiğini tarihsel örneklerde görmek mümkündür.

Orta Doğu dünya tarihini en çok etkileyen gelişmeler ve değişimler sağlamış önemli bölgelerden biridir. Sanayi devrimini gelişmiş bir şekilde tamamlanması, bölge enerji anlamında vazgeçilmez bir kaynak olması ve geniş tüketimin olduğu bir bölge niteliğini taşıması bakımından ulusal bir pazar genişliğine sahiptir. Bu yönüyle dünya egemenliğine hâkim olmak isteyen her devlet için Orta Doğu en başta egemenliği alınmak istenen bölgeler arasında yer almaktadır.

2018 yılında dünyada ispatlanmış toplam petrol rezervi 1.729,7 milyar varil olarak hesaplanmıştır. Dünyada toplam petrol rezervinin %48,3'üne Orta Doğu ülkeleri sahiptir. Aynı zamanda BP 2018 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporuna göre Dünyada toplam doğal gaz rezervinin 79,1 trilyon metreküpü orta Doğu da bulunmaktadır (Enerji Bakanlığı, 2018). Dünya'da % 33'lük bir pay ile en çok tüketilen enerji kaynağı petrol olduğundan Orta Doğu jeostratejik ve jeoekonomik açıdan dünyanın gözde bölgelerinden birini kapsamaktadır.

Küresel anlamda enerji talebinin giderek artması Orta Doğu enerji kaynaklarına talebin artmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak bu durum diğer ülkelere güvenilir enerji aktarım sorusunu beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin bu görevi üstlenerek bir enerji merkezi haline gelmesiyle yurtiçi enerji ihtiyacını daha az maliyetle karşılamasına ve aynı zamanda uluslararası arenada enerji konusunda rekabeti etkileyen ülke statüsünü kazanmasına da katkı sağlayabilir.

Türkiye'nin diğer Orta Doğu ülkelere kıyasla daha demokratik ve istikrarlı bir politik sisteme sahip olmasının sağlamış olduğu güç, diplomasi anlamında Orta Doğu üzerinde oluşacak projelerde üye ülke olarak yerini almasını sağlamaktadır. Bu

durumu örnek olarak Avrupa Birliğinin, Türkiye üzerinden sağlamış olduğu enerji ihtiyacının temini konusunda Orta Doğu ile yapılan müzakerelerde vazgeçilmez ülke olarak yerini almaktadır. Ayrıca sayılan gelişmelerin işaret ettiği gibi Batının Orta Doğu üzerindeki egemenlik politikalarına karşı Türkiye bir engel olarak görülmektedir.

Türkiye'nin, Batı'nın ilgi alanının önde geleni olmasının asıl amaçlarından biri Batı'nın evrensel egemenliğini devam ettirebilmesi için, Kendisine rakip olabilecek ülkelere (Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya) karşı egemenliğini göstermesi gerekmektedir (İlhan, 2004). Çünkü bu bölgeler jeostratejik öneminin yanında birer enerji merkezi olması bakımından önemlidir. Batı'nın stratejisinde Türkiye jeopolitik açıdan giderek önemli hale gelmesinin asıl nedeni yukarıda belirtilen olduğum durumdur. Çünkü Türkiye bu bölgelerin hatta Avrasya'nın yol kavşağında yer almaktadır.

Genel özellikleri itibariyle Orta Doğu, üzerinde belirginleşen üç önemli özelliğe sahiptir. (i) ideolojik nitelikli jeokültürel bütünleşme (ii) petrol rezervleri bakımından jeoekonomik yapısı (iii) küresel anlamda hat ayırıştırması ve stratejik rekabet unsuru olması bakımından uluslararası önemini korumakta ve ayrıca Orta Doğu'daki gelişmeler Türkiye'nin jeopolitik önemine katkılar sağlamaktadır (Davutoğlu, 2016). Bu yönüyle çevre bölgelerde oluşan gelişmeler Türkiye'nin çıkarlarına da katkı sağlamaktadır.

1.2.1.8. Askeri Açıdan Güçlü Olması

Bulunduğu konum, jeopolitik özelliği ve tarihi değerleri bakımından Türkiye'nin savunması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin askeri güç unsurları, hem bölgesel açıdan hem de uluslararası güvenlik bakımından belirleyici bir üstünlüğe sahiptir. Bu yönüyle Türk ordusu güçlü askeri yapısıyla ve güçlü donanmasıyla bulunduğu bölgede güven ve barış unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle Türkiye'yi çevreleyen Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen çatışmalar bağlamında kendi sınır güvenliğini tehdit edecek unsurlara mahal vermemek amacıyla, hem milli savunma olanaklarını güçlü bulundurmak hem de silahlı kuvvetlerini olası tehditlere karşı hazır bulundurmak zorundadır.

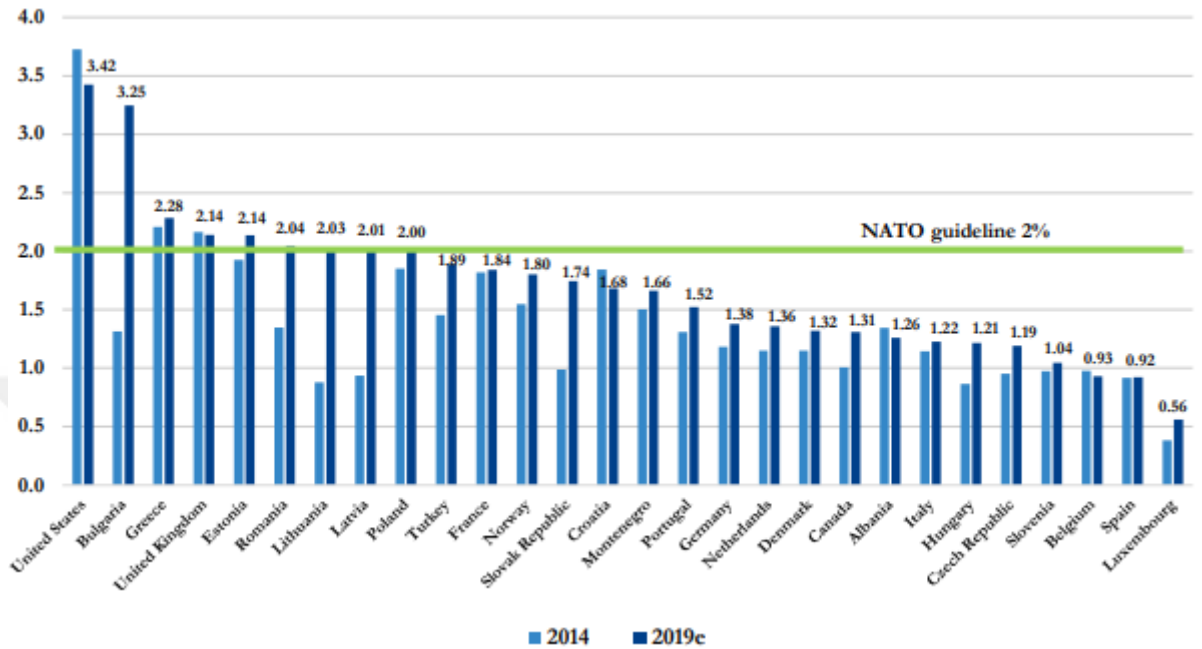
Yapılan birçok araştırmada Türkiye'nin askeri gücünü görmek mümkündür. Son dönemde uluslararası stratejik araştırmalar enstitüsü tarafından ülkelerin askeri

gücünü belirlemek amacıyla, ülkelerin askeri personel sayıları değerlendirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Türkiye'nin etkin askeri personel sayısı 735.000 ulaştığı ve bu sayının uluslararası askeri güç bağlamında birçok ülkenin askeri yapısından daha güçlü ve daha donanımlı bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır (Türk Silahlı Kuvvetleri, 2020).

Türkiye mevcut askeri gücünü üst düzeylere çıkarmak amacıyla 4 Nisan 1949 yılında kurulan NATO'ya üye olmak istemiştir. İlk olarak 11 Mayıs 1950'de ilk başvurusunu gerçekleştirmiş; fakat ABD tarafından reddedilmiştir. Yapılan başvuru olumlu sonuçlanmamış; fakat ardından 25 Haziran 1950'de Kore savaşı baş göstermiştir. Dönemin bürokratları, Türkiye'nin NATO'ya katılımı için Kore savaşının bir fırsat olduğu düşünülmüştür. Kore savaşının başlamasının ardından BM genel sekreterliğinden Kore savaşı için Türkiye'den yardım talebinde bulunulmuştur. Dönemin hükümeti bu talebe olumlu cevap vererek Temmuz 1950'de 4500 kişiden oluşan bir askeri birliği Kore'ye gönderme kararı almıştır. Böylece ABD'nin ardından Kore'ye kara askeri gücünü gönderen ikinci ülke olmuştur. Gönderilen askeri gücün sağlamış olduğu ayrıcalık nedeniyle bundan sonraki NATO başvurusuna ABD, İtalya ve İngiltere üyelik başvurumuzu destekleyeceklerdi. Türkiye'nin Kore savaşında göstermiş olduğu başarı sonucunda ABD'nin Türkiye'ye karşı olan tutumu zamanla değişime uğramıştır. Değişen tutum neticesinde Türkiye 18 Şubat 1952'de resmen NATO üyesi olmuştur (Erkmen, 2020).

Başlangıçta Türkiye'nin NATO üyesi olma isteği, donanmasını daha güçlü hale getirmek ve askeri alanda kendini göstermektir. Çünkü o dönemde NATO, askeri alanda gelişim sağlaması ve ulusal menfaatlerine katkı sağlayacak en iyi kuruluşlardan biridir. Fakat başlangıç aşamasıyla günümüz sürecinde NATO'nun misyonunda birçok değişimler meydana geldiği görülmektedir. Özellikle başlangıç sürecinde uluslararası askeri birlik amacıyla faaliyet gösteren NATO'nun son dönemlerde ABD ideolojisini ön plana çıkartmaya çalışması kendi vizyonuna uymayan faaliyetlerde yer almasına neden olmaktadır. Ancak Türkiye'nin NATO'dan sağlayacağı gelişmeleri kendi ulusal gücüyle sağlaması sürecin kararlı bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Özellikle Türkiye'nin NATO üyeliğine başvurduğu dönemde ret oyu veren birçok ülkenin bugün Türkiye'nin askeri gücüne şaşırdıklarını görmek de mümkündür.

Türk Silahlı kuvvetleri soğuk savaşın bitiminden sonra özellikle Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu, Afrika ve Asya’da meydana gelen sorunların çözümü için BM ve NATO himayesi altında barışı koruma hareketlerine ve diğer harekatlara katılarak bölgenin güvenliğinde önemli rol oynamıştır (Şanlı, 2018:22).

Grafik 1. NATO Ülkelerinin Yapmış Olduğu Savunma Harcamalarının GDP İçindeki Payı (NATO)

Grafik 1. de görüldüğü üzere, Türkiye’nin yıllar itibariyle savunma harcamalarının GDP içindeki payı giderek artmaktadır. Ayrıca NATO üyesi ülkelerinin birçoğundan daha fazla harcama yaptığını ve bu yönüyle savunma alanına vermiş olduğu önemi görebilmek mümkündür.

1.2.1.9. Bölge Ülkelerine Göre Ekonomisinin İstikrarlı olması

Dünya üzerinde ekonomik olarak gelişmemiş ve istikrara kavuşmamış ülkeler bilim, kültür, politik vb. konularda da gelişmişlik göstermesi imkânsızdır. Yapılan varsayım göz önüne alındığında; bu alanlar ile ekonomi arasında yüksek bir korelasyonun olması beklenilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün de belirtmiş olduğu gibi, “ *siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner.* ” sözü bir ülke için ekonomik istikrarın ve gelişmelerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Açıkgöz, 2011:84). Günümüzün Dünya hegemonyasında da ilişkilerin büyük bir bölümünü ekonomik faktörler oluşturmaktadır. Ekonomik anlamda gelişmiş

olan bir ülkenin diğer ülkelerle olan diplomasi trafiğinde daha güçlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye bölge açısından Orta Doğu’da yer almasına rağmen diğer bölge ülkelerine göre ekonomik yapısı daha istikrarlı bir durumdadır. Bölge ülkelerinin ellerinde bulunan enerji kaynakları ekonomik faaliyetlerinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Ancak Türkiye enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olmamasına rağmen daha istikrarlı bir politik yapısının olması, genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının yüksek olması, Bilim, Sanat vb. gibi konularda göstermiş olduğu başarı, potansiyel büyümesine katkı sağladığı tarihsel açıdan görmek mümkündür.

Türkiye’nin jeopolitik açıdan önemini sağlayan faktörlerin birçoğu ekonomik temelli konulardır. Örneğin Türkiye’nin boğazlara sahip olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerine yakın olmasının sağlamış olduğu enerji transfer görevi üstlenmesi gibi faktörlerin ekonomiye pozitif katkı sağlamasının yanında jeopolitik konumunu da pozitif katkı sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye’yi çevreden ülkelerde meydana gelen demokratikleşme hareketlerinin işlendiği dönemde Türkiye, sanayileşme de birçok adımlar atmış ve bununla beraber kalkınmaya yönelik politikalar geliştirmiştir. Bu konuya ek olarak yapılan beş yıllık kalkınma planları, kalkınmada öncelikli yöre politikaları ve bölgesel gelişme planları gibi birçok kalkınmaya yönelik politikaların geliştirildiği görülmektedir.

Bir ülkenin ekonomik büyüklüğü genellikle gayri safi yurtiçi hâsıla değeri (GSYH) ya da kişi başına düşen GSYH değerine göre ölçülmektedir. Yapılan ölçümler ülke ekonomisi bakımından bir takım bilgiler gösterse de diğer önemli sosyal göstergeleri anlamamıza katkı sağlamayabilir. Bu yönüyle 1990 yılından bu yana insani gelişme raporu (İGE) her ülke için yıllık olarak hazırlanılarak yayınlanmaktadır. Bir ülkenin ekonomik göstergelerinin yanında sosyal yapısını (eğitim, sağlık, yaşam düzeyi vb.) da endekse dâhil edilerek ülke gelişmişlik yapısını dahi iyi görmemize ve aynı zamanda daha sağlıklı ülke karşılaştırması yapmamıza olanak tanımaktadır.

2019 yılında yayınlanan insani gelişmişlik raporuna göre Türkiye, 189 ülke arasında 0,806’lık bir değerle yüksek gelişmişlik düzeyinden, çok yüksek gelişmişlik düzeyine yükselmiştir. İnsani gelişmişlik endeksine göre Türkiye’yi çevreleyen birçok Orta Doğu ülkelerine, Balkan ülkelerine, Avrupa Ülkelerine ve Orta Asya ülkelerine göre

çok yüksek insani gelişmişlik endeksine sahiptir. Türkiye'nin elde etmiş olduğu bu başarı aynı zamanda bölgesel açıdan jeopolitiğinin de önemini artırmaktadır. Çünkü bir ülke coğrafi açıdan önemini değiştiremese de jeopolitik açıdan önemini değiştirebilir. Bundan dolayı ülke ekonomisindeki gelişmeler Türkiye'nin jeopolitik önemine pozitif etki etmektedir (Human Development Report, 2019).

Türkiye'nin bölge ülkelerine göre birçok alanda göstermiş olduğu gelişmelerin yanında özellikle demokratikleşme ve insan hakları bakımından da önde olduğu açıkça görülebilmektedir. Örneğin yüzyıllar boyunca Arap Baharı olarak literatürde adlandırılan demokratikleşme hareketi, toplumların demokratikleşme taleplerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Orta Doğuda dış güçlerin egemenlik çabaları neticesinde, birçok yeni örgütlerin, yönetimlerin ve siyasi anlayışın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Günümüzde de halen devam eden çatışma ortamları ve belirtmiş olduğumuz olumsuz gelişmeler bölge ülkelerin ekonomik açıdan geri kalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin istikrarlı bir siyasi anlayışa sahip olması bakımından uluslararası dış güçlerin meydana getireceği sorunlara engel teşkil etmektedir. Siyasi istikrarın sağlamış olduğu sosyal, eğitim, sağlık ve askeri gibi birçok gelişmelere ek olarak geçmişten günümüze ekonomik boyutuyla da ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye'nin şuan mevcut G-20 ülkeleri içinde yer almasıyla beraber ekonomik istikrarını kaybetmeden devam ettiği sürece, dünyanın gelişmiş ilk 10 ekonomisi arasına girme hedeflerine emin adımlarla ilerlediği açık bir şekilde görülmektedir.

BÖLÜM II

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE TÜRKİYE AÇISINDAN GELİŞİMİ

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı

İktisadın genel tanımlamasında da ortaya çıkan üretim faktörlerinin sınırlı olma özelliği, bütün ülke ekonomileri için de geçerli bir durumu ifade etmektedir. Ülkelerin ellerindeki mevcut kaynaklarla yapacakları yatırımlar sınırlı düzeyde olduğundan, ortaya çıkan eksikliği gidermeye yönelik yapılacak kaynak aktarımı yabancı yatırımların çekilmesiyle giderilmeye çalışılmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar geçmişten günümüze kadar geçen sürede iktisat literatüründe önemini hep korumuştur. Genel kabul gören bir tanıma göre; bir ülkede faaliyet gösteren kişi veya firmaların, diğer ülkede faaliyet gösteren bir firmayı satın alması, yeni bir işletme kurması veya faaliyetine devam eden bir firmanın sermayesini arttırma yoluyla üretime dâhil olması olarak tanımlanabilir. Yabancı yatırımcı diğer ülkeye yapmış olduğu yatırımlarda sadece sermaye takviyesinde bulunmayabilir. Bunun yanında fiziki yatırım araçları olarak teknoloji, işletme bilgisi gibi faktörleri de beraberinde getirebilir (Akman, 2019:8). Ancak yapılan doğrudan yatırım en az işletme sermayesinin %10'nuna sahip olması gerekmektedir (Duce, De Espana: 2003:3-4). Farklı bir tanımlamaya göre, doğrudan yabancı yatırımlar kavramı sermaye ve yatırım kavramlarının birleştirilmesinden ortaya çıkarak, ülke içerisindeki üretim potansiyelini arttırmaya yönelik olarak sermayenin doğrudan yabancı bir ülkeye aktarılması olarak tanımlanabilmektedir (Özel, 2018:3). Doğrudan yabancı yatırımlar sonucunda elde edilen kazançlar maddi olabileceği gibi manevi kazançlar da olabilir. Yatırımlar sadece üretim sistemleri üzerinde yapılan yatırımlardan ibaret değildir; ayrıca yatırımcının diğer ülkede bina, arazi, fabrika, tesis gibi taşınmaz malların satın alınmasıyla yapılan yatırımları da kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2013:557). Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin tanımına göre doğrudan yatırım, yatırım yapan kişi ve kuruluşların yerleşik olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide uzun vadeli ve kalıcı

olarak yatırım yapmasını ifade etmektedir. Yatırımcı yatırım yaptığı kuruluşun sermayesinde %10'dan (dâhil) fazla paya sahip olması ve yönetimde söz sahibi olması koşulunu da eklemiştir. (Durgan, 2016:5). IMF yapmış olduğu tanım ile doğrudan yatırımlar ile Portföy yatırımları arasındaki farkı açık bir şekilde ortaya koyarak nüfuz ve denetim yönünden ele almıştır. Doğrudan yatırımlar Portföy yatırımlarına göre genellikle gittikleri ülke ile kalıcı bir ilişki kurma eğilimindedir (IMF, 2009:99). Doğrudan yabancı yatırımlar sadece girişimci ile onun yapmış olduğu girişim arasındaki yatırım ilişkisinden ibaret olmadığı, ayrıca bu ilişki yatırımlara bağlı olmasıyla beraber, iştirakler veya ortak kuruluşlar arasındaki diğer tüm ticari ve mali işlemleri de kapsamaktadır (Özel, 2018:3-4). Bu durumun ortaya çıkarmış olduğu önem doğrudan yabancı yatırımların niteliği bakımından yatırımın süreklilik arz etmesi yani diğer yatırım türleri (Portföy yatırımları) gibi kısa vadeli bir yatırım düzeyinin olmamasıdır. Bu yönüyle DYY'lar ülke ekonomisinden çıkışı da uzun vadeli bir süreç gerektirmektedir.

Küreselleşme, üretimde ülke sınırlarının ortadan kalkmasına ve yatırımcılar açısından ulus kavramının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Küreselleşme aynı zamanda yabancı yatırımcıların başka bir ülkede yatırım girişimlerinin gelişmesine pozitif katkı sağladığı da görülen bir gerçektir. Küreselleşmenin sağlamış olduğu avantajının yanında gelişen teknolojik yapının da hızlanmasına katkı sağlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber tasarrufların başka ülke ekonomisine aktarılmasını kolaylaştırmakla beraber bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle yatırıma konu olan ülke ekonomisi açısından risk teşkil edebilmektedir. Çünkü dünya genelinde yaşanan herhangi bir politik, askeri, ekonomik vb. birçok değişkende meydana gelen sorunlar neticesinde yatırımcının teknolojik gelişmenin sağlamış olduğu olanaklar bakımından kısa sürede sermayesini çekebilmesine imkân tanımaktadır. Bu durum sermaye çıkışının gerçekleştiği ülke için birçok makroekonomik dengenin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlar diğer yatırım faaliyetlerine göre sermayenin kolay çıkışına olanak sağlamadığından ülke ekonomileri açısından bünyesinde daha az risk unsuru barındırmaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisi üzerinde sağlamış olduğu faydalar diğer yatırım araçlarına göre daha fazladır.

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Türleri

Doğrudan yabancı yatırımlar, gerçekleştirilen yatırımın; mülkiyet durumuna göre, yeni işletme yaratmasına göre, üretim zincirine, amacına göre ve diğer farklı değişkenlere bağlı olarak kendi içinde türlere ayrılmaktadır.

2.2.1. Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

2.2.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Bağlı Şirket

Ortak girişim, bir veya daha fazla yabancı yatırımcının yatırımı gerçekleştireceği ülkeye gelerek mevcut faaliyette bulunan diğer bir veya birkaç yerli yatırımcı ile ortak bir işletme kurmasıdır. Ayrıca ortak girişim sadece işletme kurarak değil, aynı zamanda bir işletmeden hisse alımıyla da gerçekleştirilebilir. Tam mülkiyete dayalı şirket kurma ise yabancı yatırımcının yatırımı gerçekleştireceği ülkeye gelerek kendi başına bir işletme kurmasıdır. Aralarındaki temel fark, işletme mülkiyetinde ev sahibi ülkeden bir yatırımcının olup olmadığıdır (Seyidoğlu, 2013:670). Ortak girişim daha çok doğrudan yabancı yatırımlara izin verilmeyen ülkelerde uygulanmaktadır. Ayrıca ortak girişimler, gelecek bin yılın yükselen değerlerinden olan stratejik ortaklıkların temelini oluşturmaktadır (Anlar, 2000:36).

Ortak girişim, yatırımcı açısından birçok avantajı beraberinde getirmektedir. İlk olarak firmanın üstleneceği risklerin azaltılması, yerli işçilerin eğitimi, vergi konusunda birçok avantajın sağlanması, firmaların sahip oldukları bilgi ve tecrübelerden yararlanma, sektördeki firmalarla rekabeti sağlama ve ülkelerin ekonomik büyümeleri amaçlanmaktadır (Kurtaran, 2007:368;). Sağlanan avantajların yanında yerel şirketlerle ortak girişim sağlamanın avantajları maddeler halinde belirtilmiştir (Özdemir, 2006:13):

- Yerli yatırımcıların kendi ülkelerindeki hâkim olan kültürel yapı, kurum ve mevcut uygulamalar hakkında sahip olduğu bilgilerinden faydalanılabilir.
- Yerli yatırımcıların sahip olduğu unvan yardımıyla ve tecrübeleriyle yerel piyasalara kolaylıkla girilebilir.
- Yerli yatırımcıdan sağlanan bilgi sayesinde yerel piyasaya yabancı olmamak ve buna bağlı olarak satışların daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

- Ortak girişimdeki işletmelerin siyasi nedenlerle ev sahibi ülkede millileştirme olasılığı düşüktür. Çünkü mülkiyet hakkının bir kısmı yerel yatırımcının bünyesindeir.

2.2.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar

Şirketler arası birleşmeler, birden fazla işletmenin mevcut yasal varlıklarını yani tüzel kişiliklerini sona erdirerek, faaliyetlerine tek elden devam ettirecek şekilde piyasa güçlerinin, mevcut varlıklarını ve sermayelerini yeni bir tüzel kişilik adı altında toplayarak kurulan yatırım türüdür (Okcu, 2014:47). Şirket birleşmeleri gelişmiş ülkelerde 1980 sonrasında, gelişmekte olan ülkelerde ise 1990'larda ortaya çıkmaya başlamıştır (Özgür, 2014:23).

Satın almada ise, yabancı yatırımcılar yatırımı gerçekleştireceği ülkede yeni bir işletme kurmak yerine piyasada yer edinmiş mevcut işletmelerin varlıklarını veya hisselerinin tamamını veya büyük bir kısmını satın almasıdır. Satın alınan şirketler, şirket birleşmelerinde olduğu gibi hukuki statüsü yani tüzel kişiliği sona ermez. Çünkü mülkiyet veya yönetim hakkının başka bir yatırımcı tarafından satın alınarak tüzel kişilikleri devam eder (Keskin, 2020:24).

Günümüzde her geçen gün artış gösteren şirket birleşmelerinin firmalar üzerinde birçok olumlu yönü bulunmaktadır. Olumlu yanlarından ilki, yabancı yatırımcının ev sahibi ülkede yeni bir firma kurması ve üretim aşamasına geçebilmesi için uzun zaman dilimine ihtiyaç vardır. Bu durum yatırımcı açısından maliyet unsuru olarak dikkate alındığından, şirket birleşmesi yatırımcının kısa süre içinde faaliyete geçebilme olanağı sağlamaktadır. Diğer olumlu bir yanı ise yerli üreticinin sadece iç piyasaya yönelik üretimde bulunmak yerine ölçek ekonomisinden yararlanarak üretim hacmini artırma imkânı sunmaktadır. Her iki durum yabancı yatırımcı açısından ve yerli yatırımcı açısından dikkate alındığında taraflar açısından pozitif etki etmektedir. Ancak açıklanan olumlu yönlerinin yanında şirket birleşmelerinin birçok olumsuz yönü de bulunmaktadır. En belirgin olumsuz etkisi, farklı ülke yatırımcıları içerisinde barındıran firmaların birleşmesi sonucu, işçi ücretlerinin ve toplu sözleşmeler üzerinden olumsuz etki yaratarak rekabet ortamını olumsuz etkilemektedir.

2.2.1.3. Stratejik Birleşmeler

Stratejik birleşmeler, üretim, tedarik, AR-GE faaliyetlerini paylaşmak, piyasa şartlarına ayak uydurabilmek ve pazarlama gibi faaliyetlerde ortaklaşa bir takım

sorumluluklar üstlenerek karşılıklı fayda etkileşimi altında ve küresel boyutta rekabet avantajı sağlamaya yönelik birden fazla bağımsız şirketin mülkiyetlerini ve kimliklerini değiştirmeksizin birleşmelerini ifade etmektedir (Okcu, 2014:17).

Avrupa Birliği ortak pazar oluşumu ile ortaya çıkan yeni pazarda firmaların pazar payını arttırabilmek için stratejik birleşme yolunu izlemişlerdir (Akman, 2019:12). Stratejik birleşmeler üç yaygın şekilde bulunmaktadır (Kula,2006:40):

- Faaliyette bulunan iki firmanın değiş-tokuş faktörüyle hisse senetlerini değiştirmeleri
- Firmaların karşılıklı değiştirdikleri hisse senetleriyle beraber üretim faaliyetine yönelik ortak bir girişim kurmaları
- Ortak pazarlama ve hizmet anlaşmaları yapılarak firmanın belli bir piyasada diğerini temsil etme yetkisinin tanınması

Firmaların karşılıklı hisse senetlerini değiştirmesi literatürde portföy yatırımı olarak nitelendirilebilir. Ancak iki şirketin hisse senetlerinin değiştirmelerinin yanında üretim faaliyetinde ortak girişimde bulunması ve yapılan anlaşmalar sonucunda birinin diğerini belirli bir piyasada temsil etme yetkisi tanımaktadır. Ortaklaşa yürütülen üretim faaliyeti ve reel piyasada gösterilen faaliyet doğrudan yabancı yatırım niteliği taşımaktadır.

2.2.2. Yeni İşletme Yaratmasına Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yeni işletme yaratan doğrudan yabancı yatırımlar: Yeşil Alan Yatırımları ve Kahverengi Alan yatırımları olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

2.2.2.1. Yeşil Alan Yatırımları

Yeşil alan yatırımları, diğer yatırım türlerinden farklı olarak yatırımcının yatırımını gerçekleştireceği ülkede mevcut olan üretim tesislerinden birini almak yerine, sıfırdan yeni bir üretim tesisi kurmasıdır. Diğer bir ifadeyle yatırımını gerçekleştirdiği ülkede yeni bir iş alanı oluşturması veya var olan iş alanının genişlemesine katkı sağlamaya yönelik yeni tesisin kurulmasıdır (Durgan, 2016:7). Yatırımın niteliği bakımından sadece sıfırdan yeni bir üretim tesisi kurmayı kapsamayıp ayrıca dağıtım merkezlerinin veya büroların inşa edilmesini de içerebilir (Unctad, 2006:15).

Yeşil alan yatırımları diğer yatırım türlerinden farklı olarak yatırımın gerçekleştiği ülkeye ekonomik anlamda birçok olumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. İlk olarak hali

hazırda faaliyette bulunan işletmelere olan sınır ötesi birleşmelerinin yanında yeşil alan yatırımları yeni bir işletme tesisi kurarak daha fazla istihdam olanağı sağlamaktadır. Ayrıca yatırımın gerçekleştiği ülkenin sermaye stokunu artırıcı özelliği bulunmaktadır (Unctad, 2006:15).

Yeşil alan yatırımların diğer yatırım türlerinden ayrılan en önemli noktası istihdama olumlu katkı sağlaması sebebiyle gelişmekte olan ülkelerin çekmek istediği en önemli yatırım türüdür. Sağlamış olduğu olumlu katılardan dolayı gelişmekte olan birçok ülke yeşil alan yatırımlarına ayrıcalıklı teşvik programları uygulamaktadır. Literatürde görülen teşvikler, vergi indirimleri, enerji desteği, bedelsiz arsa veya arazi temini, sigorta prim desteği gibi birçok alanda teşvikler sağlandığı görülmektedir (Akman, 2019:14).

Yeşil alan yatırımlarına örnek olarak gösterilebilecek firmalar arasında Güney Kore menşeli Hyundai firması bulunmaktadır. Hyundai firmasının 2006 yılında Çek Cumhuriyetine yapmış olduğu yeşil alan yatırımı neticesinde yeni bir üretim tesisi kurarak yılda ortalama 300 bin araç üretim gerçekleştirmektedir. Ayrıca kurulan üretim tesisi, ülke ekonomisi sağladığı olumlu katıların yanında 3400 kişilik bir istihdam alanı yaratması bakımından da önemlidir (Durgan, 2016:7).

Tablo 3. Dünya’da Yeşil Alan Yatırımlarının Dağılımı (UNCTAD, 2018)

Bölgeler / Yıllar	2016	2017	Değişim %
Dünya	834	571	- 0,32
Gelişmiş Ülkeler	254	282	0,11
Avrupa Birliği	148	146	- 0,01
Kuzey Amerika	69	105	0,52
Gelişmekte Olan Ülkeler	515	261	- 0,49
Afrika	94	41	- 0,56
Latin Amerika ve Karayipler	74	61	- 0,18
Asya	347	158	- 0,54
Geçiş Ekonomileri	65	28	- 0,57

Yeşil alan yatırımlarının dünya genelindeki dağılımını incelediğimizde 2017 yılında %3 lük bir azalma görülmüştür. Kuzey Amerika’da ve Gelişmekte olan ülkelere yeşil alan yatırımlarında artış olduğu, diğer tüm bölgelerde ise azalmaların olduğu görülmektedir.

2.2.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları

Kahverengi alan yatırımları genel itibariyle yeşil alan yatırımları ile ortaklık kurulmasını veya satın alımların karması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahverengi alan yatırımın, yeşil alan yatırımından farklı olarak kaynakların ve imkanların mevcut firma bünyesinden değil de yabancı yatırımcı firmanın imkanlarından sağlanarak kurulan yatırım türüdür (Özgür, 2014:27-28). Kahverengi alan yatırımı olarak adlandırılan yatırım türünde yatırımcılar yeni bir işletmenin kurulum maliyetinden kaçınmak istediklerinden dolayı, bu tarz yatırımlarda yatırımcı faaliyette bulunan bir firmayı satın alarak veya kiralarak kendi üretim sistemini bu bölüme entegre etmeye çalışmaktadır (Özel, 2018:10). Bu durumun temel sebebi yatırımın gerçekleşeceği ülkede yer alan bir takım engellerin olabileceği ihtimalinden kaçınılmaktadır.

Günümüzde kahverengi alan yatırımlarına örnek olarak gösterilen firma ise Vodafone’dur. 2007 yılında Hindistan’daki Hutchison Essar firmasının sahip olduğu hisselerin büyük bir bölümünü (%67’sini) satın alarak Vodafone Essar olarak sahip olduğu %74’lük bir hisse payıyla faaliyetini sürdürmeye devam etmektedir. Başlangıçta Vodafone ülkeye yeşil yatırım türünde yatırım yapmış olsaydı katlanacağı maliyet düzeyi çok yüksek olacaktı. Fakat Vodafone yatırım sürecini detaylı bir fizibilite raporu ile hem maliyetlerini minimum seviyeye düşürmüş hem de yerli firmanın sahip olduğu hisse senetlerinin büyük bir bölümü satın alarak firmanın sahip olduğu teknoloji ve deneyimlerinden yararlanmıştır (Durgan, 2016:7-8). Bu tarz yatırımlarda; yatırımı gerçekleştiren firmaların mevcut bir firmayı satın alarak veya kiralaması neticesinde kendi faaliyetinde bulunan üretim tesisini buraya adapte etmeye çalışmaktadır.

2.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Günümüzde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar genellikle yatırımcı firmanın faaliyette bulunduğu alanda sermaye transferi olarak değil de, farklı bir alana yönelik sermaye transferi olarak gerçekleşmektedir. Kısacası bir ülkede faaliyette bulunan bir

şirketin kendi ülkesinde kimya sanayisi alanında, başka bir ülkede ise cam, seramik, maden, çimento sanayisi dalından doğrudan yabancı yatırımlarını gerçekleştirmesidir (Keskin, 2020:28). Bu üretim aşamaları dikey ve yatay doğrudan yabancı yatırımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.2.3.1. Yatay Yatırımlar (Horizontal Investments)

Yatay yatırımlar, yatırımcının kendi ülkesindeki üretim tesisinde üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin aynısını farklı bir ülkede gerçekleştirdiği yatırım türü olarak tanımlanmaktadır. Bu yatırım türü, genellikle ihracat sürecindeki üstlendiği taşıma ve gümrük maliyetlerinin yüksek olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Durgan, 2016:8-9). Bu nedenle, yatırımcı genellikle ihracatının yoğun yapıldığı ülkede yatırımlarını gerçekleştirmektedir.

Yatırımcı, yerel pazara hizmet etmeyi hedeflediği durumda, müşteriye olan yakınlığı önem arz etmek ve ayrıca yatırımcı kendisi ülkesindeki üretim tesisinde üretmiş olduğu mal ve hizmetleri başka ülkelere ihraç edemediklerinde veya ihraç etse bile yerel pazarda rekabet edecek güce sahip değilse genellikle yatay yatırım türünü seçmektedir. Çünkü yatay yatırım sayesinde yerel piyasaya hâkim olabilme imkanını ve ülke pazarında satış yapma imkanını sağlamaktadır (Keskin, 2020:29).

Yatay yatırım türüne örnek olarak Japon menşeli olan Mitsubishi Electric örnek olarak gösterilebilir. Şirketin faaliyet alanı ev tipi klimalar üretmek ve bunu diğer ülkelere ihracatını sağlamaktır. Ancak şirket belirli nedenlerden dolayı ihracatını gerçekleştirdiği birkaç ülkede üretim tesisi kurarak yerel pazara dâhil olmuştur. Şirket ilk olarak üretim tesisini İskoçya'ya daha sonra ikincisini Türkiye'ye kurmuştur (Mitsubishi Electric, 2017).

2.2.3.2. Dikey Yatırımlar (Vertical Investments)

İletişim araçlarındaki gelişmelere ve tüm liberalleşme faktörlerine rağmen günümüzde hala birçok ülke arasında faktör fiyatlarında ve faktör materyallerinde farklılıklar mevcuttur. Böylelikle yatırımcının üretim faaliyetinde yoğun olarak kullanmış olduğu üretim faktörünün ucuz olduğu bölgeye yatırımını kaydırmaktadır. Kısaca üretimde emek yoğun olduğu durumda emeğin ucuz olduğu yerlere, sermaye yoğun olduğu durumda ise sermayenin ucuz olduğu ülkelere yatırımlar kaydırılarak maliyetler minimum hale getirilmeye çalışılır (Hanson, 2001:10).

Dikey yatırımlarda genellikle yatırımcılar üretim faaliyetlerini coğrafi bölgelere ayırarak üretim aşamalarını farklı bölgelerde tamamlamaktadırlar. Bu durumun temel sebebi üretimde kullanılan girdilerin bölgeler arasında meydana gelen fiyat farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu durumda sermayenin yoğun olarak kullanılacağı üretim bölümü, sermayenin ucuz olduğu bölgeye aktarılır, emeğin yoğun kullanılacağı bölüm ise emeğin ucuz olduğu bölüme aktarılarak üretim tamamlanır. Dikey yatırımlar ile yatay yatırımlar arasındaki en temel fark ise, dikey yatırımlarda tamamlayıcı bir etkiye sahip iken, yatay yatırımlarda ise ikame etkisinin bulunmasıdır (Keskin, 2020:29-30).

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teoriler

Doğrudan yabancı yatırımların tarihçesi, klasik iktisadın öncüleri olan Adam Smith ve David Ricardo'nun yazılarına kadar uzanan bir tarihçeye sahiptir. Görüşlerinin temelinde, uluslararası iş bölümünde uzmanlaşmanın ölçek ekonomilerini yarattığı ve böylece verimlilik artışı ile sonuçlanarak ekonomik büyümeyi sağladığını vurgulamışlardır. Adam Smith'in ve David Ricardo'nun üzerinde durduğu Mutlak Üstünlükler teorisi ile Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde üretim faktörleri sabit kabul edilerek sadece ürün akımları ele alınarak doğrudan yabancı yatırımların önemini ortaya çıkartmışlardır (Dreyhaupt, 2005:20-21).

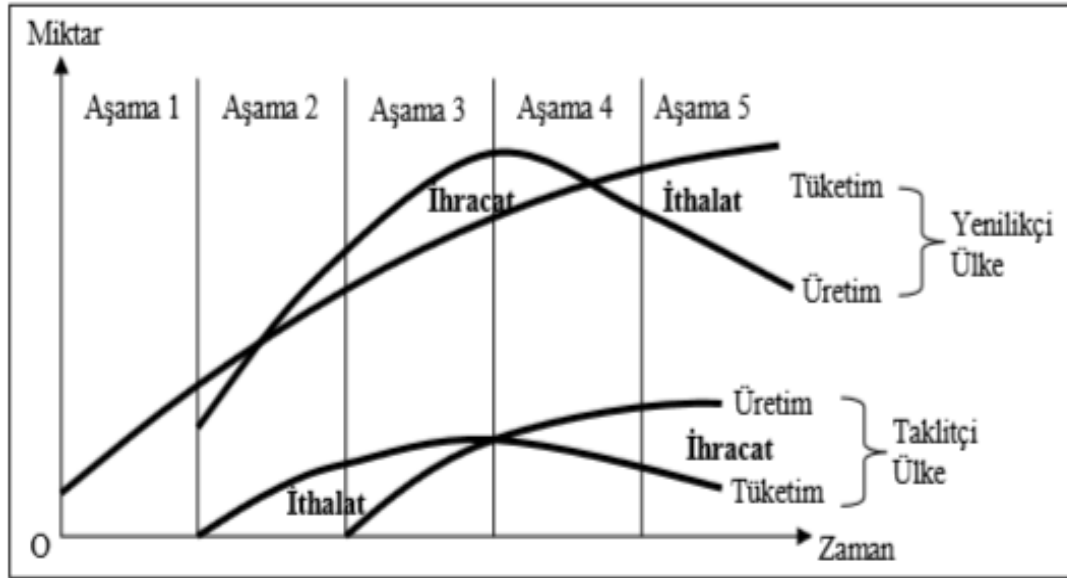
2.3.1. Ürün Hayat Döngüsü Teorisi

Teori 1966 yılında Vernon'nun yazdığı “ Uluslararası Yatırım ve Ürün Döngüsünde Uluslararası Ticaret ” (International Investment and International Trade in the Product Cycle) başlıklı makalesi ile ortaya konulmuştur. Vernon çalışmasında ülkeler uzmanlaştığı ürünlerin dışında yeni üründe uzmanlaşabileceklerini belirtmiştir. Ancak ürettiği ürün yeni ürün statüsünden çıktığı durumda ise üretimin yapıldığı ülkeyi değiştirebileceğini belirtmektedir. Bu uygulama sayesinde uzmanlaşan yeni ürün başka bir ülkede pazarlanabilecek ve pazarlandığı ülkede ise gelişerek uluslararası şirket statüsüne sahip olabilecektir. Vernon 1966 yılında Teknoloji Açığı Teorisinin bir uzantısı ve genelleştirilmiş şekli olarak Ürün Dönemleri Teorisini ileri sürmüştür. Bu teoriye göre şirketler üretilecek yeni ürünleri ilk başta bireysel açıdan satın alım gücünün yüksek olduğu ülkelerde üretmektedir. Bu durumun temel sebebi şirketlerin üreteceği yeni ürünün daha yüksek fiyat seviyesinden daha fazla satış yapılacağını düşünülmemektedir. Ancak şirketlerin dikkat etmedikleri nokta, yeni ürün üzerinde uzmanlaşma sağlanacağından dolayı diğer üretilen ürünler ile aynılacaktır. Şirket bu

durumu dikkate alarak diğer ürünlerden farklı olması amacıyla ürün farklılaştırmasına gideceğinden dolayı ilk olarak iş gücü maliyetlerinde artış yaratacaktır. Bunun sonucunda şirket, işgücü maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkeye üretimini kaydıracaktır. Sonuç olarak şirket yeni üretim bölgesinde üretilen ürün tüm ülkelere pazarlanabilecektir (Arık, vd., 2014:99-100). Vernon'a göre Ürün Hayat Döngüsü Teorisi varsayımları şu şekildedir (Keskin, 2020:32).

- Her yabancı yatırımcı firma açısından teorik bilgiye ve prensiplere sahip olabilir, ancak yeni ürün geliştirme konusunda aynı beceriye sahip değildir.
- Firma sahip olduğu teorik bilgi ve prensipleri yeni ürün geliştirmede kullanılabilmesi için yeni girişimci kişilere ihtiyaç duymaktadır.
- Bilginin elde etme maliyeti dikkate alındığında, yatırım kararlarında bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmesi gerekmektedir.

Ürün hayat döngüsü teorisine göre yeni bir malın süresi “ yeni ürün dönemi ”, “ olgunlaşmış ürün dönemi ” ve “ standartlaşmış ürün dönemi ” olmak üzere üç farklı döneme ayrılmıştır (Yıldırım, 2010:24).

Şekil 3. Ürün Dönemi Teorisi (Dulupçu, ve Demirel, 2005)

İlk olarak üretimin yenilik aşamasında yeni ürün geliştiren firma, üretimine geçtiği ürünün ilk aşamasında tekel gücünü elinde bulundurmaktadır. Bu aşamada firma yenilikçi ürününü sadece iç piyasaya pazarlayarak ürün ihracatına geçmemektedir. Çünkü firma açısından yeni bir teknolojiye sahip olması diğer üreticiler bakımından

büyük bir avantajı elinde bulundurmasını sağladığından dolayı mümkün oldukça yenilikçi teknoloji gizli tutulmaya çalışılmaktadır.

Üretimin ikinci aşaması olarak olgunluk aşamasında ise, ilk aşamada sadece iç piyasaya pazarlanırken bu aşamada dış piyasadaki oldukça yüksek talep gelmesi sonucunda artık yeni ürün dış piyasaya ihraç edilmeye başlanmıştır. Firma ürünün ihracatını gerçekleştirmesiyle artık diğer firmalar tarafından ürünün teknolojisi bilindiğinden dolayı ürün ikamesine veya kopyasının üretilmesine başlanılmıştır. Böyle firma ilk aşamada elde etmiş olduğu tekel gücünü zamanla kaybetmektedir.

Son aşama olarak standartlaşma aşamasında ise firma, ihracat neticesinde kaybettiği tekel gücünü fiyat yoluyla kazanmaya çalışarak, bunu maliyetleri düşürerek elde etmeye çalıştığından üretimini artık maliyet açısından avantaj sağlayan bölgelere çekmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı ihracatçı firma üretim avantajını sağlayabilmek için işgücü maliyetlerinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere üretimini yöneltmektedir. Böylelikle firma tekel gücünü korumak için sınır ötesinde doğrudan yabancı yatırımını gerçekleştirerek ürününü o ülkeden ihraç etmeye başlar.

Tablo 4. Ürün Hayat döngüsü teorisinde Uluslararası Üretim ve Dış Ticaret İlişkisi (Kula, 2006:87)

Ürün Dönemler,	Yeni Ürün Dönemi	Olgunlaşmış Ürün Dönemi	Standartlaşmış Ürün Dönemi
Dış Ticaret	Dış ticaret yok	Dış ticaret var.	Dış ticaret var.
Uluslararası üretim	Uluslararası üretim yok	Pazar gücünün koruma ve dış ticaret kısıtlamalarından kurtulmak için uluslararası üretim var.	Ucuz girdilerden faydalanmak için uluslararası üretim var.
Dış ticaret ve uluslararası üretim ilişkisi	Herhangi bir ilişki öngörülmemektedir.	Dış ticaretle uluslararası üretim arasında ikame ilişkisi bulunmaktadır.	Dış ticaretle uluslararası üretim arasında ikame ilişkisi bulunmaktadır.

Ürün hayat döngüsü teorisine göre uluslararası üretim ve dış ticaret ilişkisini incelediğimizde Tablo 4. de görüldüğü üzere yeni ürün döneminde hem dış ticaret hem

de uluslararası üretimin olmadığı görülmektedir. Olgunlaşmış ürün dönemi ve standartlaşmış ürün dönemine göre ise hem dış ticaretin hem de uluslararası üretimin farklı nedenlerden dolayı olduğu görülmektedir.

2.3.2. İçselleştirme Teorisi

1976 yılından Buckley ve Casson tarafından ortaya konulan bir teoridir. Bu teoriye göre, eksik rekabet piyasa koşullarında firmalar ticaret yaparken işlem maliyetleri maksimum seviyeye çıkabilmektedir. Firmalar böyle bir durum ile karşılaştıklarında ticaretten doğan maliyetleri minimum seviyeye indirebilmek için kendi bünyelerinde içselleştirme yoluna gitmeyi tercih etmektedirler. Çünkü içselleştirmenin getirmiş olduğu fayda düzeyi, maliyetinden daha yüksek seviyededir (Batmaz ve Tekeli, 2009:32). Diğer bir ifadeyle içselleştirme teorisi Coase ve Williamson'nun işlem maliyetleri varsayımının uluslararası düzey için adapte edilmiş kardeşidir (Hansen, 2003:2).

Teoriye göre eksik rekabet koşulları olduğu durumda (Buckley ve Casson, 1976);

- Piyasa koşullarında ulaştırma maliyetleri yüksek ise ve ihracattan doğan ticaret engelleri fazla miktarda bulunuyorsa,
- Diğer piyasalar hakkında yeterli bilgi elde edilemiyorsa,
- Piyasadaki alıcı ve satıcının bilgi düzeyleri birbirinden farklı ise, yani alıcı ve satıcı arasında asimetrik bilgi bulunuyorsa,
- Piyasa koşullarından dolayı yatırımların işlem maliyetleri artıyor ise,

Oluşan olumsuz etkilerden dolayı firma içselleştirme yoluna gitmeyi ve doğrudan yabancı yatırım yapmayı tercih etmektedir.

Firmalar içselleştirme sonucunda pazar, müşteri belirsizliklerinden ve gecikmelerden kaçınabilme ve hükümetin uyguladığı düzenlemelerin etkilerini transfer fiyatlandırması aracılığıyla minimum düzeye indirme gibi birçok fayda elde edilir (Öztürk, 2004:118).

İçselleştirme teorisi genel olarak firmanın üretim konusunda neden mesafeli bir ilişkiyi değil de doğrudan yatırımı tercih ettiği konusuna odaklanmıştır (Hansen, 1995:33). Firma doğrudan yatırımını gerçekleştireceği ülkenin piyasa aksaklıklarını tespit ederek, bu aksaklıkları ev sahibi ülkenin menfaatine dönüştürülmesine dayanmaktadır.

Böylelikle firma ev sahibi ülkenin piyasa yapısını kendi lehine çevirebilmektedir (Buckley ve Casson, 1981).

Bir firmanın üretim aşamalarında diğer üreticilerden farklı olarak sahip olduğu özel bilgiler bulunmaktadır. Firma üretimini ihracat yöntemiyle uluslararası piyasalara yaymak istediği durumda endişe ettiği bir durum ile karşılaşmaktadır. Firma genel olarak ellerindeki bu özel bilgileri diğer üreticilerin ellerine geçerek bu bilgilerin kullanılmasından endişe duymaktadırlar. Firma bu duruma önlem olarak lisans antlaşmasını kullanmaktadır. Bu şekilde firma dışa bağımlılığını ve uzun vadede oluşabilecek risk faktörlerini azaltmış olacaktır (Seyidoğlu, 2013:636).

2.3.3. OLI Paradigması (Eklektik Teorisi)

Doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik ortaya atılan teoriler arasında en kapsamlı olan teoridir. Eklektik teorisi, İngiliz ekonomist John Dunning tarafından 1981 yılında ortaya konulmuştur. Dunning bu teoriyi oluştururken bundan önceki birçok çalışmayı inceleyerek –eklektik-, kapsamlı bir teori ortaya çıkartmıştır (Demirel, 2006:26). Elektik teorisi aynı zamanda OLI modeli olarak da bilinmektedir. Buradaki OLI ‘nin kapsamı O harfi (ownership) Türkçe karşılığı mülkiyet anlamına gelmektedir. L harfi (location) Türkçe karşılığı konum anlamına gelmektedir. I harfi ise (internalization) içselleştirmenin sağladığı avantajlarını İngilizce karşılıkları olarak ifade edilmektedir. Bu avantajlar birlikte değerlendirildiği takdirde, uluslararası faaliyetlerin boyutları açıklanabilir (Stoian ve Filippaios, 2008:349-367).

Mülkiyetin Avantajı: Doğrudan yabancı firmanın sahip olduğu patent haklarından, ürettikleri yenilikçi ürünlerden, ellerinde bulundurduğu teknolojiden, markalardan ve sahip oldukları piyasa bilgisinden oluşmaktadır (Gastanaga vd., 1998: 1300; Özcan ve Arı, 2010: 66-67).

Konum Avantajı: Yabancı yatırımın gerçekleştiği ülkenin sahip olduğu ucuz işgücü, ucuz girdi, ucuz enerji kaynakları gibi üretim maliyetini doğrudan etkileyen etkenler neticesinde firmanın sağlayacağı maliyet avantajı neticesinde yatırımını daha karlı ve verimli hale getirmesidir. Böylece yatırımcının yeni lokasyonunda üretip ihraç etmesi daha düşük maliyetle gerçekleşmektedir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006).

İçselleştirme Avantajı: Mülkiyet ve konum avantajlarının doğrudan yabancı yatırım yoluyla içselleştirmesi, lisans anlaşması veya lisanslama alternatifleri yatırımcı firma açısından daha karlı olmaktadır.

Tablo 5. Şirketlerin Uluslararasılaşma Stratejileri (Mülkiyet Avantajına Sahip Olduğu Durumda) (Göver, 2005)

	Konum Avantajı (-)	Konum Avantajı (+)
İçselleştirme Avantajı (-)	İhracat	Lisans Anlaşması
İçselleştirme Avantajı (+)	Dağıtım Şirketi	Doğrudan Yabancı Yatırım

Tablo 5. de görüldüğü gibi yatırımcı firma mülkiyet avantajına sahip iken konum ve içselleştirme avantajına sahip olmadığı durumda ihracat yapmayı tercih etmektedir. Mülkiyet ve konum avantaja sahip iken içselleştirme avantajına sahip olmadığı durumda firma lisans anlaşması yolunu tercih etmektedir. Diğer bir yandan firmanın mülkiyet ve içselleştirme avantajı bulunurken konum avantaja sahip olmadığı durumda firma ev sahibi ülkede üretilen ürünlerin dağıtım ve satışını gerçekleştirecek düzeyde bir şirket kurmayı tercih etmektedir. Son olarak firma mülkiyet, konum ve içselleştirme avantajına sahip olduğu durumda doğrudan yabancı yatırım yapma yolunu tercih etmektedir.

Tablo 6. Eklektik Teorisine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Avantajları (Barauskaite, 2012:30)

Mülkiyet (Ownership) Avantajları	Konum (Location) Avantajları	İçselleştirme (Internalization) Avantajları
* Maddi Veya Maddi Olmayan Sahiplik Hakları	*Üretim faktörlerinin fiyatı	* Pazar Yönetimi
*Yenilikçi Yetenekler	*Kalite ve üretkenlik	* İş Ortamının Uluslararası Aşma Derecesi
* Tecrübe	*Ulaşım maliyetleri	* Devletin Yabancı Yatırımlara Getirdiği Kısıtlamaları Önleme
*Gerekli Üretim Faktörlerine özel Erişim	*Altyapı	
	*Mevzuat	

Tablo 6. ya göre mülkiyet avantajı, firma yönetimine ait özel üretim yöntemleri, çeşitli patent haklarını, pazarlamaya ait özel modeller, beşeri sermaye ve firma kalitesine yönelik birçok mülkiyet avantajını içermektedir. Konum avantajı yatırımcı firmaya, minimum ulaşım maliyetinden yararlanma olanağı, kaliteli ve yüksek üretim, yatırımı gerçekleştirecek ülkedeki olumlu vergi uygulamalarından ve yerel piyasaya güvenli

erişimin sağlanması gibi birçok avantajı bünyesinde barındırmaktadır. İçselleştirme avantajı ise genellikle firma açısından, ihracat, lisanslama veya bağımsız yabancı ortaklarıyla işbirliği anlaşması yapma olanağını sağlamaktadır (Barauskaite, 2012:30-31).

Dunning; ABD ve İngiltere'nin emek üretkenliğini karşılaştırdığı bir çalışmada, ABD'deki emek üretkenliğinin İngiltere'nin emek üretkenliğinden 2 ila 5 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu fark eğer ABD'nin sahip olduğu kaynaklardan kaynaklanıyorsa buna konum avantajı, iş teşkilatlanmasından kaynaklanıyorsa ise mülkiyet avantajı denilir. Yaptığı çalışma sonrasında ise mülkiyet avantajını mülkiyet ve içselleştirme avantajı olarak iki farklı kategoriye ayırmıştır. Dunning bu ayrımı Buckley ve Casson'un ileri sürdükleri içselleştirme avantajından faydalanarak ortaya çıkarttığını belirtmiştir (Dunning, 2001).

2.3.4. Oligopolistik Tepki Teorisi

Oligopolistik tepki teorisine göre bir firma herhangi bir ülkedeki pazar payını yükseltmek istiyorsa öncelikle bunu yatırım yaparak gerçekleştirir. Bu durumun hemen ardından diğer oligopol firmalar mevcut ülkedeki pazar paylarını kaybetmemek amacıyla rakip firmanın ardından hemen tepki olarak o ülkede yatırım yaparlar (Öztürk, 2004:117). Bu tip yatırımlar genellikle sektörde lider konumunda olan firmaların gerçekleştirdiği yatırımlara tepki olarak direk rakip firmalar tarafından yatırımlarını gerçekleştirmesidir. Kısaca sektör liderinin gerçekleştirdiği yatırımlar bakımından takip edilmesi olarak da tanımlanabilir.

Knickerbocker (1973)'un tanımlamasına göre, oligopol piyasada faaliyette bulunan bir firmanın gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlar sektördeki diğer rakip firmaların bu duruma tepki olarak benzer yatırımlar yapmasına neden olmaktadır Knickerbocker (1973), yaptığı bir çalışmada ABD'de doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleştiren firmaları incelemiştir. İncelemiş olduğu firmaların faaliyetlerini gerçekleştirdiği endüstrilerin yapısı oligopolistik bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çünkü bu firmaların gerçekleştirdiği yatırımlar genellikle coğrafik olarak belli bölgelerde toplanmakta, sektörel açıdan ise belli endüstrilerde yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucunda oligopolistik endüstride lider firmanın doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirmesi rakipleri dış pazarda sahip oldukları payları kaybetmemek ve ölçek ekonomisinden kaynaklanan avantajlarını korumak amacıyla

lider firmaya tepki olarak aynı bölge ve sektörde yatırım yapmasına neden olur. Ayrıca Knickerbocker'a göre bir sektörde yoğunlaşma oranı ne kadar yüksek ise firmaların birbirini izleme eğilimi de o derece yüksektir.

Son olarak Head (2002)'a göre, oligopolistik endüstride faaliyette bulunan firmaların tekelci eğilimlerine bağlı olarak bir takım konularda stratejiler belirlemek zorundadırlar. Bu duruma yönelik olarak firma ilk olarak pazar payını genişletme isteğine yönelik yatırımlar yapmaktadır. Ancak bu duruma diğer rakip firmalar hem mevcut pazardaki paylarını korumak hem de belirsizlik ve riskten kaçınmaya yönelik atmış oldukları adımlar oligopolistik tepkiyi ortaya çıkartmaktadır.

2.3.5. Lokasyon Teorisi

Bu teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlarının yapılmasının temel sebebi üretim faaliyetinin gerçekleştirileceği yerin sağladığı birtakım avantajlardır. Üretimin yapılacağı yerin hammaddeye olan uzaklığı, üretilen ürünün seçilen yerin pazarına hitap etmesi veya bu pazara olan yakınlığı yer seçimini çok önemli hale getirmektedir. Bu duruma örnek olarak, üretim faaliyetinde bulunan bir firma açısından üretilen ürünün uzak Doğuda pazara hitap etmesi durumunda diğer bölgelerden uzak Doğuya yönelik yapılacak transferlerde taşıma maliyetini önemli ölçüde attıracaktır. Benzer şekilde üretimde kullanılan girdilerin uzak bir bölgeden gelmesi diğer üretim maliyetlerinde bir değişme olmasa dahi taşıma maliyetleri bakımından bir artışın olmasına ve girdilere erişim konusunda birçok maliyet unsuru da beraberinde getirecektir (Özel, 2018:24).

Küresel ekonomik yapı içerisinde sıkı rekabetçi bir piyasada firmalar birbirleriyle yarış halindedir. Bundan dolayı bir firmanın diğer rakip firmalara üstünlük sağlamaya yönelik yapmış olduğu stratejik yönelimler arasında kuruluş yeri seçimi oldukça önemli bir karardır. Çünkü bir firmanın temel amacı en düşük maliyet ile en yüksek karı elde etmeye yönelik olduğundan dolayı bu olanakları sağlayacak optimal yer arayışına girerler (Akman, 2019:21).

Lokasyon teorisi arz ve talep yönlü olmak üzere iki ana unsura dayanır. İlk olarak arz yönlü lokasyon teorisi üretim faktörlerinin maliyetinin en ucuz olduğu yerde üretim yapılmasını önerir. Hood ve Young (1979)'un yaptıkları çalışma lokasyon seçiminin arz yönünü inceleyerek reel ücret maliyetlerinin önemine dikkat çekmişlerdir. Bundan dolayı işgücü ücretlerinin ülkeler arasında farklılık gösterdiğinden dolayı kuruluş

aşamasındaki firmaya ücretlerin en düşük olduğu ülkede yatırımlarını gerçekleştirmesine yönelik öneride bulunmaktadır (Sharan,2013). Ancak yapılan çalışmaya göre firmalar hem ucuz işgücüne sahip olmak hem de işgücünün nitelik bakımından yüksek verimliliğine sahip olmasını beklemektedir. Bundan dolayı oligopol piyasada faaliyette bulunan firmalar genellikle sendikalaşmanın olmadığı ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedir. Çünkü sendikalaşma oranının düşük olduğu yerlerde hem işgücü maliyetleri bakımından diğer ülkelere göre daha düşük seviyede iken hem de daha nitelikli işgücüne ulaşma kolaylığı sağlamaktadır.

2.3.6. Hymer-Kindleberger Teorisi

Hymer-Kindleberger tarafından 1976 yılında ileri sürülen teori doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili ilk modern yaklaşımdır. Teorinin temel varsayımı ülkelere özgü faktörlerden ziyade firmalara özgü faktörlerin dikkate alınmasına yönelik birçok çalışma yapılmıştır.

Hymer-Kindleberger Teorisine göre küresel açıdan yapılan doğrudan yabancı yatırımların temel nedeni piyasalardaki oligopolistik sanayi yapısından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Çolak, 2009:13).

Hymer, doğrudan yabancı yatırımların portföy yatırımlarından farklı olarak, yatırımcının yatırım yapacağı ülkeye yalnızca sermaye taşımadıklarını ifade eden ilk kişidir. Bu duruma örnek olarak, yabancı yatırımcı bir ülkede yatırım kararı vermeden önce birçok bilgidен yoksun olarak hareket etmektedir. Bunlar yerel piyasa hakkında eksik bilgiye sahip olmak, ülkenin farklı bir dil ve kültüre sahip oluşu ve ülke içindeki bir takım risk ve belirsizlikler hakkında tam bilgiye sahip olmadığından dolayı firma bu konuda dezavantajlı durumdadır. Ancak firmanın sahip olduğu bir takım bilgiler firmanın dezavantajlı konumdan avantajlı konuma geçmesine olanak sağlamaktadır. Bunlar firmanın sahip olduğu teknolojik bilgiye, yöneticilerin sahip olduğu yetenekler bakımından ve sermaye bakımından yerel piyasadaki firmalara göre avantajlı konumdadır. Bundan dolayı yerel firmalar, piyasadaki aksaklıktan dolayı bu bilgilere ulaşmamaktadır. Bu durumda yabancı firma yatırım yaparak piyasanın sahip olmadığı bilgileri kendi bünyesinde barındırdığından dolayı ilk durumdaki dezavantajlı konumunu avantajlı hale getirmeye çalışmaktadır (Özgür, 2014:37; Güven, 2008:21-24).

Hymer teorisine katkı sağlayan Kindleberger'e göre, ev sahibi ülkenin piyasa düzeni eğer tam rekabet şartlarını aksatıyorsa bu durum yatırımı gerçekleştirecek olan firmaya oligopolistik güç kazandırdığını savunmaktadır. İlave olarak yatırımı gerçekleştiren firmanın belirli patent haklarına sahip oluşu faktör piyasalarındaki rekabeti aksattığını da savunmaktadır. Örneğin ev sahibi ülkede hükümet müdahalelerinin az olması ve şirket gelirlerinin kolaylıkla diğer kaynaklara transfer edebilmesi gibi birçok avantaj yabancı yatırımcının ev sahibi ülkede rahatlıkla piyasada hakimiyet kurabilir. Bu durumda diğer yerli firmalara kıyasla daha yüksek karlar elde etmesine ve daha düşük maliyetlerle üretim yapmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı yabancı firmalar piyasada monopolcü güç olarak hakimiyetini sürdürmektedir (Durhan, 2010:29).

2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelere giriş yapmadan önce, yatırım yapılacak ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik vb. koşulları ile yatırım ortamına ilişkin düzenlemelerin güvenilirliğine dikkat etmektedir (Nur ve Dilber, 2017:26). UNCTAD'ın 1998 yılında yayınlamış olduğu Dünya yatırım raporunda, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler; politik faktörler, yatırım ortamına ilişkin faktörler ve ekonomik faktörler olmak üzere üç başlık altından incelenmiştir (Arık, vd., 2014:100).

Tablo 7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri (UNCTAD, 1998, Keskin,2020)

Faktör Grupları	Ev sahibi ülkelerdeki belirleyiciler	
I. Politik Faktörler	• Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ile DYY ile tutarlılığı, • Özelleştirme politikası, piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (yabancı şirket satın alma ve birleşme politikaları), • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	• Yatırımların cazip hale gelmesi (imaj yaratılması), • Yatırım teşvikleri, □ Maliyetler (bürokratik etkinlik), • Yatırım sonrası hizmetler, • Sosyal etkenler (yaşam kalitesi).	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara Yönelme	• Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir, • Piyasanın büyümesi, • Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkânları, • Tüketici tercihleri, • Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	• Hammaddeler, • Düşük ücretli vasıfsız işgücü, • Vasıflı işgücü, • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünasyon), • AR-GE, • Teknolojik, yenilikçi ve yaratılmış varlıklar (markalar vb.).
	Etkinliğe yönelme	• Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar, • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Doğrudan yabancı yatırımcıların, yapmış olduğu yatırımdan ilk beklentisi kar elde etmek ve kârlılığı süreklilik haline getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak yatırımcının temel esası elde edeceği karın kendi ülkesinde yapacağı yatırımdan daha yüksek olması ve diğer üretim faktörleri açısından daha cazip bir durumda olması gerekmektedir. Bu yönüyle yatırımcı hem getiri olarak hem de diğer üretim faktörleri bakımından avantaj sağlayacak sektör ve ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedir.

TUSİAD ve YASED'in (2004)'de yapmış olduğu çalışmada, Malezya, Çin, İrlanda, Estonya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Macaristan, Hindistan, Brezilya, Portekiz, Rusya ve Polonya'yı kapsayan DYY çekme kapasitelerinin karşılaştırıldığı çalışmada yatırımcının ülke tercihinde dikkate aldığı faktörler ve ağırlıkları Tablo 8'de gösterilmiştir (Yapraklı, 2010:21).

Tablo 8. Doğrudan Yabancı Yatırımcının Ülke Tercihinde Dikkate Aldığı Faktörler ve Ağırlıkları

Kategori	% Ağırlık
Politik Durum	% 25
Genel Makro Ekonomik Denge	% 19
İşgücü	% 17
Vergi	% 17
İletişim ve Taşıma Altyapısı	% 12
Enerji	% 8
Ar-Ge Harcamaları	% 2

Tablo 8'de görüldüğü üzere yatırımcının, yatırımını gerçekleştireceği ülkenin politik durumu ve siyasi istikrarı diğer faktörlere göre daha önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Politik durumdan sonra ülkenin makroekonomik dengesi ise en önemli ikinci faktör olmuştur. Sonuç olarak yatırım kararında daha çok ülkenin yapısal faktörlerine dikkat edildiği sonucuna ulaşılabilir.

Ev Sahibi Ülke bakımından Belirleyici Etkenler	ÇUŞ'ların güdülerıyla sınıflandırılmış DYY'lerin çeşitleri	Ev sahibi ülkelerde başlıca ekonomik belirleyici etkenler
I. Siyasi Faktörler a. Ekonomik, politik ve sosyal istikrar b. Giriş ve operasyonlar ile ilgili kurallar c. Yabancı üyelerin işlem standardı d. pazarların yapısı ve çalışma üzerine politikalar (özellikle rekabet ve m/a politikalarında) e. DYY üzerine uluslararası antlaşmalar f. özelleştirme politikası g. Ticaret politikası ve DYY ve ticaret politikalarının uyumu h. Vergi Uyumu	A. Pazar Arayışı giriş tercihleri	* Pazar genişliği * Pazar büyüklüğü * Global ve bölgesel pazarlara * Ülke – spesifik müşteri * Pazarın yapısı
II. Ekonomik Belirleyici Faktörler	B. Kaynak / Stratejik Mal Arayışı * Ham maddeler * Düşük maliyetli kalifiyesiz iş gücü * Teknoloji * Marka, Firma, Grup * Bedenleşmiş olarak dâhil * Fiziksel alt yapı	
III. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler a. Yatırım desteği (izlenim dahil- yapı ve yatırım- etkinlikler ve yatırım oluşturma- yardım hizmetleri) b. Yatırım teşvikleri c. Tartışma maliyetler (rüşvetle ilişki, idari verimlilik vb.) d. sosyal kolaylıklar (iki dilli okullar, hayat standardı vb.) e. Yatırımdan sonraki hizmetler	C. Verimlilik (Etkinlik) Arayışı * B şikkının altında listelenmiş mal ve kaynakların maliyeti, üretim için ayarlanmış işçi kaynakları * Diğer girdi maliyetleri, örneğin; taşıma ve iletişim maliyetleri, ev sahibi ekonomi içinde diğer ara üretimlerin maliyetleri * Bölgesel işbirliği ağlarının kurulmasına yardım olan bölgesel birleşme anlaşmalarına üyelik	

Şekil 4. DYY'nin Belirleyicileri (UNCTAD WIR, 1998)

Küreselleşen dünya düzeninde, üretim ve pazarlamanın etkin bir şekilde planlanarak hedeflere ulaşılması bakımından yatırımı gerçekleştirecek ülke birçok değişkeni dikkate alarak yatırımını gerçekleştirmektedir. Yatırım yapmayı planlayan birey veya kurumların; rekabet, maliyet, ulaşım, üretim faktörleri bakımından zenginliği veya üretim faktörlerine yakınlığı vb. gibi birçok değişkeni dikkate alarak yapacağı yatırımlarda genel perspektifte hem yatırımın yapılacağı ülke hem de yatırım yapmayı planlayan ülke bakımından karşılaştırma yapılarak doğru yatırımın gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Gövdere'nin (2002) yılında yaptığı çalışmada Chakrabarti (2001)'nin ampirik çalışmaları ile ilgili hazırlamış olduğu tablo;

Potansiyel Belirleyicileri	Değişkenlerin Farklı Çalışmalarda Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Etkileri		
	Pozitif	Negatif	Önemsiz
1. Piyasa Hacmi	Bandera & White (1968), Schmitz & Bieri (1975), Swedenborg (1979), Rott&Ahmed (1979), Dunning (1980), Lunn (1980), Kravis & Lipsey (1982), Nigh (1985), Papanastassiou & Frey (1985), Culem (1988), Pearce (1990); Wheeler & Mody (1992), Sader (1993), Tsai (1994), Shamsuddin (1994), Billington (1999), Pistoresi (2000)		
2. İşgücü Maliyetleri	Caves (1974), Swedenborg (1979), Nankani (1979), Wheeler&Mody (1992),	Goldsbrough (1979), Saunders (1982), Flamm (1984), Culem (1988), Schneider&Frey (1985), Shamsuddin (1994), Pistoresi (2000)	Owen (1982), Gupta (1983), Lucas (1990), Rolfe&White (1991), Sader (1993), Tsai (1994),
3. Ticaret Engelleri	Schmitz&Bieri (1972), Lunn (1980),	Culem (1988)	Beurdeau (1986), Blonigen & Feenstra (1996),

4. Dışa Açıklık	Kravis&Lipsey (1982), Culem (1988), Edwards (1990), Pistoiresi (2000)		Schmitz & Bieri (1972), Wheeler & Mody (1992)
5. Döviz Kuru	Edwards (1990)	Caves (1988), Contractor (1990), Froot & Stein (1991), Blonigen& Feenstra1996)	Calderon & Rossell (1985), Sader (1991), Blonigen (1997), Tuman & Emmert (1999)
6. Vergi	Swenson (1994)	Hartman (1984), Kemsley (1988), Barrel & Pain (1988), Grubert & Mutti (1991), Hines & Rice (1994), Loree & Guisinger (1995), Guisinger (1995), Cassou (1997), Billington (1999)	Wheeler & Mody (1992), Jackson & Markowski (1995), Yulin & Reed (1995), Porcano & Price (1996)

2.4.1. Pazar Büyüklüğü

Pazarın büyüklüğü, yatırıma konu olan ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası ile ölçülmektedir. Piyasa hacmi hipotezine göre kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ve ölçek ekonomisinden yararlanılabilmesi için büyük bir pazarın gerekliliği görüşünü desteklemektedir (Eiteman, vd. 2001:96). Piyasa hacmi, doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında en önemli değişken olarak yerini korumaktadır. Yatırımcı açısından yatırımın gerçekleştirileceği ülkenin pazar potansiyelinin büyük olması yatırımcıyı motive eden önemli bir faktördür. Bundan dolayı pazar büyüklüğü yatırımcı açısından fırsat büyüklüğü olarak algılanmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların temel amaçları; firmaların pazar paylarını büyütme, yani daha çok tüketiciye ve üreticiye ulaşmak, üretim potansiyelini arttırmak, maliyetleri minimum düzeye indirmek ve en önemli olan ve aynı zamanda yatırım kararında en yüksek korelasyon etkisine sahip olması bakımından yatırımın yapılacağı ülke veya bölgeden maksimum düzeyde kar elde etmektir (Keskin, 2020:18).

Yatırımcı belirlemiş olduğu bu hedeflere ulaşabilmesi için yatırımın gerçekleşeceği ülkenin mevcut ulusal pazar büyüklüğünün ve uluslararası pazarlara ulaşılabilirlik bakımından nasıl bir düzeyde olduğuna bakmaktadır. Bu duruma kısa bir destek olarak J. M. Keynes'in say kanuna karşılık olarak geliştirdiği “ *her talep kendi arzını yaratır*” düşüncesine göre, yatırımın gerçekleştirileceği ülke ulusal pazar genişliği ve uluslararası pazarlara yakınlığı bakımından ne kadar geniş ise, üretilecek olan mal ve hizmet miktarına karşı daha büyük talep miktarı ortaya çıkacaktır. Ancak bir ülke pazar büyüklüğünün yanında, reel satın alma gücü bakımından yüksek ve ekonominin istikrarlı büyüme potansiyeline sahip olması beklenmektedir.

Çok uluslu şirketler genellikle bir ülkeye ihracat yapmak yerine doğrudan yabancı yatırım yapmayı iki ana etmenden dolayı tercih etmektedirler. Bunlardan ilk olarak ürün ihracatının yapıldığı piyasaların daha büyük olması kısaca rekabetin çok fazla olduğu ortamlar olması bu da fiyat düzeylerine olumsuz etki etmektedir. İkinci ana etken olarak, giriş maliyetlerinin ihracatın gerçekleşeceği ülkedeki üretim maliyetinden daha fazla olması durumunda doğrudan yabancı yatırım yapmak ihracat yapmaktan daha cazip duruma gelmektedir (Candemir, 2006).

Wheeler ve Mody (1992)'de yapmış olduğu çalışmada Amerika kökenli çok uluslu şirketlerin, 1982-1988 yılları arasında, 42 ülke üzerinde yapılan çalışmada çok uluslu şirketlerin piyasa potansiyeli büyük olan ülkelere yatırım yapma konusunda daha duyarlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.4.2. İşgücü Maliyetleri

Günümüzde işgücü maliyetleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Özellikle nüfusun yoğun olduğu ve hammaddelere olan yakınlığı bakımından uzak Doğu ülkeleri, yabancı yatırımcılar açısından maliyetleri minimum düzeye indirebilmek adına en önemli fırsatlardan birisini sunmaktadır. Diğer bir faktör olarak yüksek işgücü maliyeti beraberinde üretim maliyetinin artmasına ve sonuç olarak nihai ürünlerin fiyatlarının da artmasına neden olmaktadır. Ürün fiyatlarının artması yatırımcı açısından dış piyasada rekabet etme avantajının kaybolmasına neden olabilir (Özel, 2018:48). OECD (2002) tarafından yapılan çalışmada, çok uluslu şirketler rekabet edebilmek için yatırımlarını emek maliyetinin düşük olduğu ülkelere kaydırması vurgulanmıştır. Yabancı yatırımcı, yapacağı yatırım sonucunda beklediği temel unsur yüksek kar elde etmek, bundan dolayı üretim maliyetinin yüksek olması yapılacak

yatırımdan elde edilecek kar oranını da düşüreceğinden dolayı yatırımcı açısından cazip gelmeyebilir.

İşgücü maliyetleri doğrudan yabancı yatırımların en önemli belirleyicileri arasında bulunmaktadır. Yatırımcının özellikle ucuz işgücünün olduğu ülkede, yatırım yapmasını daha cazip bir hale getirmektedir. Genel kabul gören bu perspektife literatürdeki bazı çalışmalar bu öngörüyü destekler nitelikte iken bazı çalışmalar ise işgücü maliyetleri ile DYY'lar arasında çok yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak işgücü maliyetlerinin artması her sektörde yabancı yatırımları azaltmamakta aksine arttırabilmektedir. Ücretler ile verimlilik arasındaki yüksek korelasyon dikkate alındığında, özellikle işgücünün yoğun kullanılmadığı teknoloji yoğun sektörlerde işgücünün niteliğini arttırarak yatırımları arttırabilmektedir (Süleymanlı, 2015:70). Örneğin; Caves (1974), Swedenborg (1979) ve Nankani (1979) gibi araştırmacılar işgücü maliyetleri ile DYY'lar arasında pozitif bir etkinin olduğunu vurgulamaktadırlar (Yapraklı, 2010:20). Wheeler ve Mody (1992) ise işgücü maliyetlerinin DYY'lar üzerindeki etkisi konusunda farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Yapılan çalışma sektörel açıdan incelenmiştir. Buna göre, elektronik sanayisinde pozitif bir etkinin olduğu, imalat sanayisinde ise hükümsüz pozitif etki saptanmıştır (Mıstaçoğlu, 2010:22).

Yabancı yatırımcı, yatırımın karar aşamasında emek maliyetinin düşüklüğüne dikkat ederken aynı zamanda emek gücünün eğitim seviyesine de dikkat etmektedir. Çünkü eğitim kalitesinin artması işgücünün niteliğini arttırmakta ve bu durum, işgücünden elde edilen verimliliğin artmasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca yatırımcı, işgücünün devamlılığı konusuna da dikkat etmektedir. Çünkü firmaların rekabet edebilmesi için işgücünden elde edilen verimliliğin süreklilik arz etmesi önemlidir (Arıkan, 2006:23).

Küreselleşme ile beraber teknolojinin hızla gelişmesi ve rekabet koşullarına ayak uydurabilmek için üretimde sermayenin yoğunluğu giderek arttırılmakta ve buna karşılık emek tasarrufuna gidilmektedir. Bundan dolayı DYY çekmede önemli bir faktör olan ucuz işgücü faktörü önemini giderek kaybetmeye başlamıştır. Bu durum işgücüne olan talep miktarında ve ücretlerin de azalmasına neden olmuştur (Çetin, 2012:93-94).

2.4.3. Ham Madde Kaynakları

18. yüzyılda, sanayi devriminin başlamasıyla, İngiltere’de gelişen sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde kaynaklarında artışlar meydana gelmiştir. Özellikle üretimde kullanılan enerji kaynaklarının (Maden, petrol, vb.) çıkarılması için sömürgelerinde kurdukları çok uluslu firmalar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını teşkil etmektedir (Uras, 1979:29-30). Bu dönemde gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar genellikle üretim safhasında kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan enerjinin bulunmasına yönelik yapılan doğrudan yabancı yatırımlardan oluşmaktadır (Uzun, 2010:21). Dunning’e göre; yatırımın yapılacağı ülkenin, yatırımcı ülkeye göre daha ucuz enerji ve daha ucuz hammadde kaynaklarına sahip olması bakımından yerel avantajlar barındırması gerekmektedir (Açıkalın, vd. 2006:272). Üretilen nihai malın maliyetinin önemli bir kısmını hammadde ve enerji fiyatının etkilediği dikkate alındığında yatırımcının rekabet gücünü arttırmak amacıyla üretimde kullanılan ara mallarının daha ucuz olduğu ülkelere yatırım yapması beklenilmektedir.

Hammadde ve diğer üretim faktörlerinin dünya üzerinde farklı bölgelerde bulunması, gelişmiş ülkelerin yatırımcılarını hammadde ve diğer üretim faktörleri bakımından ucuz ve kolay erişimini sağlamak için bu faktörler bakımından zengin ülkelere yatırım yapmayı zorunlu kılmaktadır (Keskin, 2020:8). Gelişmekte olan ülkeler doğal kaynak bakımından ne kadar zengin olsa da kaynakların etkin verimli kullanılması için gerekli olan teknolojiye ve sermayeye sahip değildir. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkeler ellerindeki kaynakları etkin kullanmak amacıyla doğrudan yabancı yatırımları çekme gayreti içinde bulunmaktadırlar (Cunda, 2019:21). Gelişmekte olan ülkeler ellerindeki hammadde ve doğal kaynaklar bakımından avantaja sahiptirler. Üretim yapan çok uluslu firmalar hammadde ithalatı ve taşıma maliyetlerinden kurtulmak amacıyla hammadde bakımından zengin olan ülkelere yatırımlarını gerçekleştirmektedir (Süleymanlı, 2015:70). Ayrıca hammadde ve doğal kaynakların çıkarılıp işlenmesi bakımından da farklı alanlarda doğrudan yabancı yatırımların çekilmesine katkı sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, bünyelerine dâhil edeceği her doğrudan yabancı yatırım; ülkenin sermaye açığının giderilmesinde, teknolojik gelişmelere yeterli alt yapının kurulmasında, üretimde gerekli olan bilgi ve tecrübenin elde edilmesiyle üretimde maksimum verimliliğin elde edilmesine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla hem yatırımı gerçekleştiren ülke/firma açısından hem de

yatırımı çeken ülke/firma bakımından karşılıklı menfaatler doğrultusunda karlı çıkmaktadır.

2.4.4. Vergi

Bir ülkenin, doğrudan yabancı yatırım çekiciliğini belirleyen önemli faktörlerden biri de, ülkenin uygulamakta olduğu vergi mevzuatı ve uygulamalarıdır. Vergilerin hem doğrudan yabancı yatırımın miktarı hem de yatırımcının kararı üzerinde güçlü bir etki yarattığı bilinmektedir. Çünkü ev sahibi (yatırımın gerçekleşeceği) ülkede vergi oranlarının yüksek olması, yatırımcı açısından bir maliyet unsuru olarak görülmekte ve yatırımcının elde edeceği nihai kazanç miktarında düşüslere sebep olmaktadır. Bundan dolayı vergiler, yatırımcının lokasyon seçiminde önemli bir faktördür (Ak, 2009:54). Güngör'ün (2002) yapmış olduğu çalışmada, doğrudan yabancı yatırım girişlerinde etkili olan faktörler arasında, özellikle gelişmekte olan ülkelerin yatırımcılara sağlamış olduğu kolaylıklar, hukuki ve teknik düzenlemeler, vergilerden muafiyet ve ucuz kredi gibi teşviklerin doğrudan yabancı yatırımların önemli belirleyicisi olduğunu belirtmiştir. Özellikle son yıllarda bu ülkeler, doğrudan yabancı yatırımları sınırlayan düzenlemeleri kaldırarak vergi muafiyeti vb. teşvikler yoluyla doğrudan yabancı yatırımları kendi bünyelerine çekmeye çalışmışlardır (Uzun, 2010:2).

Ev sahibi ülkenin vergi oranlarındaki yükseklik doğrudan yabancı yatırımların çekiciliğini olumsuz yönde etkilerken, aynı zamanda kamu harcamalarının finansmanı için gerekli olan vergi gelirlerinden mahrum kalmasına da neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya oldukları yüksek bütçe açıkları dikkate aldığımızda, yatırımların gerçekleşmemesi ülkelerin daha yüksek bütçe açıklarını finanse etmede zorluklar ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı ev sahibi ülkenin vergiler yoluyla yatırım yapılacak alanlarda bazı avantajlar sağlayarak yatırım maliyetini ucuzlatmaya yönelik adımlar atmasını gerektirmektedir.

Ev sahibi ülkedeki vergi uygulamaları kadar, yatırımı gerçekleştirecek ülkedeki vergi uygulamaları da doğrudan yabancı yatırımların yönünü belirlemektedir. Örneğin, yurt içinde üretim yapan firma, kendi ülkesindeki uygulamalar ve yönetmenlikler üretim yapmasına engel teşkil etmesi nedeniyle firmanın mevcut üretimine yönelik daha olumlu düzenlemelerin olduğu farklı bir ülkeye yatırımı taşıyabilir. Özellikle

gelişmiş ülkelerde bazı sektörlerle yönelik uygulanan yaptırımlar, firmaların az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmasını zorunlu hale getirebilir (Terzi ve Suren, 2016:4).

Doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için, ülkeler çoğu zaman vergi bakımından rekabet etmesine neden olmaktadır. Bu rekabet ortamında daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için ülkeler vergi oranlarında indirimler veya bazı muafiyetler uygulayabilmektedir. Yapılan uygulamalar hem doğrudan yabancı yatırımların yönünü değiştirmesine neden olmakta hem de kaynakların daha avantajlı ülkelere kaymasını sağlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu sermayeyi çekebilmek adına bu uygulamalara başvurulduğu görülmektedir (Özel, 2018:38).

2.4.5. Politik ve Ekonomik İstikrar

Yatırıma konu olan ülkenin politik ve ekonomik istikrarı, yatırımı gerçekleştirecek firma ve/veya ülke için karar aşamasında ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle politik ve ekonomik istikrarın olmadığı ülkelerde yatırımcı ve ülkesi için risk unsuru olarak görülmektedir. Çünkü istikrarın olmadığı ülkelerde sistematik olarak riskin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum yatırımcının uzun vadede karlılığı, devamlılığı, yatırıma konu olan sermayesi ve üretim maliyetleri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Ancak tam rekabet piyasasının iyi işlemesi, makroekonomik göstergelerin istikrarlı olması, istikrarlı bir politik zeminin oluştuğu, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yatırım yapılabilir düzeyde notların alınması vb. gibi birçok pozitif gelişmelerin yaşandığı ülkeler de doğrudan yabancı yatırımları çekmesi bakımından birçok avantaj sağlamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımcıların temel hedefi karı maksimize etmek ve şirket sermayesini arttırmak olduğu için yatırıma konu olan ülkenin de ekonomik istikrarının olmasını beklemektedirler. Yapılan yatırım uzun vadeli gerçekleştiğinden dolayı çok uluslu şirketlerin stratejileri de uzun vadeli yapılmaktadır. Özellikle istikrarsız bir ekonomik yapının olduğu bir ülkede, ileriye dönük planlama yapmak ve hedefleri belirlemek oldukça zordur. Tüm bu bilgiler ışığında doğrudan yabancı yatırımlar ile politik ve ekonomik istikrar arasında pozitif bir ilişki olduğunu söylemek doğru olacaktır (Mutlu, 2011:20-21).

Özellikle politik istikrarın olduğu ülkelerde diplomatların, yapısal reformları gerçekleştirme isteği, para ve maliye politikalarını daha etkin bir şekilde kullanması,

ekonomik yönetimlerini, etkin kaynak kullanımı ve ekonomik büyüme gibi birçok kriter açısından yasal düzenlemelerle adımların atılması yabancı yatırımcı açısından birçok olumlu etkeni beraberinde getirmektedir. Örneğin; iktidarın sürekli değişmesi veya etnik grupların ülke yönetimine hâkim olma cabaları ülke açısından belirsizliklerin yoğun olmasına ve yabancı sermaye çekimi konusunda başarı sağlayamamasına neden olmaktadır. Ayrıca politik istikrarsızlığın doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi, istikrarsızlığa neden olan kaynağa göre değişebilmektedir. Özellikle son dönemlerle güncel olarak Orta Doğunun birçok bölümünde yaşanan iç savaş bu konuya örnek olarak gösterilebilir. İç savaşın olduğu ülkelerde daha fazla harcamaların yapılmasına ve bunun finansmanı için dolaylı vergilerin artmasına neden olmaktadır. Hem iç savaşın baş göstermesi hem de dolaylı vergilerin artması yabancı yatırımcının kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Mıstaçoğlu, 2010:15).

İç savaşın rejim değişikliği ile sonuçlanması durumunda ülke içinde varlığını gösteren yabancı yatırımcının sahip olduğu sermayenin herhangi bir bedel verilmeden millileştirilmesi ve eski yönetimle yapmış olduğu tüm sözleşmelerin iptal edilme tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Tarihsel açıdan incelendiğinde 1951 yılından sonra Endonezya, İran, Litvanya, Küba ve Mısır gibi ülkelerde yabancı yatırımcının sahip olduğu varlıklar millileştirilmiştir. Ayrıca bu tür istikrarsızlığın olduğu ülkelerde ulusal para biriminin aşırı değer kaybına yol açmaktadır. Ulusal paranın hızla değer kaybetmesi sonucunda hem yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye getirmiş olduğu varlıkların değerini düşürecek hem de yatırımdan beklenen karlılığı azaltacaktır. Bu gibi olumsuz faktörlerin gerçekleştiği ülkelerde yabancı yatırımcının izleyeceği birçok yol mevcuttur (Seyidoğlu, 2013:738-739):

- Ülke içindeki varlıklarını sigortalatmak,
- Yerli ülkeden borçlanmak,
- Ülke yönetimiyle yatırımın garanti edilmesini yönünde anlaşma yapmak,
- Varlıkların gelecekte yerli ülkeye transfer edilmesini planlaması,
- Ortaklıklar kurmak vs. gibi önlemlerle ev sahibi ülkedeki politik istikrarsızlıktan etkilenme riskini minimum seviyeye indirmek mümkündür.

2.4.6. Yolsuzluk

En genel tanımıyla yolsuzluk; kamu gücünden bazı kesimlerin çıkar temin etmek amacıyla kullanılmasıdır. Yolsuzluk olarak belirtilmesi için üç koşul vardır. İlk olarak; ilgili kamu kurumunun görevlisinin bir takım düzenleme yapmak için takdir yetkisinin bulunması ve politika belirleme yetkisine sahip olması, ikincisi; belirtilen kamu görevlisinin bu yetkiyi kendisi veya çevresine rant sağlamak amacıyla kullanması, son olarak; kamu görevlisinin sahip olduğu bu yetkiyi suiistimal ederek rant sağlayacak zayıflıkta bulunmasıdır (Akyol, 2013:21).

Mauro'ya (1995) göre bir ülkenin yolsuzluk endeksinde meydana gelen 1 standart-sapmalık değişme ülkenin yatırım miktarının GSYİH' ya oranında yüzde 3'ü kadar bir artış oluşturmaktadır. Yapılan çalışma dikkate alındığında yolsuzluğun fazla olduğu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişlerini olumsuz etkilemektedir. Çünkü yolsuzluk beraberinde belirsizlik unsurunu ortaya çıkartmaktadır. Yatırımcının kararını etkileyen en önemli etkenlerden biri belirsizlik olgusudur.

Yolsuzluk aynen bir vergi uygulanmışçasına doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir (AyDoğuş, vd., 2005:17). Wei'nin (1997) üzerinde durduğu gibi yolsuzluk neticesinde elde edilen gelirler aynen vergi gibi bir etki yaratmaktadır. Çünkü yolsuzlukta meydana gelen bir artış girişimciler üzerinden alınan vergi oranlarındaki bir artış ile eşdeğer kabul edilmektedir. Bundan dolayı yolsuzluk, doğrudan yabancı yatırımların ülke içine girişini engellediğinden dolayı ülkenin bu varlıklardan yararlanması da söz konusu değildir.

Literatürde yolsuzluk ile doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Habib ve Zurawicki (2001) 111 ülke için kullandıkları yatay kesit verileri neticesinde bir ülkede yolsuzluk düzeyi düştükçe bu ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırım girişi gerçekleşmektedir. Sonuç olarak yolsuzluk ile doğrudan yabancı yatırım arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Payne (1999) yaptığı çalışmada ise yolsuzlukların, şeffaf iktisat politikalarını gerçekleştirmeye engel olduğunu ve bunun sonucunda yabancı yatırımcıların bu ülkelere yatırımlarını gerçekleştirmediklerini belirtmiştir.

Literatürde yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilediğini belirten birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttırdığı birçok çalışma da bulunmaktadır. Yolsuzluk ile DYY ilişkisinin

genel kabulü dışında sonuçlara ulaşan çalışmalardan biri de Egger ve Winner'e (2005:932-952) aittir. Yapılan çalışma 73 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için uygulanmıştır. Buna göre yolsuzluk endeksindeki 1 birimlik azalmanın (düşük değer yüksek yolsuzluğu gösterir.) doğrudan yabancı yatırım girişlerinde yüzde 5'lik bir artış yarattığı tespit edilmiştir. Bulunan sonucu Egger ve Winner, “ yardım eden el “ yaklaşımın geçerli olduğu yönünde bir delil olarak tanımlamışlardır.

Sonuç olarak literatürde birbirine zıt sonuçlar mevcut olsa da genel kabul görülmüş görüş yolsuzlukların doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilediğidir.

2.4.7. Taşıma Maliyetleri

Doğrudan yabancı yatırımı belirleyen önemli faktörlerden bir diğeri ise, iki ülke arasındaki taşıma maliyetleridir. Birbiri ile ticaret faaliyetinde bulunun iki ülke arasındaki mesafenin kısılması, taşıma maliyetlerini düşürecek ve buna bağlı olarak ticaretin artmasını sağladığından dolayı yabancı yatırımları teşvik eden bir unsur olmaktadır. Örneğin, doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörler arasında, liberal ekonomilerin Avrupa Birliği ülkelerinden uzaklığı birçok ekonometrik modelde bağımsız değişken olarak dikkate alınmaktadır (Kar, vd. 2008:446).

Coğrafi yakınlık, doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirecek birey ve/veya kurum için önemli bir belirleyicidir. Pazar boyutuyla, uzaklık arttığında bu duruma paralel olarak taşıma maliyetleri de artış göstermektedir. Artan maliyet neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar da azalma eğilimi gösterecektir. Küreselleşme sonucunda işletmelerin daha geniş pazarlara ulaşabilmesi için üretim, hizmet ve sonraki faaliyetlerin belirlenen pazara veya yakınında olması önemli bir etken olmaktadır. (Kurtaran, 2007:375). Örneğin, son zamanlarda Balkan ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımcılara yönelik uygulanan teşvikler, Avrupa pazarına yakınlığı neticesinde taşıma maliyetlerinin düşük olması ve Avrupa pazarına kolay erişebilir bir konumda yer almasının sağlamış olduğu avantaj neticesinde bölgeye doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmeye başlamıştır (Acaravcı, vd., 2018:3).

Ticarete konu olan ürün, stoku yapılamayacak bir mal ise (mal çabuk bozuluyorsa) ve ihracat yoluyla pazara girişin maliyeti ve/veya taşıma maliyeti yüksek ise doğrudan yabancı yatırımlar ihracat faaliyetinin yerini alacaktır (Uzun, 2010:33). Çünkü hem ticarete konu olan ürünün niteliği bakımından hem de ihracat faaliyetinden doğan maliyetlerin yüksek olması işletme karlılığını olumsuz yönde etkilemektedir. İşletme

yönetimi mevcut pazarı kaybetmemek ve ihracat faaliyetinden doğan maliyetlere katlanmamak amacıyla ihracata konu olan ülkede yatırımını gerçekleştirmesi karlılığını pozitif yönde etkilemektedir.

Ticarete konu olan iki ülke arasındaki mesafenin uzak olması, direkt olarak taşıma maliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Ancak gelişen teknoloji, taşıma faaliyetinde oluşan zaman kaybından kurtulmayı ve ulaşım maliyetlerini düşürücü role sahiptir. Aşağıdaki tablo ulaştırma teknolojisindeki belli başlı gelişmeleri özetlemektedir;

Tablo 9. Ulaştırımda Ana Teknolojik ilerlemeler (Candemir, 2005:18)

Yenilikler	Özellikler	Rolü
Jet Uçağı (1958-)	Ana kentsel merkezler arasında duraksız hızlı hizmet	Bankacılık, finans ve turizm gibi hizmet etkinliklerinin gelişmesi
Süper Gemiler (1960-)	Yarım milyon tona kadar yük taşıyabilen tekneler	Büyük ölçek ekonomileri sonucu taşıma maliyetlerinin azalması
Yüksek Hızlı Trenler (1964-)	200 km/s üstünde hız yapabilen trenler	Yüksek nüfus yoğunluklu bölgelerde kentler-arası hava ve karayolu ulaşımı arasında etkili rekabet
Konteyner Tekneleri (1968-)	Konteyner taşıma için özel olarak tasarlanmış tekneler	Ana kara ulaşım sistemlerini karşılayacak kapasite ile başlıca mamul mal taşıma
Yakıtta Etkin Araçlar (1970-)	Daha az ağırlık ve daha etkin motorlara bağlı olarak yakıt tüketiminde azalma	Karayolu ulaşımının kent ve kentler-arası ulaşım payını arttırmasını sağlaması

Teknolojik gelişmeler sayesinde ulaştırmanın daha kolay ve daha az maliyetli hale gelmesi ülkeler arası ticaretin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Teknolojik gelişmelerin sağladığı bu avantajlar neticesinde, ulaştırma maliyetlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi tam olarak ortaya koyulamamaktadır.

2.4.8. Döviz Kuru

Doğrudan yabancı yatırımların rekabet gücünün göstergesi olarak dikkate alınan döviz kuru, doğrudan yabancı yatırımları iki şekilde etkilemektedir. Üretimi ihracata dayalı olan doğrudan yabancı yatırımcının, döviz kurlarındaki artışın etkisiyle girdilerini yerel girdi olarak tercih etmeye yöneltir. Çünkü üretimi ihracata dayalı olan

yatırımcının ithal girdi kullanması hem maliyetlerinin yükselmesine hem de karlılığının düşmesine neden olacaktır. Bu durum yatırımcının hem ihracatını hem de karının artmasına pozitif imkân sağlayacaktır. Genel itibariyle döviz kurlarının yükselmesi ev sahibi ülkeye yapılacak doğrudan yabancı yatırım miktarının artmasına pozitif etki edecektir. Döviz kurunun yükselmesi ayrıca doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle yatırımcının üretimde ithal girdiler kullanması ve bu girdilerin dışa bağımlılığın yüksek olması durumunda yatırımcının karını ve ihracat değerlerinin düşmesine neden olabilecektir. Bu durum ev sahibi ülkenin yabancı yatırımcı çekmesinde olumsuz etki yaratmaktadır (Uzun, 2010:34).

Literatürde birçok çalışmada döviz kurunun yükselmesi o ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlarının arttığını ortaya koymaktadır. Ancak MacDermott (2008) 55 ülke için 1980-1997 yıllarını baz alarak yaptığı panel veri analizinde ev sahibi ülkede döviz kurlarındaki yükselme yapılan yatırım miktarının düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Goldberg ve Kolstad (1994) yaptıkları çalışmada döviz kurunda riskin artması sonucunda firmaların riskten kaçınmak ve kur riskini minimum düzeye indirmek için, kişi ve/veya kurumların yatırım lokasyonlarını değiştirdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Farklı bir bakış açısında incelendiğinde ev sahibi ülkenin para biriminde ki değerlenme, ulusal tüketicilerin satın alma gücünün yükselmesine yol açmaktadır. Böylelikle yerel tüketicilere yönelik doğrudan yabancı yatırımlar artabilir. Ayrıca reel döviz kurunda meydana gelen reel bir değer kaybı işgücü maliyetlerinin düşmesine ve yabancıların satın alma gücü ev sahibi ülkeye göre artmasına neden olmaktadır. Bu durum yabancıların yerli mallara yönelik harcamalarını attırabilir.

Yabancı yatırımcı genel olarak yatırımını gerçekleştireceği ülkeye yüksek miktarlarda döviz girişi sağlamaktadır. Bu durum döviz kurunun yüksek olduğu ev sahibi ülkede yatırımcının kurulum maliyetlerini döviz cinsinden minimum düzeye indirmektedir. Fakat yatırımcı karını ülke dışına çıkartma isteği olduğundan dolayı karını ulusal para cinsinden kazanan firmanın döviz cinsinden farklı bir ülkeye transfer etmesi genel olarak döviz kurunun yüksek olduğu bir ülkede yatırımcıya cazip gelmeyebilir. Ancak karını döviz cinsinden maliyetlerini ulusal para cinsinden kazanmayı hedefleyen yatırımcı için kaçınılmaz bir fırsat sunmaktadır.

Tablo 10. Döviz Kurunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisini İnceleyen Çalışmalar (Cunda, 2019:34)

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Döviz Kuru	Edwars (1990) Sung ve Lapan (2000)	Calderon-Rossell (1985), Sader (1991), Blonigen (1997), Tuman ve Emmert (1999), Hara ve Razafimahefa (2005)	Caves (1988), Contractor (1990), Froot ve Steein (1991), Blonigen (1995), Blonigen ve Feenstra (1996)

2.4.9. Ticaret Engelleri

Merkantilizm ekolünün savunduğu şekilde dünya genelinde ticaret engelleri geçmişten günümüze süregelen bir ekonomik anlayıştır. Genel olarak ülkeler kendi ekonomik göstergelerine ve şartlarına göre gerektiğinde korumacı bir ekonomik politika anlayışını benimsemişlerdir. Ancak bu durum 1980 yılında küreselleşmenin etkisiyle birçok ülke hem ticari hem de finans açısından serbest piyasa ekonomisine geçmişlerdir. Geçmişte korumacı politikaların izlenildiği ülkelerde yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Ancak ülke yönetimi tarafından birçok kısıtlamaya tabi olarak faaliyetlerini sürdürmelerine engel olunmuştur. Bu duruma örnek olarak, yatırımcı firmada faaliyet gösteren yabancı personel sayısına kısıtlama getirilerek yatırımcının nitelikli personel çalıştırmasının önüne geçilmiştir (Banga, 2003:116).

Çok uluslu şirketler, bir ülkede yatırım kararı almadan önce üretim ve transfer stratejilerinin temel hedefi olan ihracatı gerçekleştirmek için maksimum verimlilik seviyesine çıkabileceği ve maliyetlerini minimum seviyeye indirebilecekleri ülkelerde yatırım kararı almayı tercih ederler. Genel olarak ticaret yasaklarının gerçekleştiği ülkelerde üretim maliyetinin atmasına ve bundan dolayı yatırımların başka ülkelere kaymasına neden olmaktadır. Çünkü ülkelerin üretimde kullandıkları ithal girdilerin maliyetinde döviz kuru kadar ithal girdilere uygulanan tarife oranları da etkili

olmaktadır (Cunda, 2019:38). Üretim maliyetlerinin artması nihai ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Böylelikle yatırımcı firmanın fiyatlardan kaynaklanan olumsuz etki nedeniyle rekabet etme gücünü kısıtlamaktadır. Sullivan (2004) tarafından yapılan çalışmada, bir şirketin uluslararası piyasada rekabet edebilmesi için uygun maliyet koşullarına sahip olması gerekmektedir. Sonuç olarak yatırımcı firmaların ihracatta rekabet edebilmeleri için uygun tarife oranlarının uygulanması yatırım kararı için önem arz ettiğini vurgulamıştır (Sullivan, 2004:13). Ticaret engellerinin doğrudan yabancı yatırımları hangi düzeyde etkilediği tabloda sunulmuştur.

Tablo 11. Ticaret Engellerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisini İnceleyen Çalışmalar (Cunda, 2019:38)

Doğrudan Yabancı yatırımların belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkiler		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Ticaret Engelleri	Schmitz ve Bieri (1972), Lunn (1980)	Blonigen ve Feenstra (1996), Beaurdeau (1986)	Culem (1988)

2.4.10. Kurumsal Yapı

Günümüzde ev sahibi ülkelerin makroekonomik değişkenlerindeki olumlu etkilerin yanında ekonomik ve mali olmayan birçok faktör de doğrudan yabancı yatırımları etkilemektedir. Çünkü bir ülkenin kurumsal yapısı; bürokrasinin etkin bir şekilde işlemlerini, hukukun üstünlüğünü, politik istikrarı yolsuzlukla mücadeleyi, demokratikleşmeyi ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimi gibi birçok önemli konuyu kapsamaktadır. Özellikle politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde sözleşmelerin korunma tehlikesi, kurumsal faktörlerin iyiliği neticesinde yatırımcılara sözleşmelerin uygulanmasında herhangi bir sorunun yaşanmayacağını işaret etmektedir. Bundan dolayı yatırımcıların en dikkat ettiği belirsizlik riskinin ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Ayrıca kurumsal yapının kaliteli bir şekilde var olması, işlem maliyetini minimize etmeyi ve mülkiyet haklarının garanti altına alınmasını sağlamaktadır. Belirtilen pozitif yönleriyle kurumsal yapının ev sahibi ülke de etkin bir şekilde işlemesi hem yerli yatırımcı açısından hem de yabancı yatırımcı açısından

yatırım miktarının artmasına ve ekonomik olarak gelişmeyi destekleyen bir zemin hazırlamaktadır (Demirtaş, 2005:2).

Bir ülkenin demokratiklik seviyesi, ekonomik ve yapısal açıdan yeniliklere açık olması, yönetim açısından şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim şekline sahip olması gibi kurumsal faktörler iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum yabancı yatırımcıların bu ülkelere yönelmesini sağlamaktadır (Özgür, 2014:76).

Rodrik (1997) yaptığı çalışmada, Doğu Asya'nın ekonomik büyümesi ile kurumsal yapısı arasında güçlü bir ilişki olduğunu söylemiştir. Çalışmasında kurumsal faktörleri 4 farklı şekilde ele almıştır. Bürokrasinin kalitesi (politik zorlamanın olmadığı, bürokrasiye kaliteli ve kıdemli işgücünün alınması ve bu yönde eğitilmesi), hukukun üstünlüğü (etkin politik kurumlar ve mahkemeler), devletleştirme veya kamulaştırma riskinin minimum olması, hükümetin yaptığı sözleşmelere sadık kalması diğer bir şekilde sözleşmenin reddedilme riskinin minimum olması şeklinde dikkate alınmıştır.

Daniele ve Marani (2006) yaptıkları çalışmada, kurumların doğrudan yabancı yatırımları üç farklı kanalla etkilediğini belirtmektedir. İlk olarak, iyi kurumların verimliliği arttırmak yönelik olması yatırımları teşvik etmektedir. İkinci olarak, iyi kurumların varlığı işlemlerin etkin bir şekilde gerçekleşmesini ve işlemlerden doğan maliyetlerin düşmesine katkı sağlayarak yatırımların artmasını sağlamaktadır. Son olarak, mülkiyet haklarının korunması, sosyal ve politik istikrar ve hukukun üstünlüğü gibi sağlam kurumsal zemine oturmuş ülkeler çok uluslu şirketlere güvenilir bir ortam sağlayarak yatırımcıların artmasına pozitif katkı sağlamaktadır.

2.4.11. Dışa Açıklık

Genelde ithalat ve ihracat toplamının gayri safi yurt içi hasılaya oranı olarak ölçülen dışa açıklık derecesi yatırımcının karar aşamasında dikkate alınan bir faktördür. Eğer yatırımın faaliyeti ticaret edilebilir bir sektör ise dışa açıklık oranı yüksek olan ülkeler daha cazip bir ülke konumuna yerleştirilir (Süleymanlı, 2015:75). Ekonominin dışa açık bir statüde olması, ülkenin ticari yapısının uluslararası pazar ile entegre olmasıdır. Kısaca dünya ekonomisindeki bir takım gelişmeler ile ticari yapıda bir takım değişmelerin meydana geliyor olmasıdır (Kazgan, 1985:32). Literatürde dışa açıklık ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların önemli bir kısmında dışa açıklık ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tarı ve Bıdırdı (2009), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini tespit etmek amacıyla, 1990-2006 dönemlerini kapsayan analizinde açıklayıcı değişken olarak, gayrisafi milli hâsıla, enflasyon, işgücü maliyeti ve dışa açıklık oranı dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda; Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların, dışa açıklık ile gayrisafi milli hâsıla oranlarından pozitif bir şekilde etkilendiği, enflasyon ve işgücü maliyeti oranlarından ise olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Zeren ve Ergün (2010), Avrupa Birliği ülkelerine yönelik gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlarında rol oynayan unsurları belirlemeye yönelik yapılan çalışma, 1995-2007 dönemleri dikkate alınarak analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar ile gayrisafi milli hâsıla oranı, kişi başı elektrik tüketimi ve dışa açıklık derecesi arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Dış ticaret politikası genel olarak ekonomi politikasının önemli bir aracını oluşturmaktadır. Bir ülke de liberal görüşler ne kadar hâkim olursa olsun uygulamada uluslararası mal ve hizmet açısından sınırlamalara tabi olmayan hiçbir ülkeye rastlanmamaktadır. Çünkü hükümetler belirli amaçları gerçekleştirmek amacıyla uluslararası bir takım müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahalenin amacı ekonomik olduğu kadar, birçok sosyal ve siyasi nedenlerle olabilir. (Mıstaçoğlu, 2010:21).

Yatırımcı açısından bir ülkeye rahatlıkla yatırımını götürebilmesinin yanında rahatlıkla yatırımını çıkartabilmesi de yatırımcının karar aşamasında belirleyici olmaktadır. Kısaca liberal politikaların uygulandığı ülkeler, sermaye kontrollerinin ve kısıtlayıcı ticaret politikalarının uygulandığı ülkelere göre daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler özelinde yapılan birçok çalışmada dışa açıklık derecesi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişkinin olduğu çalışmaların önemli bir bölümde görülebilir (Candemir, 2009:669).

2.5. Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Tarihsel geçmişi 16.yüzyıla kadar dayanan doğrudan yabancı sermaye hareketleri, 17. Yüzyılın başlarında İngiltere ve Hollanda menşeli çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla daha yaygın bir hale gelmiştir. Bu dönemde yatırımlar genel olarak gelişmemiş ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakları sömürmeye yönelik olarak yapılan yatırımlardan oluşmaktaydı. Sömürgecilik faaliyetinin hızla artması, Avrupa ülkelerinde biriken sermaye ve sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla beraber, 19. Yüzyıl da yatırımların ciddi bir şekilde artmasına yol açmıştır. Ancak bu yatırımların

kapsamı sömürgecilik faaliyetinin yoğun olarak yapıldığı Asya ve Afrika ülkeleri ile sınırlı kalmıştır.

20. yüzyıllara gelindiğinde sanayi devriminin etkisiyle gelişen teknoloji olanakları neticesinde yabancı sermaye yatırımları yerini doğrudan yabancı yatırımlara bırakmıştır. Ancak Birinci Dünya savaşının başlaması ve ardından tüm dünya ekonomisi olumsuz yönde etkileyen 1929 Büyük Buhran sebebiyle yatırımlar ciddi anlamda sekteye uğramıştır. Bunlarla beraber İkinci Dünya savaşından kaynaklanan tahribatların giderilmesi için Japonya ve Avrupa ülkeleri bakımından oluşan tahribatın finansmanını sağlamak amacıyla sermaye bulmak zorunlu hale gelmiştir. Bu amaca yönelik yapılan uygulamalar neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar miktarında ciddi artışlar olmuştur. İkinci Dünya savaşı sonrasında istikrarlı olarak artan doğrudan yabancı yatırım miktarı, 1970-1979 yılları arasından meydana gelen petrol krizi dünya ekonomisinde durgunluğa neden olmuştur. Bu durumdan kaynaklı olarak 1976 yılında Dünya genelinde doğrudan yabancı yatırım miktarı bir önceki yıla göre yüzde 21 oranından bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşü belirgin olarak hisseden ülkeler geliştirmekte olan ülkeler olarak rapor edilmiştir. Çünkü petrol kriziyle beraber çok uluslu şirketler geliştirmekte olan ülkelere yatırımlarını çekerek gelişmiş ülkelere yatırımlarını kaydırmıştır. Kısaca petrol kriziyle beraber gelişmiş ülkelere yapılan yatırım miktarında ciddi artışlar olmuştur (Aydemir, vd., 2012).

1980'li yıllara gelindiğinde uygulamaya konulan neo-liberal politikalar neticesinde doğrudan yabancı yatırımlarda yeni bir dönüm noktası yaratmıştır. Özellikle finansal ve ticari açıdan bir takım engellerin ortadan kaldırılmasıyla beraber dünya ekonomisinde yeni bir düzenin oluşmasını sağlamıştır. 1990'lı yılların başlarında özellikle gelişen piyasa ekonomilerinde, küreselleşmenin etkisiyle sermaye hareketliliği yönelik sınırlamaların azaltıldığı, ekonomik ve yapısal olarak üretim süreçlerinde oluşan gelişmeler ile beraber doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi artışlar meydana gelmiştir (IMF, 2003:3-10).

2000'li yıllarından sonra küreselleşmenin etkisiyle ortadan kalkan ulus kavramı neticesinde, çok uluslu şirketler yatırım faaliyetine en uygun olan ülkelere yatırımlarını yöneltmeye başlamıştır. Bu süreç 2008 küresel krizine kadar bir artış trendinde devam etmiştir. Ancak krizin oluşturduğu ortam özellikle gelişmiş ülkelerde bulunan doğrudan yabancı yatırımları çok derin etkileyerek ciddi düşüşlere neden

olmuştur. Krizin özellikle yatırımcılar açısından yarattığı risk ve belirsizlik ortamı 2014 yılına kadar sürmüş ve bundan dolayı yatırım miktarları 2014 yılına kadar düşük seviyelerde kalmıştır. Daha sonra ortadan kalkan belirsizlik algısı yatırımcıları harekete geçmesini sağlamasıyla yatırımlar sürekli olarak bir artış trendine girmiştir. Bu trend 2018 yılına kadar devam etmiş, ancak 2018 yılından sonra aşırı düşüşler meydana gelmiştir. Özellikle gelişmiş ekonomilerde doğrudan yabancı yatırım girişleri %27 oranında gerileme görülmüştür. Bu gerileme geçen yıllara oranla seviyesinin en düşük değeridir. Dünya ekonomisi açısından doğrudan yabancı yatırım miktarlarında iyileşmeler beklenirken 2020 yılı itibari ile ortaya çıkan küresel salgın (Covid-19) nedeniyle ortaya çıkan olumsuz tablo yatırımların gelişmesini engellemiştir. Salgın sadece doğrudan yabancı yatırımlar açısından değil aynı zamanda küresel olarak tüm sektörleri de olumsuz etkilemiştir. Ulus açısından her ülke sektörel olarak teşvik ve iyileştirme politikaları izlese de bu pek işe yaramamıştır.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların temeli Osmanlı İmparatorluğuna kadar uzanmaktadır. Osmanlı imparatorluğu döneminde yapılan doğrudan yabancı yatırımlar genellikle maden, ticaret ve altyapı gibi sektörlerle yapılmaktaydı. Türkiye’de ise ilk yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, İngiliz yatırımcılar tarafından Anadolu ve Rumeli’de demiryolu sektörüne yapılmıştır (Keskin, 2020:49). Bununla birlikte 1838’de yapılan “*Balta Limanı Antlaşması*” ile Osmanlı imparatorluğu tarafından Avrupa ülkelerine ve özellikle İngiltere’ye bir takım özel imtiyazlar tanınmıştır. Yapılan antlaşma sonrasında yabancı sermayenin yurt içi piyasaya açılması resmi olarak yürürlüğe girmiştir (Yavan, 2006). İlk durumda kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan Osmanlı imparatorluğu daha sonra bir anda sanayi malları üreten Batı ülkeleri için dış ekonomiye açık bir pazar haline gelmiştir. Başlangıçta yapılan dış ticaretin taşıma maliyetleri yüksek olduğundan dolayı, İngilizler tarafından ilk yatırımlar altyapı sektörüne yapılmıştır (Pamuk, 1994:1). Ancak yapılan antlaşma neticesinde ithalat ve ihracat faaliyetleri gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur. Bundan dolayı Osmanlı imparatorluğu döneminde sanayiye aktarılmak istenen kaynak hem yurtiçinden hem de diğer ticareti faaliyetlerden sağlanamadığından dolayı sanayinin gelişmesine olumsuz etki etmiştir. Bu duruma çözüm olarak borçlanma yoluna gidilmiştir. İlk olarak Galata Bankerleri tarafından iç borçlanma yoluna daha sonradan ise imparatorluk güvencesindeki kısa vadeli tahviller Fransız bankalarına satılarak dış borçlanma yoluna gidilmiştir.

Tablo 12. Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Kepenek ve Yentürk, 2004:12)

Yatırımlar	Tutarı (Bin Osmanlı Lirası)	Yıllık Net Getirisi	Getiri Oranı (%)
Demiryolları	53.310	1.040	1,95
Elektrik, Tramvay, Su	5.700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4.710	160	3,4
Sanayi	6.500	560	8,61
Ticaret	2.660	----	----
Madenler	3.580	230	6,42
Banka ve Sigorta	8.200	890	10,85
Devletin Ödediği Demiryolu km Güvencesi	-----	420	----
Toplam	84.600	3370	3,98
Dış Devlet Borçları	144.480	13000	8,98
Genel Toplam	234.140	16370	6,99

Osmanlı imparatorluğu döneminde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında en büyük pay demiryollarına ayrılmış idi. Bunun temel sebebi yapılan dış ticarete ulaşım maliyetlerinin çok yüksek olmasıdır. Demiryollarından sonra sırasıyla elektrik ve su, liman, sanayi ve ticaret vs. yatırımları takip etmektedir.

Demiryolları ile ilgili yurt içine gelen yabancı yatırımcılar ile ilgili önemli bir nokta bulunmaktadır. Osmanlı imparatorluğu o dönemde yurt içinde demiryollarına yönelik yapılan yabancı yatırımlara km güvencesi vermemekteydi. Verilen güvenceye göre eğer yatırımcı km başına elde etmesi gereken karı elde edemezse aradaki fark devlet bütçesi tarafından karşılanacaktı. Bu duruma örnek olarak, 1989-1917 yılları arasında km başına elde edilecek kar düzeyine ulaşamadığından dolayı devlet bütçesinden 1.261 milyon kuruş yabancı firmalara aktarılmıştır. Böylelikle yabancı firmalar yapmış oldukları yatırım değerinin %22'sini km güvencesinden elde ederek kendi ülkelerine transfer etmişlerdir. Böylelikle demiryollarına yönelik yapılan yatırımların oldukça karlı ve devlet güvencesi altında olduğu görülmektedir (Alpar, 1997:1156).

1920'li yıllara gelindiğinde ise yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı imparatorluğundan farklı olarak doğrudan yabancı yatırımlara daha fazla önem vermiş ve bunun yansıması olarak mevcut faaliyette bulunan yabancı yatırımcı sayısı Osmanlı imparatorluğuna kıyasla yatırımcı sayısında artışlar gözlemlenmiştir (Keskin, 2020:50).

2.5.1. 1923- 1950 Dönemi

1923 yılında taraflar arasında imzalanan Lozan Antlaşması sonucunda kapitülasyonların ortadan kalkması yabancı sermayenin ülke ekonomisine kazandırmaya yönelik yeni bir çağın başlamasına olanak sağlamıştır (Tuncer, 1968:80). Ardından yeni başlangıç olarak 17 Şubat 1924 yılında düzenlenen İzmir iktisat kongresi, yeni kurulan ülkenin ekonomik yapısındaki bir takım sorunları çözmek ve temel hedefin ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yabancı sermaye konusunda tedbirli davranılmasının asıl nedenini Osmanlı İmparatorluğu döneminde yanlış izlenen yabancı sermaye politikasından kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla bu konuya hassas davranmıştır. Uygulanan yanlış politikaların etkilerini minimum seviyeye indirmek amacıyla ilk aşamada millileştirme yoluna gidilmiş ve böylelikle kamu niteliği taşıyan yabancı yatırımların millileştirilmesi hedeflenmiştir.

Tablo 13. Millileştirilen Yabancı Şirketler (1923-1945) (Tuncer, 1968:70-72)

Sıra	Satın Alınan Tesis	Ödenen	Para Cinsi	Tarih ve İlgili Kanun
1	Anadolu ve Mersin-Tarsus-Adana demiryolları, Haydarpaşa Limanı şirketleri	204.175.400	İsviçre Frangı	31.01.1928 tarih ve 1375 Sayılı Kanun
2	Mudanya-Bursa Demiryolu T.A.İ.	50.000	TL	30.05.1931 Tarih ve 1825 Sayılı kanun
3	İstanbul Türk Anonim Su Şirketi	1.300.200	F.Frangı	20.05.1932 tarih ve 2198 sayılı kanun
4	İzmir Rıhtım Şirketi (Rıhtım ve Tramvay)	7.827.700	F. Frangı	12.06.1933 tarih ve 2309 sayılı kanun
5	İzmir-Kasa ve Temdidi (İzmir-Afyon ve Manisa Bandırma)	162.468.000	F. Frangı	31.05.1934 tarih ve 2487 Sayılı Kanun
6	İstanbul Rıhtım ve Antrepo Türk Anonim Şirketi	32.980.100	F. Frangı	23.12.1934 tarih ve 2659 Sayılı Kanun
7	Aydın Demiryolu	1.825.800	Sterlin	30.05.1935 tarih ve 2745 Sayılı Kanun
8	İstanbul Telefon Türk Anonim Şirketi	800.000	Sterlin	13.06.1936 tarih ve 3054 Sayılı Kanun
9	Ereğli Şirketi (Ereğli Limanı, Zonguldak Çatalağzı demiryolu ve maden işletmeleri)	3.500.000	TL	31.03.1937 tarih ve 3146 Sayılı Kanun

10	Şark Demiryolları Türk Anonim Şirketi	20.760.000	İsviçre Frangı	26.04.1937 tarih ve 3155 Sayılı Kanun
11	Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Su Şirketi	400.000	TL	11.04.1938 tarih ve 3359 Sayılı Kanun
12	İzmir Telefon Türk Anonim Şirketi	1.200.000	TL	25.04.1938 tarih ve 3375 Sayılı Kanun
13	İstanbul Türk Anonim Elektrik Şirketi	1.873.000	Sterlin	22.06.1938 tarih ve 3480 Sayılı Kanun
14	İstanbul Tramvay Şirketi	169.000	Sterlin	12.06.1939 tarih ve 3642 Sayılı Kanun
15	İstanbul Türk Anonim Tünel Şirketi	175.000	TL	12.06.1939 tarih ve 3643 Sayılı Kanun
16	Ankara Elektrik ve Havagazı T.A.İ. Adana Elektrik T.A.İ.	6.661.000	TL	05.07.1939 tarih ve 3688 Sayılı Kanun
17	Bursa ve Müttehit Elektrik T.A.İ. Mersin Elektrik T.A.İ. (Bursa, Mersin, Edirne, Gaziantep elektrik tesisleri ve işletme hakları)	195.100	Sterlin	05.07.1939 tarih ve 3689 Sayılı Kanun
18	İlca-İskele-Pala Demiryolu T.A.İ.	100.000	TL	22.05.1941 tarih ve 4127 Sayılı Kanun
19	İzmir Tramvay ve Elektrik T.A.İ.	10.223.800	İsviçre Frangı karşılığı TL	19.07.1943 tarih ve 4483 Sayılı Kanun
20	İzmir Suları Anonim Şirketi	1.399.200	İsviçre Frangı karşılığı TL	05.06.1944 tarih ve 4583 Sayılı Kanun

Yukarıdaki tabloda 1928 yılından 1944 yılına kadar toplamda 20 ayrı şirketin millileştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetin temel sebebi daha öncede bahsettiğimiz gibi Osmanlı imparatorluğundan bu döneme kadar yabancı sermaye yatırımları konusundaki izlenen yanlış politikalar yatmaktadır.

İzmir İktisat Kongresine Gazi Mustafa Kemal Atatürk bizzat katılarak ülkenin iktisadi açıdan oldukça önem verdiği bu kongrede bizzat ülke ekonomisine yabancı sermayenin çekilmesinin sağlayacağı katkılar hakkında şunları söylemiştir (Karluk, 1983:100).

“İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartıyla yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, yabancı sermayesi bizim emeğimize ve serveti sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin, fakat eskisi gibi değil!”

İzmir iktisat kongresi sonrasında taraflar arasında alınan kararlar genel itibariyle kapalı bir ekonomik modelden daha devletçilik ilkelerine göre yönetilen bir ekonomik model görünümde daha liberal bir ekonomik modele geçilmesi yönünde gerçekleşmiştir. Kongreden sonra kurulan İŞ Bankası bu dönemde yerli ve yabancı yatırımcılar ile siyasi otorite arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Boratav, 2006, s. 44). Bundan dolayı kongre sonrası yapılan düzenlemelerden bazıları yabancı yatırımcıları ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla düzenlenmiştir. İlk olarak Ocak 1924 yılında yabancıların özel mülk edinebilmesi için yasal düzenleme çıkarılmıştır. Daha sonra ise, 1927 yılında “teşviki sanayi” kanunundan yabancı yatırımcıların da yararlanması düşünülmüştür (Gönülalan, 2007). Bu dönemde doğrudan yabancı yatırımcı girişleri daha çok yerli yatırımcılarla ortaklık anlaşmaları üzerine kurulmuştur. 1920-1930 yılları arasında faaliyete geçen 201 anonim şirketinin %33’ü yabancı sermaye ortaklığı mevcuttur (Kepenek ve Yentürk, 2004:41). Şirketlerin yatırımlar içindeki sektörel dağılımı ise %20’si madencilik, %22’si gıda, %29 ticaret ve %31 ise bankacılık sektöründe faaliyetlerine başlamışlardır (Görgün,2004:34). Ayrıca kurulan şirketlerin toplam sermayesi içindeki yabancı sermayenin payı ise %43 dolaylarındadır (Kepenek ve Yentürk, 2004:41).

Cumhuriyetin ilanından sonra doğrudan yabancı yatırım girişlerinde olumlu bir görünüm sergilense de ardından gelen 1929 ekonomik krizi tüm dünyayı olumsuz etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de derinden etkilemiştir. Yaşanılan krizin ardından olumlu görünüme sahip olan doğrudan yabancı yatırım verileri bu krizin etkisiyle yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 14. Türkiye Cumhuriyetinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1926-1933) (Tezel,1994:195)

Yıllar	Milyon TL	Milyon Sterlin
1926	6,5	0,7
1927	5,3	0,6
1928	8,0	0,8
1929	12,0	1,2
1930	1,2	0,1
1931	0,8	0,1
1932	4,2	0,6
1933	1,1	0,2
Toplam	39,1	4,3

Tablo 14’te görüldüğü üzere cumhuriyetin ilanından sonra ki yıllarda ülke içine giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları yüksek seyrederken 1929 ekonomik krizinin etkisiyle 1930 yılından itibaren yabancı sermayenin ülke içine girişinde önemli azalmalar olmuştur.

1929 Büyük buhranın etkileri sürerken ardından gelen II. Dünya Savaşı Türkiye ekonomisinin daha da zor durumda kalmasına neden olmuştur. Bu durum sonucunda Türkiye benimsemiş olduğu ekonomik modelden farklı bir ekonomik model arayışlarına girmiştir. Ancak o dönemde ABD tarafından Bretton Wood ikizleri olarak adlandırdığı “Dünya Bankası” ve “IMF”yi kurarak mevcut ekonomik yapısına bağlı olan ülkelerin ekonomik açıdan yönlendirebilmek amacıyla bu kurumsal yapıları kurmuştur. Bundan dolayı Türkiye’nin II. Dünya savaşından sonra özgün bir politika arayışını engellemiştir. Çünkü ABD 1947’den sonra “Marshall Planı” olarak adlandırdığı yardım planı aslında kendisine bağlı olan ekonomikleri daha da bağlı hale gelmesini sağlamaya yönelik yapılmış bir yardım planıdır. Plan kapsamında Türkiye’ye birçok ekonomi uzmanı gönderilmiştir. Uzmanların Türkiye hakkında yazmış oldukları raporlarda, Türkiye’nin sağlıklı bir ekonomik yapıya sahip olduğu, ancak izlemiş oldukları ekonomi politikalarını şiddetle eleştirerek bunların yerine farklı ekonomi politikaların benimsemelerini önermiştir (Çetinkaya, 2004:76).

Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye konusunda, 22.05.1947 tarihinde yürürlüğü konulan 13 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar, uygulanan ilk düzenlemedir. Bu kararın 13. Maddesi gereğince “ Türkiye’de iş yapmak isteyen yabancı yatırımcıların gerekli olan nakdi sermayeleri ve işletme akçelerini yabancı para cinsinden dışarıdan getirmeleri ” mecburiyeti konulmuş, bununla birlikte “

yabancı yatırımcı ülke ekonomisini kalkındırmaya yönelik faaliyet alanlarında yatırım yapması durumunda transfer garantisi tanınmıştır. ” Ancak bu durumun sağlanması için sanayi, tarım ve bayındırlık alanlarında veya ihracatı arttırıcı faaliyetlerde bulunma şartı aranmaktadır (Uras,1979:108).

Tablo 15. Dış Sermaye Kaynakları (1946–1954) (Milyon \$) (Kepenek ve Yentürk, 2004:101)

Yıllar	ABD Ekonomik Yardımları			Diğer Kuruluş Yardımları	Gerçekleşen Yabancı Sermaye	Gerçekleşme Yüzdesi
	Borç	Bağış	Toplam			
1946-1948	45.4	-	45.4	5	-	-
1949	33.8	-	33.8	-	-	-
1950	40	31.9	71.9	80.4	-	-
1951	-	49.8	49.8	-	3400	70.8
1952	11.2	58.4	69.6	35.2	2993	11.1
1953	-	58.6	58.6	20	1148	6.3
1954	-	78.7	78.7	3.8	2598	2.4

Tablo 15’de 1946 yılından 1950 yılına kadar herhangi bir yabancı sermaye yatırımının mevcut olmadığı görülmektedir. Bu yıllar içinde ülke içine yabancı kaynak olarak giren sermaye ABD tarafından borç veya bağış şeklinde sermaye girişinin olduğu görülmektedir.

2.5.2. 1950- 1980 Dönemi

İkinci dünya savaşından sonra 1945 yılında ABD öncülüğünde Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası adıyla Dünya Bankası kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye; ekonomik büyümeyi, kalkınmayı ve sanayileşme hedefini gerçekleştirebilmek için Dünya Bankasından yüklü miktarda kredi talebinde bulunmuştur. Ancak Dünya Bankası talep edilen kredinin yönetilmesini sağlayacak bir kurumun gerekliliğini ortaya koymasının ardından 1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası anonim ortaklığı kurulmuştur. Sınai Kalkınma Bankasının temel hedeflerinden biri yabancı sermayenin Türkiye’de faaliyet gösteren sanayi işletmelerine katılımını sağlamaktır. Böylelikle yabancı yatırımcının desteği ile sanayileşme hedefine yönelik önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca 1950’lerden itibaren eski izlenen ekonomi politikalarından vazgeçilerek yeni bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanılmıştır. İzlenen yeni ekonomi politikasına yönelik olarak

yabancı yatırımcının ülke ekonomisine kazandırılmasına yönelik birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır (Coşar, 2004:209-228).

1950’li dönemlerde yabancı sermayenin ülkeye giriş yolları şöyledir (Yersel, 1971:79);

- 5583, 5821, 6224 sayılı teşvik kanunları,
- Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası aracılığıyla,
- 6326 sayılı Petrol Kanunu,
- 7462 sayılı Ereğli demir ve çelik fabrikaları kanunuyla yurtiçine giriş yapabilmektedir.

Türkiye’de yabancı yatırımcıların teşviki konusunda yapılan ilk düzenleme 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı “ Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesine ve döviz taahhüdünde bulunmasına dair kanundur.” Çıkarılan kanun neticesinde yabancı sermayeye transfer garantisi sağlanmış, böylelikle ülke dışından borç almak isteyen işletmelere borçlarını yabancı para cinsinden transfer etme imkanı sağlanmıştır (Karluk, 1983:49). Daha önce teşvik paketi dışında bulunan turizm sektörü yapılan düzenleme sonucunda teşvik edilen sektörler kapsamına alınmıştır (Uras, 1979: 109).

Yapılan yasal düzenlemelere rağmen yabancı yatırımcının teşviki konusunda en önemli düzenleme 09.08.1951 yılında çıkartılan 5821 sayılı kanundur. Yürürlüğü konulan kanundan yabancı yatırımcının yararlanılabilmesi için belirtilen bazı şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar; yabancı sermayenin Türk özel sermayesine yönelik açık işlerde kullanılması, herhangi bir ayrıcalığın öngörülmemesi ve kanunda belirtilen iş alanlarına yönelik yatırım faaliyetinde bulunması gerekmektedir. Ancak 5821 sayılı kanun beklenilenin aksine yeteri kadar yabancı sermaye hareketi sağlamamıştır (Uras, 1979:110). Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle 1953 yılının kasım ayına kadar 42 yatırım başvurusunun yapıldığı, bu başvurulardan sadece 15’inin kabul edildiği ve kabul edilen 15 başvuru neticesinde 14.558.450 TL sermaye girişinin sağlandığı belirtilmiştir. Çıkarılan kanun sonucunda yeteri kadar yabancı sermaye yatırımının sağlanamamasının nedenleri, kanunda belirtilen faaliyet alanlarının sınırlandırılmış olmasıyla beraber ülke içinde siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanamaması gibi nedenler gösterilmektedir (Uzun, 2010:54).

5821 sayılı kanunda da görüldüğü üzere eğer ülke içinde istikrarsız bir ortam mevcut ise çıkarılan tüm düzenlemeler yeteri kadar etki gösterememektedir. Bundan dolayı ilk

olarak ülke içindeki istikrarsız ortamın düzeltilmesine yönelik adımların atılması ve daha sonra diğer faaliyet alanlarına yönelik düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir.

1951 yılında yürürlüğe konulan 5821 sayılı kanun, yabancı sermaye konusunda beklentileri karşılamadığı ortaya konulmuştur. Bundan dolayı, sanayileşme ve ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak Amerikalı uzman C.B. Randall tarafından 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik kanun hazırlanmış ve 18 Ocak 1954 yılında yürürlüğe konulmuştur. Yabancı sermaye konusunda diğer çıkartılan kanunlarının aksine 6224 sayılı kanun oldukça esnek bir düzenleme ve içerik olarak diğer yasalardan daha liberal ve teşvik edici ilkelere sahiptir (Çetinkaya, 2004:79-80).

6224 sayılı kanunda doğrudan yabancı yatırımcının Türkiye’de yatırım yapabilmesi için aşağıdaki koşulları bünyesinde barındırması gerekmektedir (Resmi Gazete, 1954):

- “ *Türkiye’nin ekonomik kalkınmasına yardım etmelidir. ”*
- “ *Özel sektörde faaliyette bulunmalıdır.* ”
- “ *Tekellerin oluşmasına neden olmamalıdır. ”*

6224 sayılı kanun içeriğinde yabancı sermaye olarak kabul edilen kalemler şunlardır:

- “ *Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Müsteşarlığın kabul ettiği nakdi sermayeyi,* ”
- “ *Bu kararın 5. maddesinde belirtilen değerleri,* ”
- “ *Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, müsteşarlığın sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları,* ”
- “ *Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Müsteşarlıkça kabul edilenleri,* ”

İfade etmektedir.

Belirtilen maddeler incelendiğinde 6224 sayılı kanunun içerik olarak yeterince açık olmadığı görülmektedir. Özellikle 1.madde de belirtilen yabancı yatırımcının “ *Türkiye’nin ekonomik kalkınmasına yardım etmelidir. ”* ifadesinin hangi kıstaslara göre belirleneceği yeteri kadar açık olmamakla beraber kanunda belirtilen diğer

maddelerinde farklı bürokratik ve politik çevrelerce çok farklı şekilde yorumlanmasına olanak tanımaktadır.

Tablo 16. 1954-1962 Yılları Arası Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon \$) (DPT, 1981)

Yıllar	Yıllık Milyon (\$)	Birikimli Milyon (\$)
1954'e kadar	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7

Tablo 16'yı incelediğimizde 1954 yılına kadar sadece 2,8 milyon dolar yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Ülkeye giriş yapan yabancı sermaye tutarının bu düzeyde olmasının temel nedeni yabancı sermaye konusunda yeteri kadar düzenlemenin yapılmaması ve yabancı sermaye yatırımcılarının yatırım yapma konusunda çekimser davranmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu duruma istinaden 1954 sonrası dönemde ülkemizde yapılan düzenlemeler ve bu konuda uygulanan kalkınma planları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasında önemli rol oynamıştır. Ancak bu artış kısa süreli bir artıştan öteye gitmemiştir. 1962 yılına kadar gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların seviyesi belirlenen hedeflere ulaşmadığından dolayı ülkenin uygulamış olduğu politikalarda değişme gitmesini zorunlu hale getirmiştir.

Bu doğrultuda şuan ki adıyla Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından düzenli olarak beş yıllık kalkınma planları yürürlüğe konulmuştur.

1963-1967 yılları arasını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğü konulmuştur. Uygulanan planlama kapsamında yabancı yatırımcının yerli yatırımcılar gibi eşit haklara sahip olacağı ve elde edilecek gelirin transferi konusunda herhangi bir kısıtlamanın söz konusu olmayacağı belirtilmiş; bu konulara ilaveten yabancı yatırımcının ülkeye girişini teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Özellikle yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerindeki katkısının temel alındığı I. Beş Yıllık Kalkınma Planı sonucunda nihai olarak 46,37 milyon dolar yabancı sermaye yatırımı ülkemize giriş yapmıştır. Ancak planlamanın nihai hedefinde 1963-1967 yılları arasında toplam 69,4 milyon dolar yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması hedefi bulunmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının diğer birçok olumlu etkisini göz ardı edilmesi ve bu konuda yeteri kadar düzenlemenin yapılamamasından dolayı hedeflenen sonucu tam anlamıyla ulaşılamamıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma planında hedeflenen düzeye ulaşılamamasının ardından 1968-1972 yıllarını arasını kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe konulmuştur.

İBYKP yabancı sermaye yatırımlarının, yerli yatırımcının gelişimini engelleyeceği düşünülmüştür. II. Planın temel hedefi yabancı sermaye yatırımlarından ek bir tasarruf ve teknoloji kaynağı yönünden yararlanması hedeflenmiştir. Belirlenen hedef yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine girişlerini olumsuz yönde etkilemiş ve 1970 yılında ülkemize giriş yapan yabancı sermaye tutarı 25 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak II. Planlama hedefine yönelik olarak, özellikle makine ve taşıt alt sektörlerinde ithal ikamesi yaratacak yatırımlarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış gösterdiği gözlenmektedir. İBYKP uygulaması bazı sektörlerde olumlu etki yarattığı, ancak doğrudan yabancı sermaye yatırım değerlerinde yeterli seviyede gerçekleşmemiştir.

İBYKP ardından, 1973-1977 yılları arasını kapsayan ÜBYKP yürürlüğe konulmuştur. Bu planlamanın diğer iki planlamadan farklı olarak yürürlüğe girdiği dönemde Türkiye'nin ödemeler dengesinde herhangi bir sorun olmadığı dönemde uygulamaya konulmuştur. Ayrıca uygulanan planlama yabancı sermaye yatırımlarının faaliyet alanlarına yönelik olarak düzenlemeler yapılmıştır. İlk olarak yabancı yatırımlara ihracat yapma şartı konulmuş ve yatırım faaliyetlerine verilen izin belirli bir süreye bağlanmıştır. Özellikle bu planlamanın yerli yatırımcıyı korumaya yönelik olarak yabancı yatırımların belirli bir faaliyet alanında tekel gücünün yaratılmamasının önüne geçilmiştir.

2.5.3. 1980 Sonrası Dönemi

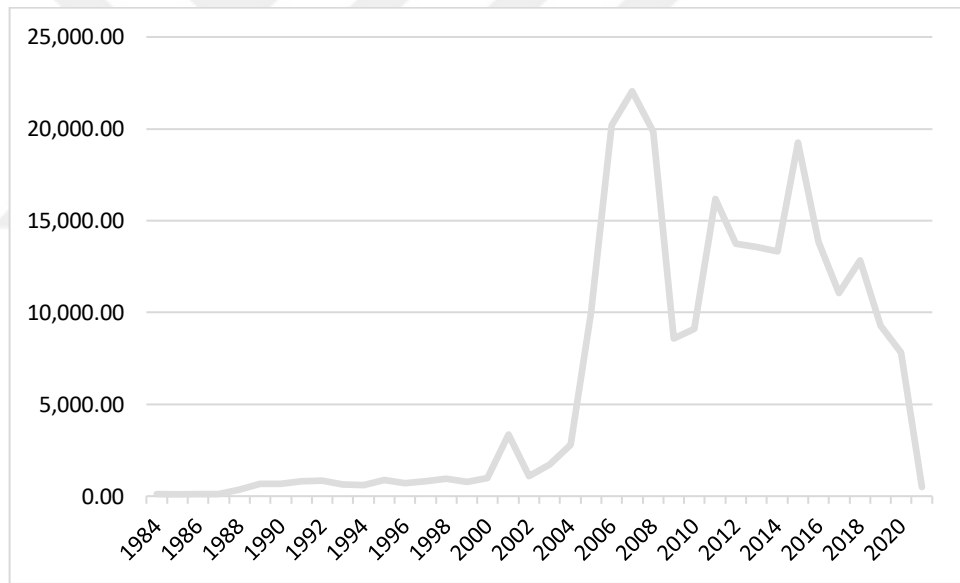
1950-1980 yılları arasında Türkiye’de uygulanan politikaların temelinde ithal ikameci sanayi anlayışı ile kalkınmaya çalışılmıştır. Uygulanan politikalar başlangıçta belirlenen hedefe ulaşmaya aracılık etmiştir. Fakat devamında uygulanan politikalar zamanla etkisini kaybetmiş ve plansız bir düzen ortamı ortaya çıkmıştır. 1980 yılından sonra ise mevcut ekonomik anlayış bırakılarak yerine yeni ekonomik anlayış modeline geçilmiştir. Bu model genel hatlarıyla ülkemizin Dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna girmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Bu hedef ülkemizin dışı açılmasını ve bunun sonucunda mevcut pazarının gelişmesine olumlu etki yaratmıştır. Genişleyen pazar payı neticesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarının ülkemizde yatırımlarını gerçekleştirmesi yönünde daha cazip bir duruma getirmiştir. Belirlenen amaca uyum sağlamaya yönelik olarak 6 Mart 1995’te Brüksel’de gerçekleşen toplantıda Türkiye ile AB arasında gümrük birliğine gidilmesi yönünde ilk adımlar atılmıştır. Daha sonra gümrük birliği için ilk imzalar Dışişleri Bakanlığı Komisyonunda atılmış ve Türkiye Ocak 1996 yılında resmen gümrük birliğine katılmıştır. Böylelikle artık sanayi ürünleri üzerinde uygulanan tarifeler ve tarife dışı yaptırımlar kaldırılmış ve bunun yanında ortak gümrük tarifesi uygulaması sonucunda üçüncü ülkelerden yapacağı ithalatta belirlenen gümrük tarifesine tabi tutulmuştur (Çetinkaya, 2004).

24 Ocak 1980 yılında istikrar programı kapsamından uygulanan yeni ekonomik anlayış sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişlerinde hızla artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle 1990’larda doğrudan yabancı sermaye yatırımların tutarı 1 milyar \$ seviyeye ulaşmış ve aynı zamanda küreselleşmenin etkisiyle uzun yıllar bu seviyelerde kalmıştır. Uygulanan programın yanında özellikle merkezi hükümet tarafından kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişlerinde pozitif etki yaratmıştır (Karakoyunlu, 1983:30).

Uygulanan bir takım ekonomik programlarla beraber özellikle yabancı yatırımcının hukuki açıdan herhangi bir hak kaybı oluşmaması amacıyla 13 Ağustos 1999 yılında mevcut hükümet anayasa değişikliğine gitmiştir. Kabul edilen yeni anayasa neticesinde artık yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal anlaşmazlıklar, bulunduğu ülkenin yargı organları tarafından değil, bunun yerine iki tarafça belirlenecek olan bir hakem kurulu ile çözüme kavuşturulması imkânı sağlamıştır (Çetinkaya, 2004:114).

1980 öncesi ve sonrası yapılan birçok yasal düzenlemeye ek olarak 5 Haziran 2003 tarihinde çıkarılan 4875 sayılı doğrudan yabancı yatırımlar kanunu yabancı sermaye konusunda yapılmış son düzenlemedir. Türkiye’de halen yürürlükte olan bu kanun çerçevesinde atılan en önemli adım 2003 tarihinde önce doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştirilebilmesi belirli şart ve izinlere bağlı iken bu kanun kapsamında izin ve onay sistemi kaldırılarak bilgilendirme sistemine dönmüştür. Ayrıca doğrudan sermaye yatırımının gerçekleştirilmesinde minimum 50.000 \$ sermaye gerekliliği şartı yürürlükten kaldırılmıştır (Mevzuat, 2003).

1980’den sonra Dünya ekonomisinin küreselleşme olgusu hız kazanmıştır. Türkiye bu duruma eş güdümlü olarak 4875 sayılı kanunun 3/a maddesine göre yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Böylelikle artık Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları serbest hale gelmiştir. Yapılan düzenlemelere ek olarak birçok sektör yatırımlarına özel ayrıcalıklı düzenlemeler getirilmiştir.

Grafik 2. Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu(Milyon ABD Doları) (TCMB)

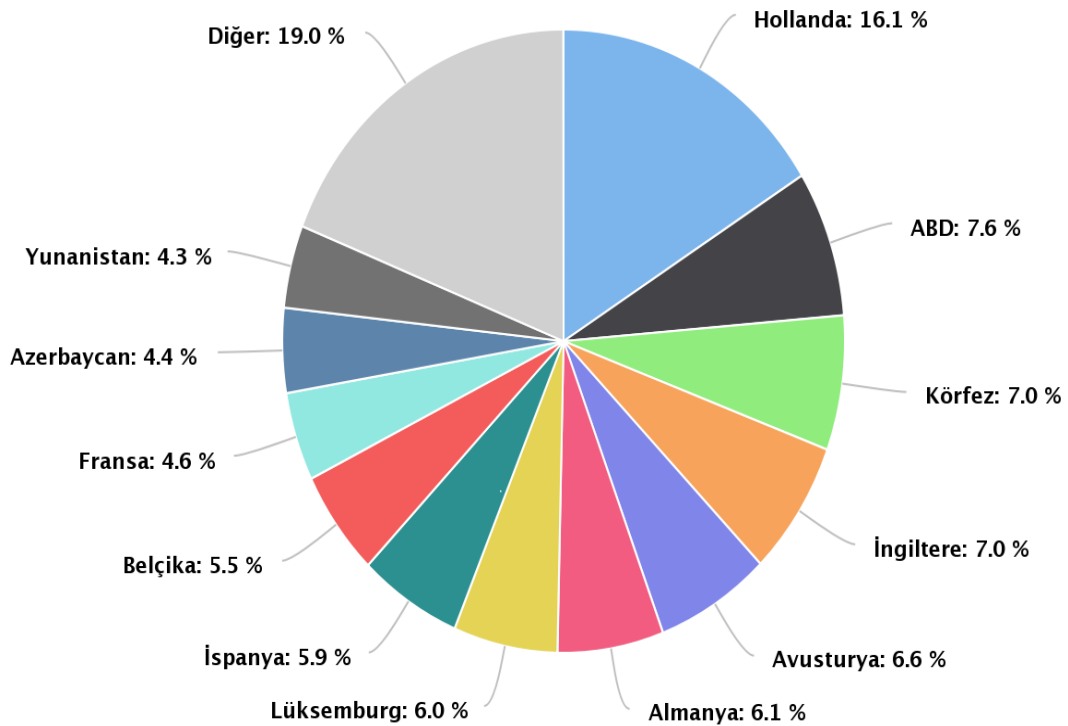
Grafik 2’yi İncelediğimizde 1984-2002 yılları arasında ülkemize giriş yapan doğrudan yabancı yatırımların stabil bir seviyede devam ettiği görülmektedir. 5 Haziran 2003 tarihinde çıkarılan 4875 sayılı doğrudan yabancı yatırımlar kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber 2005 yılında ciddi bir artış ile 10.031 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak oluşan olumlu gelişme 2008 yılında ortaya çıkan küresel finans krizi ile beraber 2009 yılında yatırım düzeyi 8.585 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Küresel krize karşı alınan önlemler neticesinde 2011 yılında yatırım seviyesi 16.182

milyon dolara 2015 yılında ise 19.263 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Ancak, hem küresel krizin ülkemizi teğet geçmesi nedeniyle oluşan olumlu görünüm istikrarlı bir düzeye ulaşmaması hem de 2016 yılında meydana gelen askeri darbe kalkışması sonucunda yatırım seviyelerinde ciddi düşüşlere neden olmuştur.

Tablo 17. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı ve Fiili Giriş Değerleri (Milyon \$) (TCMB)

Tarih	<u>Tarım</u> <u>Sektörü</u> (Milyon \$)	<u>Sanayi</u> <u>Sektörü</u> (Milyon \$)	<u>Hizmetler</u> <u>Sektörü</u> (Milyon \$)
2005	5	908	7.622
2006	6	2.988	14.645
2007	9	5.037	14.091
2008	41	5.187	9.520
2009	48	3.887	2.331
2010	81	2.887	3.288
2011	32	8.040	8.064
2012	43	5.480	5.238
2013	47	5.390	5.086
2014	61	4.258	4.313
2015	31	5.785	6.365
2016	38	3.068	4.421
2017	29	2.022	5.350
2018	34	2.706	4.034
2019	23	2.103	3.752
2020	14	1.001	3.627

Tablo 17’yi incelediğimiz de, Yapılan yatırımların sektörel dağılımında tarım sektörüne yapılan yatırımların düşük seviyede seyretmesine karşılık olarak hizmetler sektörüne yapılan yatırım miktarında ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle 2006 yılında gerçekleştirilen yatırım değerine baktığımızda fiili olarak gerçekleşen doğrudan yatırım miktarı 17.639 milyon \$ seviyesinde gerçekleşmesine karşılık olarak bu değer 14.645 milyon \$ sadece hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. 2008 küresel krizin sektörel etkilerine baktığımızda diğer sektörlerle kıyasla hizmetler sektörünü daha derin bir şekilde etkilediği görülmektedir. Özellikle 2008 yılında hizmetler sektörüne yapılan yatırım miktarı 9.520 milyon \$ iken bu değer 2008 krizinin etkisiyle 2009 yılında 2.331 milyon \$ dolar seviyesine düşmüştür.

Şekil 5. Türkiye'ye Giriş Yapan Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı (2003-2019) (TCMB)

2003-2019 yılları arasında Türkiye'ye giriş yapan doğrudan yabancı yatırımların ülke dağılımlarını incelediğimizde, yapılan yatırımların büyük bir kısmının Avrupa, Körfez Ülkeleri ve Kuzey Amerika ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 17 yıllık zaman diliminde Asya Ülkeleri tarafından yapılan yatırım miktarlarında da ciddi artışların olduğu görülmektedir. Ülke dağılımlarına lokasyon açıdan baktığımızda, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım girişlerinde yeni bir reform oluşturması gerekmektedir. Çünkü lokasyon açıdan yakın çevremizde bulunan ülkelerden çok düşük miktarda doğrudan yabancı yatırım girişlerinin olduğu görülmektedir. Türkiye'nin zengin bir lokasyonda bulunmasına rağmen bu ayrıcalığından tamamen yararlanamadığı görülmektedir. Yeni oluşturulacak bir reform anlayışıyla bu durumun çözülmesi ekonomik açıdan önem arz etmektedir.

Tablo 18. Ülke Bazında Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı (2019) (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020)

ÜLKELER	ADET
Hollanda	2.973
ABD	1.949
İngiltere	3.193
Almanya	7.556
Fransa	1.580
Azerbaycan	2.518
Rusya	2.382
İtalya	1.495
Suudi Arabistan	1.387
Çin	1.120
Ürdün	1.130
İran	6.254
Libya	1.021
Irak	2.953
Suriye	12.644
Mısır	1.373
Diğer	20.765
Toplam	72.293

Ülke bazında Türkiye’de faaliyet gösteren firmaları incelediğimizde, Suriye menşesine bağlı 12.644 firmanın Türkiye’de faaliyet gösterdiği ve bu miktarın diğer ülkelere kıyasla en yüksek miktar olduğu görülmektedir. Genel itibariyle bu durumun oluşmasında 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşın büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. İkinci sırada ise 7.556 firma ile Almanya’yı takiben 6.254 firma ile İran gelmektedir. Genel perspektifte baktığımız da ise Türkiye’nin OrtaDoğu ülkelerinden yoğun olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları çektiği görülmektedir. Ancak OrtaDoğu ülkelerinden Türkiye’ye giriş yapan firmaların kuruluş sermayelerinin diğer ülkelere kıyasla düşük seviyede seyrettiği elde edilen veriler ışığında görülmektedir. Örneğin, 12.644 firma ile ilk sırada yer alan Suriye menşeli yatırımcıların toplam sermaye miktarı 12 milyon \$ seviyede iken, 1.120 Çin menşeli yatırımcının toplam sermaye miktarı 972 milyon \$ seviyededir. Genel itibariyle Türkiye’nin OrtaDoğu ülkelerinden çektiği doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarının firma açısından yüksek miktarda olmasına rağmen sermaye açısından diğer ülkelere kıyasla çok düşük olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, ülkemiz yeraltı ve yerüstü bağlamında zengin bir lokasyonda bulunmasına rağmen bu durumdan yeteri kadar yararlanamadığı görülmektedir. Özellikle enerji kaynakları bakımından zengin komşulara sahip olmasına rağmen, yeterli seviyede yatırım çekemediği elde edilen verilerde görülmektedir. Ayrıca yapılan yatırımların düşük katma değere sahip olması ülkeye getirilen sermaye miktarını da olumsuz etkilemektedir. Daha önce belirttiğimiz öngörüye göre firma sayısı olarak zirve olan ülkenin toplam sermaye bakımından dipte olması ülke ekonomisine olan pozitif etkileri minimum seviyede kalmaktadır. Özellikle ödemeler dengesi bakımından açık veren ülkelerin bu açıkların finansmanında başvurması gereken en rasyonel yol doğrudan yabancı yatırım olduğu varsayımı dikkate alındığında ülkeye çekilecek sermaye miktarının önemini gözler önüne sermektedir.

BÖLÜM III

VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların toplamı, yatırımın gerçekleştiği sektör açısından hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ve sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ile jeopolitik risk endeksi arasındaki ilişki incelenecektir. Söz konusu indeks 2018 yılında, Caldara ve Iacoviello İngilizce yayın yapan on bir, günlük gazetede (The Boston Globe, The Daily Telegraph, Chicago Tribune, Financial Times, The Guardian, The Globe and Mail, The New York Times, Los Angeles Times, The Times, Washington Post ve The Wall Street Journal) jeopolitik risk kapsamındaki olaylara ilişkin makalelerin sayısını kullanarak geliştirilmiştir. Geliştirilen indeks altı kategoriden oluşturulmuştur. Bu kategoriler: savaş olayları, savaş tehdidi, terör olayları, terör tehdidi, jeopolitik tehdit ve nükleer tehdit şeklindedir. İlgili çalışmada 2005M01-2020M05 yıllarına ait aylık veriler seçilmiştir. Seçilmiş zaman aralığındaki ilgili verilere ekonometrik analiz yapılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Analizin yapılmasında Eviews 9.0 paket programından yararlanılmıştır.

3.1.1. Model

Çalışmada kullanılacak verilerin logaritması alınarak aşağıda verilen model yardımı ile kurulacaktır.

$$\text{Model (A)} \quad \Delta \ln FDI_t = a_1 + a_2 \Delta IGPR_t + \mu_t \quad [1]$$

$$\text{Model (B)} \quad FDI_{\Delta \ln industry_t} = a_1 + a_2 \Delta IGPR_t + \mu_t \quad [2]$$

$$\text{Model (C)} \quad FDI_{\Delta \ln service_t} = a_1 + a_2 \Delta IGPR_t + \mu_t \quad [3]$$

Modelde; FDI Doğrudan yabancı yatırımları, GPR Jeopolitik risk endeksini, $FDI_{\Delta ln service_t}$; Hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım, $FDI_{\Delta ln industry_t}$; Sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımları ifade etmektedir. Değişkenlerin sonunda “t” ifadesi zamanı ve başında bulunan “ln” ifadesi ilgili değişkenlerin doğal logaritmasının alındığını ifade etmektedir.

Çalışmanın (A) modelin de bağımlı değişken doğrudan yabancı yatırımlar, bağımsız değişken jeopolitik risk endeksinden oluşmaktadır. (B) Modelin de bağımlı değişken sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, bağımsız değişken jeopolitik risk endeksinden oluşmaktadır. (C) Modelimiz de ise bağımlı değişken hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, bağımsız değişkenimiz jeopolitik risk endeksinden oluşmaktadır.

Çalışmanın 3 farklı modelde incelenmesinin temel amacı jeopolitik risk endeksinin doğrudan yabancı yatırım değişkenine olan etkisini incelemek ve aynı zamanda sektör açısından nasıl bir etki yarattığını ortaya koyabilmek amacıyla hizmet ve sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi de incelenmeye çalışılmıştır.

3.1.2. Yöntem

İktisadi parametreler arasındaki etkileşimin karmaşıklığı ve çok yönlülüğü nedeniyle bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tayini aşamasında oluşan güçlükler, analizin tutarlılığını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bundan Dolayı eş anlı denklem sistemlerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Eş anlı denklem sisteminde oluşan belirlenme problemini ortadan kaldırmak için bazen yapısal model üzerinde bazı kısıtlamalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Darnell, 1990:114-116).

Eş anlı denklem sistemlerinde bulunan karmaşık tablonun çözümüne yönelik olarak geliştirilen Vektör Otoregresif Modeller (VAR) vasıtasıyla belirtilen bir takım sorunlar ortadan kaldırılmaktadır (Keating, 1990:453-454). VAR modeli çoklu zaman serilerinin analizinde kullanılan kolay modellerden birisidir. Özellikle zaman serilerini tahmin etmede ve dinamik hareketlerini belirlemede doğru sonuçlar vermekle beraber politika analizi için de kullanılmaktadır (Zivot ve Wang 2006). Ayrıca model içsel-dışsal ayrımını gerektirmediği içinde diğer bir takım modellerden ayrılmaktadır. Aynı zamanda VAR modelinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri yer alması ileriye

yönelik güçlü ve tutarlı tahminlerin yapılmasını da mümkün kılmaktadır (Kumar, Leona, Gasking, 1995: 365).

İki değişkenli bir VAR modeli şu şekilde ifade edilebilir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad [4]$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2i} \quad [5]$$

Yukarıdaki VAR modelinde (p) gecikme uzunluğunu, (v) ise ortalaması sıfır, gecikme değerlerinin kovaryansının sıfır ve varsayın sabit, normal dağılıma sahip olan rassal hata terimlerini ifade etmektedir. VAR modeli ait hata teriminin kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, VAR modeline herhangi bir kısıt getirmemektedir. Çünkü modeldeki değişkenlerin gecikme uzunluklarının arttırılmasıyla otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılabilir. Ayrıca modele ait hata terimleri, modelin sağındaki tüm değişkenleri ile ilişkisizdir. Aynı zamanda modelin sağında sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığından dolayı, eş anlılık sorunuyla karşılaşmamaktadır. Bu durumda modeldeki her denklem, standart en küçük kareler yöntemiyle öngörülebilir (Özgen ve Güloğlu, 2004:96).

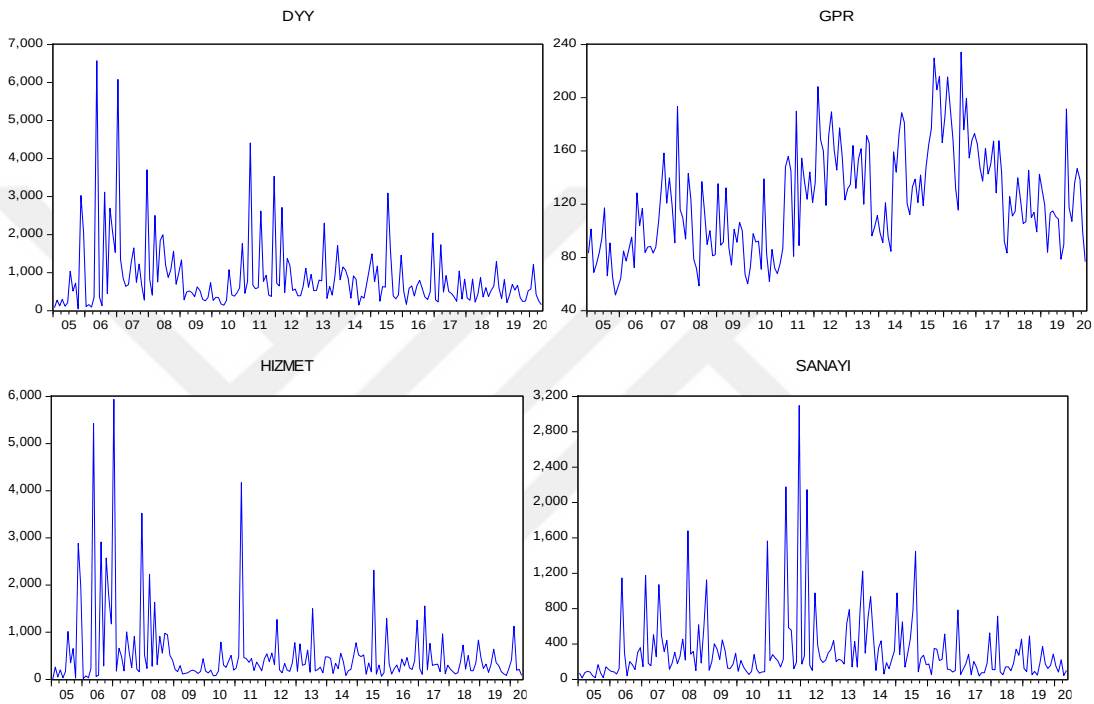
Çalışmada ekonometrik yöntem olarak granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Analiz sürecine geçilmeden önce veriler için tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Daha sonra Modelde kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadıklarını Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testinden ve yapısal kırılma ve trendi göz önünde bulunduran Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988) Tarafından geliştirilen Phillips-Perron testlerinden yararlanmıştır. Sonraki aşamada değişkenler arasında otokorelasyon sorununa, değişen varyansına ve etki tepki analizlerine bakılmıştır. Son olarak ise, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Granger (1969) Nedensellik testi gerçekleştirilmiştir.

3.1.3. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler ve Grafiksel Gösterim

Modelde kullanılan değişkenlere ait ortalama, standart sapma ile maksimum ve minimum değerleri görülen tanımlayıcı istatistikler Tablo 19’da görülmektedir. Grafik 3’te ise değişkenlerin grafiksel gösterimi bulunmaktadır.

Tablo 19. Tanımlayıcı İstatistikler

Gözlem sayısı= 185				
	FDI	GPR	$FDI_{\Delta \ln service_t}$	$FDI_{\Delta \ln industr_t}$
Ortalama	868.854	122.67	539.448	326.156
Maximum	6.571.000	234.28	5.936.000	3.096.000
Minimum	46.000	51.78	10.000	17.000
Standart sapma	9.248548	3.890118	8.126775	4.057159

Grafik 3. Değişkenlere Ait Grafikselle Gösterim

3.1.4. Birim kök Testi

Durağanlık kavramı, bir serinin ortalaması, varyansı ve otokovaryansının farklı zaman dilimlerinde değişmemesini ifade eder. Seriler arasında sahte ilişkilere yer vermemek ve bir şokun yaratmış olduğu etkinin kalıcı olmasını engellemek için serinin durağan olması önemlidir (Büyükakın, vd., 2009:108).

Ekonometrik uygulamalarda sahte regresyon konusu önemli bir kavramdır. Ekonometrik analize konu olan iktisadi veriler durağan olmadıkları zaman, düzey değerlerle yapılan analizler yanıltıcı sonuçlar Doğurabilmektedir (Granger & Newbold, 1974). Bir serinin durağan olup olmadığını ekonometrik uygulamalarda birim kök testi olarak bilinen yöntemlerle araştırılabilmektedir. 1979 yılında Dickey

ve Fuller yazdıkları bir çalışmada serilerin bütünleşme süreçlerinin ortaya çıkartmak adına bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu model;

$$Y_t = aY_{t-1} + \varepsilon_t \quad [6]$$

Dickey ve Fuller (1979) tarafından oluşturulan model çözümlenmekte ve bir önceki dönemin serisinin katsayısının 1'e eşit olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmaktadır. Eşitlikte Y_{t-1} 'in katsayı olan "a" eğer bire eşit ise serinin durağan olmadığını bize göstermektedir. Durağan olmayan serilerde fark alma işlemi uygulanarak serinin durağanlaşmasını sağlamaktadır.

$$\Delta Y_t = bY_{t-1} + \varepsilon_t \quad [7]$$

Eşitlik (b)'deki b katsayısı $a=b-1$ 'e eşit olacak ve eşitlik (a)'da $H_0: a=1, H_0:b=0$ hipotezi serinin durağan olup olmadığını sınavacaktır. Eşitlik (b)'de hata terimin serisel korelasyonlu olması durumunda bağımlı değişkenin gecikmeli halleri eşitliğe dâhil edilerek test istatistiği genişletilir. Kısaca ADF test istatistiği olarak bilinen test istatistiği şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = bY_{t-1} + \sum \Delta Y_{t-k} + \varepsilon_t \quad [8]$$

Eşitlik (c)'de $H_0:b=0$ hipotezi kabul edilirse seri durağan olmayacak bundan dolayı birim kök içerecektir.

Phillips-Perron (1988) testi yapısal kırılmayı dikkate almayan ve literatürde yaygın olarak kullanılan diğer bir birim kök testidir. İşleyişi ADF testi ile benzerlik göstermesinin yanında, otokorelasyon sorununu gidermek üzere eşitliğin sağ tarafına ilave edilen bağımlı değişkenin gecikme yapısı, Newey-West (1987) tahmincisi ile belirlenmeye çalışılmaktadır.

Değişkenlerde ele alınan dönem içinde meydana gelen önemli olayların varlığı durumunda, bu tür etkilerin birim kök testlerinde ayrıca ele alınması test sonuçlarını önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Phillips (1989) ve Perron (1990), yapısal kırılmanın olması, geleneksel birim kök testlerinin temel hipotezi kabul etme eğilimi içinde olduğu ileri sürülmüştür. Yapısal kırılmanın dışsal kabul edildiği varsayımı üzerine bir test ileri sürülmüşlerdir. Perron (1989) üç farklı modeli ele alarak, birim kök olduğunu savunduğu temel hipotezleri aşağıdaki gibi belirtmiştir.

$$\text{Model (A)} \quad Y_t = \mu + dD(TB)_t + y_{t-1} + e_t, \quad [9]$$

$$\text{Model (B)} \quad Y_t = \mu_1 + y_{t-1} + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t, \quad [10]$$

$$\text{Model (C)} \quad Y_t = \mu_1 + y_{t-1} + dD(TB)_t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + e_t, \quad [11]$$

$D(TB)_t = 1$ eğer $t = T_B + 1$ ise, 0 diğer durumlarda,

$DU_t = 1$ eğer $t > T_B$ ise, 0 diğer durumlarda.

Serinin bir yapısal kırılma ile trend durağan olduğunu gösteren alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model (A)} \quad Y_t = \mu_1 + \beta_t + (\mu_2 - \mu_1)DT_t + e_t, \quad [12]$$

$$\text{Model (B)} \quad Y_t = \mu + \beta_1 t + (\beta_2 - \beta_1)DT_t^* + e_t, \quad [13]$$

$$\text{Model (C)} \quad Y_t = \mu_1 + \beta_1 t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + (\beta_2 - \beta_1)DT_t + e_t \quad [14]$$

$DU_t = 1, DT_t^* = t - T_B$ ve $DT_t = t$ eğer $t > T_B$ ise, 0 diğer durumlarda

T_B , bir ön bilgi olarak bilinen kırılma dönemi olmak üzere, ilk model ortalamada meydana gelen kırılmayı, ikinci model eğimdeki kırılmayı ve son modelde her ikisinde de meydana gelen kırılmayı ifade eden değişkenlere yer verilmiştir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında çalışmamızda ilk olarak serilerin durağan olup olmadığını sınamak için çalışmamızda Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) testinden ve Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Tarafından geliştirilen Phillips-Perron testlerinden yararlanılmıştır. Analizlerde kullanılacak değişkenlerin durağanlık seviyelerini gösteren ADF ve Phillips-Perron birim kök testi ve sonuçları Tabloda verilmiştir.

Tablo 20. Birim Kök testi

DEĞİŞKENLER		ADF Düzey Değerler I (0) Olasılık Değerleri	Phillips- Perron Düzey Değerler I (0) Olasılık Değerleri
LNFDI	Sabit (intercept)	0.0014	0.0000
	Trend ve Sabit (Trend and intercept)	0.0026	0.0000
LNGPR	Sabit (intercept)	0.0067	0.0000
	Trend ve Sabit (Trend and intercept)	0.0132	0.0000
$FDI_{\Delta Inservice_t}$	Sabit (intercept)	0.0000	0.0000

	Trend ve Sabit (Trend and intercept)	0.0000	0.0000
$FDI_{\Delta \ln industry_t}$	Sabit (intercept)	0.0000	0.0000
	Trend ve Sabit (Trend and intercept)	0.0000	0.0000

Tablo 21’de görüldüğü üzere jeopolitik risk endeksinin (lnGPR), toplam doğrudan yabancı yatırımların (lnddy), hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların (lnservice) ve sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların ADF ve Phillips-Perron çıktılarına göre bu değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde, düzeyde [I (0)] durağan olduğu tespit edilmiştir. Yani %5 anlamlılık düzeyinde tablo değerinin mutlak değeri, kritik değerin mutlak değerinden küçüktür. Bu nedenle hipotezi H_0 reddedildiği H_1 hipotezinin kabul edildiğinden dolayı seriler düzeyde durağandır.

3.2. Model (A) göre Ampirik bulgular

3.2.1. Bilgi Kriterleri

AIC, farklı boyuttaki modellerin karşılaştırılmasında kullanılan güçlü bir model seçme bilgi kriteridir. Ayrıca bu kriter, bir örneklem verisinde elde edilen parametre kestirimlerinin farklı örneklem için de kullanılmasından kaynaklanan doğruluk kaybının bir ölçümü olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda AIC bilgi kriteri aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Akyüz, 2018:184).

$$AIC = -2 \ln(L) + 2k \quad [15]$$

Burada L, modelin olabilirlik fonksiyonunun maksimum değeri ve k ise tahmin edilen parametre sayısıdır. En küçük AIC değerine sahip olan model en iyi modeldir. AIC sadece seçili örnek büyüklüğüyle beraber seçili örnek büyüklüğü dışındaki gelecek tahmini içinde geçerlidir (Akaike, 1978).

Schwarz bilgi kriteri (SIC) ise,

$$SIC = -2 \ln(L) + \ln(n) k \quad [16]$$

Olarak belirtilmektedir. Burada n, gözlem sayısını ifade etmektedir.

SIC, AIC’ye göre modele eklenen yeni değişkenlerde ortaya çıkacak etkiyi değerlendirme hususunda daha dikkatli düzenlenmiştir. AIC’de olduğu gibi sadece seçili örnek büyüklüğüyle beraber seçili örnek büyüklüğü dışındaki gelecek tahmini içinde geçerlidir.

Tablo 21. Model (A)'ya Göre En Uygun Gecikme Uzunlukları

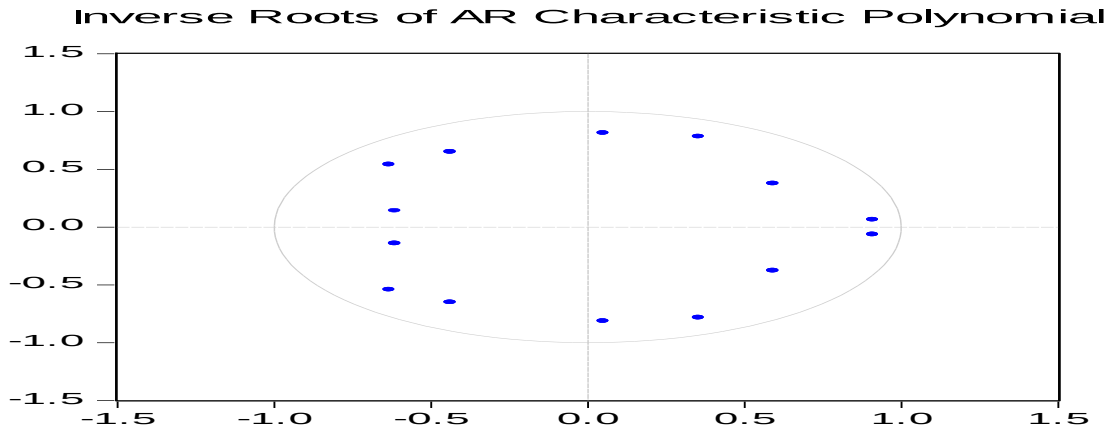
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-251.9047	NA	0.062413	2.901768	2.937937	2.916439
1	-206.6610	88.93618	0.038955	2.430411	2.538918*	2.474425
2	-201.0606	10.88077	0.038250	2.412121	2.592966	2.485477
3	-188.4838	24.14749	0.034681	2.314100	2.567283	2.416798
4	-187.4163	2.025031	0.035866	2.347615	2.673136	2.479656
5	-175.1412	23.00712	0.032635	2.253042	2.650901	2.414425*
6	-172.7046	4.511228	0.033230	2.270910	2.741106	2.461635
7	-165.7060	12.79748*	0.032120*	2.236640*	2.779174	2.456707
8	-164.9011	1.453416	0.033328	2.273155	2.888028	2.522565
9	-162.1846	4.843060	0.033837	2.287824	2.975035	2.566576
10	-156.9027	9.296166	0.033365	2.273174	3.032722	2.581268

* : Uygun gecikme uzunluğu

Tablo 22'de görüldüğü üzere; Ardışık modifiye edilmiş (LR), Son kestirim hatası (FPE) ve Akaike bilgi kriteri (AIC) istatistikleri uygun gecikme uzunluğunu 7 olarak, Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ) istatistikleri uygun gecikme uzunluğunu 1 ve 5 olarak, önermişlerdir. Gecikme uzunluğu 1 ya da 5 olarak alındığında modelin kalıntılarındaki değişen serisel korelasyon ya da normal dağılmama gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Böylece Ardışık modifiye edilmiş (LR), Son kestirim hatası (FPE) ve Akaike bilgi kriteri (AIC) bilgi kriteri göre modelin gecikme uzunluğu 7 olarak belirlenmiştir.

3.2.2. Var modeli AR Polinom Ters Kökleri

İstikrar koşulu gereği, AR polinom ters köklerinin birim çemberin içerisinde yer alması gerekmekte ve modelde belirlenen gecikme düzeyinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmaması gerekmektedir (Saritaş, vd., 2018:192).

Şekil 6. Model (A) AR Polinom Ters Kökleri

Tahmin edilen modelinin istikrar koşullarını sağladığı Şekil de görülmektedir. Şekil 5'e göre otoregresif karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde dağılmaktadır.

Tablo 22. Model (A)'ya Göre Otokorelasyon Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	2.839842	0.5850
2	4.229898	0.3758
3	13.60086	0.1287
4	2.852532	0.5828
5	1.790401	0.7742
6	2.121745	0.7134
7	4.894699	0.2983
8	0.820147	0.9357

Tahmin edilen VAR modelinin kalıntılarında bir serisel korelasyon olup olmadığı Lagrange çarpanı (LM) testi ile test edilmiştir. Tablo 23'de görüldüğü gibi 8 gecikmeye kadar kalıntılar arasında her hangi bir serisel korelasyona rastlanmamıştır (tüm gecikmeler için $p > 0.10$).

3.2.3. Varyans Ayrıştırma

Varyans Ayrıştırması (variance decomposition), kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden kaynaklandığını, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda öngörü yapılmasını sağlamaktadır (Brooks, 2008:300-301).

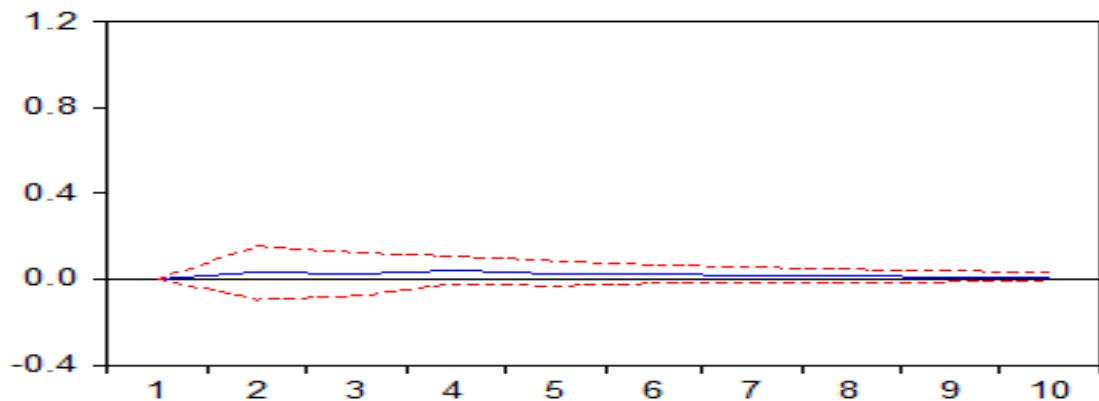
Tablo 23. Model (A)'ya Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Varyans Süresi	LnFDI	LnGPR
1	100.0000	0.000000
2	99.96311	0.036889
3	98.59919	1.400805
4	98.33756	1.662444
5	97.81600	2.183999
6	96.23424	3.765760
7	96.07293	3.927073
8	93.37827	6.621728
9	93.44693	6.553073
10	9329756	6.702438
11	93.31517	6.684828
12	93.33574	6.664262

Tablo 24'de görüldüğü üzere 12'inci ayın sonunda doğrudan yabancı yatırımların %93,33574'ü kendisinden kaynaklanmakta %6,664262'si jeopolitik risk endeksinden kaynaklanmaktadır. Toplam doğrudan yabancı yatırım değişkenine ait varyans ayrıştırma sonuçları Şekil de de görülebilir.

3.2.4. Model (A)'ya Ait Etki-Tepki Analizi

Etki-tepki fonksiyonları şokların değişkenler üzerindeki etkilerini ve zaman açısından nasıl bir etkinin yaratıldığını tablolar ya da grafik yardımıyla gösterimini ortaya koyar. Bu işlem ile şokların hangi değişkende meydana geldiğini ve bu şoklara değişkenlerin hangi boyutta tepki vereceği öğrenilir. Şokların nasıl oluşacağını belirlemek amacıyla en başta değişkenlerin 10 dönem içindeki hareketleri incelenir. Serilerde meydana gelen 1 birimlik şok karşısında diğer serilerin verdiği tepkiler grafikler yardımıyla ortaya koyulur. Aynı sonuçlar tablo yardımıyla da verilebilir. Sütunlar şokların meydana geldiği değişkenleri ifade ederken satırlar ise bu şoklara karşılık değişkenlerin verdiği tepkileri belirtmektedir (Tarı, 2015: 465-468).

Grafik 4. Model (A) Etki-Tepki Analizi

Jeopolitik risk endeksinde meydana gelen standart sapmalık bir değişim doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde düşük düzeylerde bir etki yarattığı ancak 5. Dönemden sonra etkinin azalarak kaybolduğu görülmektedir.

3.2.5. Granger Nedensellik Testi Nedensellik

Korelasyon iki değişken arasındaki sebep sonuç ilişkisi hakkında yeterli düzeyde bilgi vermemektedir. Granger Nedensellik Testinde ise iki farklı değişkenin (x ve y) gecikmeli değerlerinin bir diğerini açıklamada ne kadar etkili olduğu test edilmektedir. Ancak bu açıklama gücü bir değişkenin bir değişkenin sebebi veya sonucu olduğunu ortaya çıkartmaz. Granger Nedensellik Testi bir değişkenin bir diğer değişkene öncülük edip etmediğini ortaya koymaktadır (Granger, 1969).

$$X_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad [17]$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \mu_t \quad [18]$$

uygun gecikme uzunluğu belirlenerek modele dahil edilmekte ve daha sonra diğer değişkenler aynı gecikme uzunluğu ile modele dahil edilmektedir. Bu modellere ait hata kareler toplamaları bulunarak daha sonra Wald tarafından öne sürülen F istatistiği hesaplanmaktadır (Işığışık, 1994). Yukarıdaki modelde m gecikme uzunluğunu belirtmekte olup ε_t ve μ_t hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayımı üzerinde analiz edilmektedir (Granger, 1969:431). Granger nedensellik hem X'den Y'ye, hem de Y'den X'e doğru olabilir. Bu durum literatürde çift yönlü nedensellik olarak bilinmektedir. Modelimizde (12) numaralı denklem X'ten Y'ye doğru nedenselliğin, (13) numaralı denklemde ise Y'den X'e doğru nedenselliği göstermektedir.

$$F_{(m,n-2m)} = \frac{(ESS_r - ESS_{ur})}{ESS_{ur} / (n - 2m)} \quad [19]$$

EES: Hata kareler toplamını,

Ur: Sınırlandırılmamış modeli,

r: Sınırlandırılmış modeli göstermektedir.

Hesaplanan F istatistiği ($m;n-2m$) serbestlik derecesindeki α anlamlılık düzeyindeki tablo değerinden büyükse sıfır hipotezi reddedilmektedir (H_0 = Granger nedeni değildir. H_1 = Granger nedenidir). Bu hipotezin reddedilmesi modelde yer alan katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir (Granger,1969:431).

Modelde kullanılan serilerin durağan olma şartı aranmakta ancak aynı seviyeden durağan olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ayrıca modelde, gecikmeli değişkenlerde bulunmaktadır. Bundan dolayı modelde optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi de önemlidir. (Tarı, 2015: 437). Bundan dolayı Granger nedensellik testi farklı seviyelerdeki gecikme uzunlukları ile yapılacağı gibi modelde yer alan her değişken içinde ayrı ayrı gecikme uzunlukları belirlenerek analize dâhil edilebilir. Literatürde gecikme değerleri veri setinin düzeyine göre değişiklik gösterebilmektedir. Aylık veriler için genellikle 12 ya da 24, mevsimsel veriler için 4, 8 veya 12 olmak üzere çoğunlukla aynı büyüklükte ele alınabilir (Takım, 2010:327).

Tablo 24. Model (A)'ya Göre Nedensellik testi sonuçları

Değişkenler	F-istatistik	Df	p-değeri
lnFDI » lnGPR	12.68237	7	0.0802
	F-istatistik	Df	p-değeri
lnGPR » lnFDI	15.16467	7	0.0339

*: 0.10 yanılma düzeyinde, **:0.05 yanılma düzeyinde, ***: 0.01 yanılma düzeyinde anlamlı

Tablo 25'e göre diğer değişkenler sabitken (ceteris paribus), jeopolitik risk, doğrudan yabancı yatırımların nedenidir. ($p=0.0802<0.10$). Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırımlar, jeopolitik riskin nedenidir. ($p=0.03339<0.10$) Böylece jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

3.3. Model (B)'ye Ait Ampirik Bulgular

3.3.1. Bilgi Kriterleri

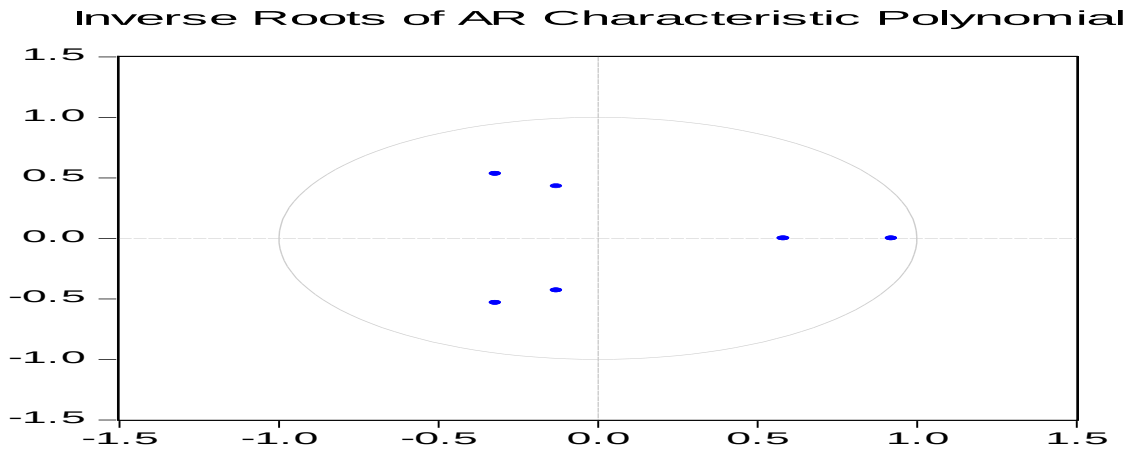
Tablo 25. Model (B)'ye Göre En Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-118.6805	NA	0.060664	2.873344	2.931221	2.896610
1	-88.70139	57.81676	0.032683	2.254795	2.428425*	2.324593
2	-81.95207	12.69515	0.030619	2.189335	2.478718	2.305665
3	-75.98003	10.94875	0.029229*	2.142382*	2.547518	2.305243*
4	-74.77312	2.155198	0.031266	2.208884	2.729773	2.418277
5	-68.44107	11.00569	0.029618	2.153359	2.790001	2.409284
6	-67.27013	1.979453	0.031745	2.220717	2.973113	2.523174
7	-67.19013	0.131423	0.034946	2.314051	3.182200	2.663039
8	-60.07057	11.35739*	0.032561	2.239776	3.223678	2.635296
9	-56.40157	5.678217	0.032969	2.247656	3.347312	2.689709
10	-51.64530	7.134407	0.032567	2.229650	3.229650	2.718234

* : Uygun gecikme uzunluğu

Tablo 26'da görüldüğü gibi; Ardışık modifiye edilmiş (LR), Son kestirim hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ) istatistikleri uygun gecikme uzunluğunu 3 olarak, Schwarz bilgi kriteri (SIC) ise uygun gecikme uzunluğunu 1 olarak önermiştir. Gecikme uzunluğu 1 olarak alındığında modelin kalıntılarında serisel korelasyon ya da normal dağılmama gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Böylece LR, FPE, AIC,ve HQ bilgi kriterine göre modelin gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir.

3.3.2. Var modeli AR Polinom Ters Kökleri

Şekil 7. Model (B) AR Polinom Ters Kökleri

Tahmin edilen modelinin istikrar koşullarını sağladığı Şekil 6’da görülmektedir. Şekil 6’ya göre otoregresif karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde dağılmaktadır.

Tablo 26. Model (B)’ye Ait Otokorelasyon Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	5.963993	0.2019
2	10.07807	0.0893
3	2.872056	0.5795
4	1.756260	0.7805
5	7.100135	0.1307
6	4.101494	0.3924
7	0.950385	0.9172
8	5.753744	0.2183

Tahmin edilen VAR modelinin kalıntılarında bir serisel korelasyon olup olmadığı Lagrange çarpanı (LM) testi ile test edilmiştir. Tablo 27’de görüldüğü gibi 8 gecikmeye kadar kalıntılar arasında her hangi bir serisel korelasyona rastlanmamıştır (tüm gecikmeler için $p > 0.05$).

3.3.3. Varyans Ayrıştırma

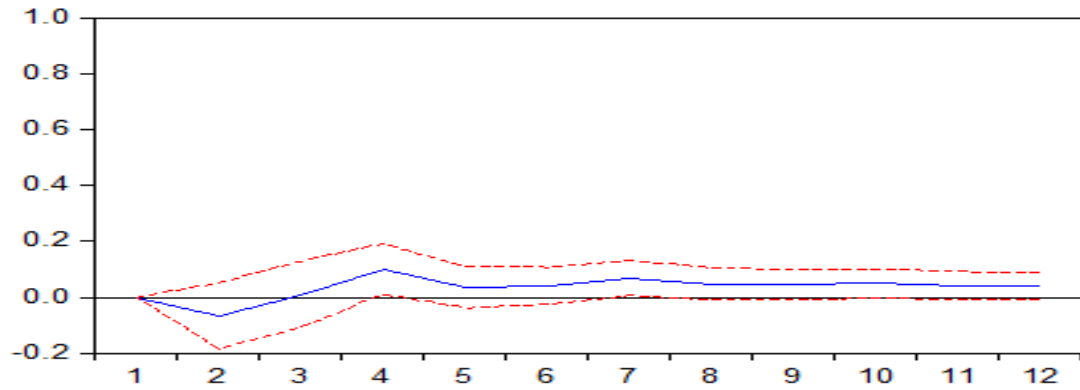
Tablo 27. Model (B)’ye Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Varyans Süresi	$FDI_{\Delta \ln industry_t}$	LnGPR
1	100.0000	0.000000
2	99.16135	0.838649
3	99.15103	0.848974

4	97.41327	2.586732
5	97.22489	2.775107
6	96.96237	3.037634
7	96.21017	3.789827
8	95.85105	4.148946
9	95.54336	4.456639
10	95.17485	4.825147
11	94.91241	5.087588
12	94.69095	5.309052

Tablo 28’de görüldüğü üzere 12’inci ayın sonunda sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların %96,08375’i kendisinden kaynaklanmakta %3,91624’ü jeopolitik risk endeksinden kaynaklanmaktadır. Sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım değişkenine ait varyans ayrıştırma sonuçları Şekil de de görülebilir.

3.3.4. Model (B)’ye Ait Etki-Tepki Analizi

Grafik 5. Model (B) Etki-Tepki Analizi

Jeopolitik risk endeksinde meydana gelen standart sapmalı bir değişim sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımları 2 dönem negatif etkilediği ve 3. Dönemden sonra pozitif etkinin meydana geldiği görülmektedir.

3.3.5. Granger Nedensellik Testi Nedensellik

Tablo 28. Model (B)’ye Ait Nedensellik Sonuçları

Değişkenler	F-istatistik	Df	p-değeri
$FDI_{\Delta \ln industry_t} \gg \ln GPR$	6.429315*	3	0.0925
	F-istatistik	Df	p-değeri
$\ln GPR \gg FDI_{\Delta \ln industry_t}$	7.112775*	3	0.0684

*: 0.10 yanılma düzeyinde, **: 0.05 yanılma düzeyinde, ***: 0.01 yanılma düzeyinde anlamlı

Tablo 29'a göre jeopolitik risk değişkeni sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların nedenidir ($p=0.0543<0.10$). Sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım değişkeni jeopolitik risk endeksinin nedenidir ($p=0.0116<0.05$). Böylece jeopolitik risk endeksi ile sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

3.4. Model (C)'ye Ait Ampirik Bulgular

3.4.1. Bilgi Kriterleri

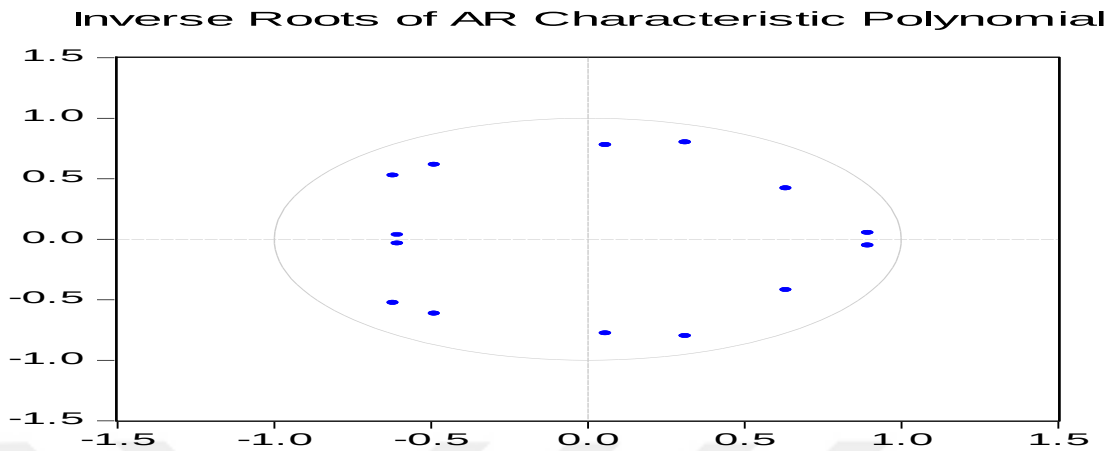
Tablo 29. Model (C)'ye Göre en Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-282.9544	NA	0.088999	3.256622	3.292791	3.271293
1	-239.4362	85.54439	0.056656	2.804985	2.913492*	2.848999*
2	-234.7198	9.163204	0.056195	2.796798	2.977643	2.870154
3	-228.2760	12.37226	0.054650	2.768868	3.022051	2.871566
4	-226.7019	2.986301	0.056192	2.796593	3.122113	2.928633
5	-220.3636	11.87963	0.054719	2.769870	3.167729	2.931253
6	-215.2590	9.450892	0.054044	2.757246	3.227442	2.947971
7	-208.9092	11.61109*	0.052627*	2.730391*	3.272925	2.950458
8	-208.4288	0.867479	0.054808	2.770614	3.385487	3.020024
9	-206.6208	3.2223419	0.056226	2.795666	3.482876	3.074418
10	-203.3658	5.728711	0.056742	2.804181	3.563729	3.112275

* : Uygun gecikme uzunluğu

Tablo 30'da görüldüğü üzere; Ardışık modifiye edilmiş (LR), Son kestirim hatası (FPE) ve Akaike bilgi kriteri (AIC) istatistikleri uygun gecikme uzunluğunu 7 olarak, Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ) ise uygun gecikme uzunluğunu 2 olarak önermiştir. Gecikme uzunluğu 2 olarak alındığında modelin kalıntılarında serisel korelasyon ya da normal dağılmama gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Böylece LR, FPE ve AIC bilgi kriterine göre modelin gecikme uzunluğu 7 olarak belirlenmiştir.

3.4.2. Var modeli AR Polinom Ters Kökleri

Şekil 8. Model (C) AR Polinom Ters Kökleri

Tahmin edilen modelinin istikrar koşullarını sağladığı Şekil 7’de görülmektedir. Şekle göre otoregresif karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde dağılmaktadır.

Tablo 30. Model (C)’ye Ait Otokorelasyon Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	1.047965	0.9024
2	1.054325	0.9014
3	7.765068	0.1006
4	1.553006	0.8172
5	1.341158	0.8544
6	4.061338	0.3978
7	4.366200	0.3587
8	1.240280	0.8714

Tahmin edilen VAR modelinin kalıntılarında bir serisel korelasyon olup olmadığı Lagrange çarpanı (LM) testi ile test edilmiştir. Tablo 31’de görüldüğü gibi 8 gecikmeye kadar kalıntılar arasında her hangi bir serisel korelasyona rastlanmamıştır (tüm gecikmeler için $p > 0.10$).

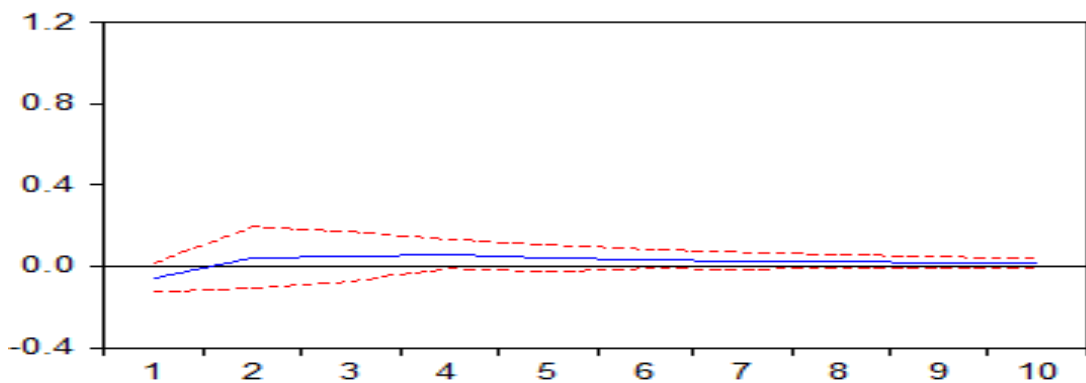
3.4.3. Varyans Ayırıştırma

Tablo 31. Model (C)'ye Ait Varyans Ayırıştırma Analizi Sonuçları

Varyans Süresi	$FDI_{\Delta Inservice_t}$	LnGPR
1	100.0000	0.000000
2	99.83688	0.163124
3	99.71694	0.283059
4	98.95237	1.047633
5	97.96323	2.036774
6	95.55716	4.442842
7	95.37091	4.629091
8	94.59997	5.400033
9	94.61007	5.389930
10	94.60776	5.392242
11	94.55986	5.440137
12	94.51322	5.486782

Tablo 32'de görüldüğü üzere; 12'inci ayın sonunda hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların %94,51322'i kendisinden kaynaklanmakta %5,486782'i jeopolitik risk endeksinden kaynaklanmaktadır. İmalat sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım değişkenine ait varyans ayırıştırma sonuçları Şekil de de görülebilir.

3.4.4. Model (C)'ya Ait Etki-Tepki Analizi

Grafik 6. Model (C) Etki-Tepki Analizi

Jeopolitik risk endeksinde meydana gelen standart sapmalı bir değişim hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımları başlangıçla negatif etkilemekte ve 1. Döneminden sonundan itibaren pozitif etkinin ortaya çıktığı, ancak meydana gelen pozitif etkinin 5. Dönemden sonra kaybolduğu görülmektedir.

3.4.5. Granger Nedensellik Testi Nedensellik

Tablo 32. Model (C)'ye Ait Nedensellik testi sonuçları

	F-istatistik	Df	<i>p</i> -değeri
$FDI_{\Delta ln service_t} \gg \ln GPR$	11.32705	7	0.1250
	F-istatistik	Df	<i>p</i> -değeri
$\ln GPR \gg FDI_{\Delta ln service_t}$	11.05544	7	0.1362

*: 0.10 yanılma düzeyinde, **:0.05 yanılma düzeyinde, ***: 0.01 yanılma düzeyinde anlamlı

Tablo 32'ye göre diğer değişkenler sabitken (ceteris paribus), jeopolitik risk, hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımların nedeni değildir. ($p=0.1250>0.10$) Diğer taraftan hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar jeopolitik riskin nedeni değildir. ($p=0.1362>0.05$) Böylece jeopolitik risk endeksi ile hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun yarattığı tarih, yaşanılabilir iklimlere sahip ve verimli topraklar üzerinde yapılan savaşlardan ibarettir. Bundan dolayı jeopolitik gücü belirleyen en önemli unsur, coğrafi açıdan içinde bulunduğu konumdur. Bu yönüyle Türkiye, insanoğlunun nadir bir şekilde sahip olduğu özel bir konumda yer alması, çevresinde zengin petrol ve doğalgaz yataklarının oluşu, geniş ticari ulaşım hatlarını kapsamaması ve Avrasya'nın kilit noktasında bulunmasının sağlamış olduğu avantajlar Türkiye'nin stratejik önemini arttırmaktadır. Ayrıca; denizlere, boğazlara, kıtalara, ticaret yollarına, zengin doğal enerji kaynaklarına sahipliği açısından da özel bir konumda yer almaktadır. Yüzyıllarca farklı kültür ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan ülkemiz, Doğu ve Batı kültürünü sentezleyen ülke özelliğinin yanında tüm Türk Dünyasının da anahtarı niteliğindedir. Günümüzde Türkiye, içinde bulunduğu jeopolitik şartların verdiği olanaklar ile gerek küresel gerekse bölgesel açıdan politik olanağı en fazla olan ülkelerden birisidir. Ancak bu avantajların yanında jeopolitik ve jeostratejik anlamda kendi dünyasının en karışık kesimlerinde (Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya) meydana gelen yoğun ve sıcak olayların ortasında yer almaktadır.

Ülkelerin bulundukları coğrafya ve uyguladıkları uluslararası ilişki yöntemleri ekonomik değişkenler açısından önemli bir faktördür. Çünkü ülke ekonomilerinin işleyiş düzeni artık sadece para veya mali politikalar ile değil aynı zamanda uluslararası ilişkiler bağlamında uygulanan çeşitli politikalar da ekonomik işleyişin yönünü etkileyebilmektedir. Böylelikle bir ülkenin bulunduğu coğrafik konum, ülkenin sahip olduğu ekonomik ve mali piyasaların işleyiş düzenlerini etkilemektedir. Bu duruma örnek olarak, Arap Baharı olarak adlandırılan Suriye iç savaşının çevre ülkelerin ekonomik işleyişlerini olumsuz yönde etkilediği görünen bir gerçektir.

Türkiye'nin çevre sınırlarında meydana gelen sorunlar, ulusal ve uluslararası düzeyde tehdit oluşturmakta ve güç odakları tarafından Türkiye'nin jeopolitik açıdan öneminin

bertaraf edilmesine yönelik politikaların geliştirilmesini daha kolay hale getirmektedir. Bu yönüyle Türkiye özelinde tehdit içeren duyarlı bir jeopolitik konum yaratmaktadır.

Küreselleşme, üretimde ülke sınırlarının ve yatırımlar açısından ulus kavramının ortadan kalkmasına yol açmakla beraber yabancı yatırımcıların başka bir ülkede yatırım girişimlerinin gelişmesine pozitif katkı sağladığı da görülen bir gerçektir. Sağlanan birçok avantajının yanında gelişen teknolojik yapının da hızlanmasına katkı sağlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber tasarrufların başka ülke ekonomisine aktarılmasını kolaylaştırmakla beraber bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle bu durum yatırıma konu olan ülke ekonomisi açısından risk teşkil edebilmektedir. Çünkü dünya genelinde yaşanan herhangi bir politik, askeri, ekonomik vb. birçok değişkende meydana gelen sorunlar neticesinde yatırımcının teknolojik gelişmenin sağlamış olduğu olanaklar bakımından kısa sürede sermayesini çekebilmesine imkân tanımaktadır. Bu durum sermaye çıkışının gerçekleştiği ülke için birçok makroekonomik dengenin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlar diğer yatırım faaliyetlerine göre sermayenin kolay çıkışına olanak sağlamıyor. Fakat yatırımcının ülke ekonomisi içerisinde faaliyetini devam ettirmesini kısmi olarak engellemektedir.

Türkiye'nin jeopolitik risk endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırdığımız çalışmamıza benzer çalışmalara baktığımızda birbirinden farklı sonuçlarla karşılaşmıştır.

Fong Pan (2018), yaptığı çalışmada jeopolitik risk endeksi ile AR-GE yatırımları arasında güçlü bir ters ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat bu olumsuz etki belirsiz olay gerçekleştiği takdirde ortadan kaybolmaktadır. Wang vd., (2018), yaptığı çalışmada jeopolitik risk endeksi ile yatırımlar arasında güçlü bir negatif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan analizde daha yüksek Pazar gücüne sahip firmalar için daha belirgin olarak görülmektedir. Dedeoğlu vd., (2019), yaptığı çalışmada jeopolitik risk endeksinin doğrudan yabancı yatırımları negatif yönde etkilediği, yönetim kalitesinin ise doğrudan yabancı yatırımları pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Arslan (2019), 17 ülke özelinde yaptığı çalışmada jeopolitik risk endeksinin doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fania vd., (2020), yaptığı çalışmada Batı Afrika'daki 16 ülke özelinde jeopolitik risklerin doğrudan yabancı yatırım üzerinde etkisi olmasına

rağmen, jeopolitik risklerin tüm bileşenlerinin doğrudan yabancı yatırımlarla aynı ilişkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Jeopolitik risk endeksinin toplam doğrudan yabancı yatırımlar, sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ve hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkisini konu aldığımız çalışmamızda, Türkiye özelinde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı incelendi. Yapılan analiz sonucunda;

Uygulanan birinci model, jeopolitik risk endeksi ile toplam doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkisine bakıldığında, analiz sonucunda p-olasılık değeri $0,0802 < 0.10$ olduğundan dolayı jeopolitik risk endeksinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer yönden, p-olasılık değeri $0,0333 < 0.10$ olduğundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlardan jeopolitik risk endeksine doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre her iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Uygulanan ikinci model, jeopolitik risk endeksi ile sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkine baktığımızda, analiz sonucunda p-olasılık değeri $0,0543 < 0.10$ olduğundan dolayı jeopolitik risk endeksinden sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer yönden, p-olasılık değeri $0,0116 < 0.10$ olduğundan sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlardan jeopolitik risk endeksine doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre her iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Uygulanan üçüncü model, jeopolitik risk endeksi ile hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkine baktığımızda, analiz sonucunda p-olasılık değeri $0,1250 > 0.10$ olduğundan jeopolitik risk endeksinden hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlara doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Diğer yönden, p-olasılık değeri $0,1362 > 0.10$ olduğundan hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlardan jeopolitik risk endeksine doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre her iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Araştırma sonuçları kapsamlı olarak değerlendirildiğinde Türkiye bağlamında fayda sağlayacak öneriler şu şekilde sıralanabilir.

- Türkiye bölgesel olarak jeopolitik önemini bertaraf etmeye çalışan ülke ve bölgelere karşı diplomatik açıdan çok yönlü, çok seçenekli, uzun dönemli ve aşamalı politikalar üretmesi ve uygulamasını gerektirmektedir. Özellikle Orta Doğu bağlamında oluşan sorunlara aktif bir şekilde politikalar üretmelidir.
- Geçmişte Avrupa'nın kimlik arayışında, İslam dinini ötekileştirme tanımına yerleştirmesi ve mevcut durumda da hala bu öngörünün devam ettiği görülmektedir. Özellikle Avrupa'nın İslam dinini ötekileştirme çabaları dikkate alındığında Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslam ülkeleri birleşerek Batı eksenli yaklaşımlardan ve kültürel yozlaşmadan kurtularak İslam topluluğu adı altında birleşmesini zorunlu hale getirmektedir. Türkiye'nin diğer İslam ülkelerine göre siyasi, askeri gücü ve ekonomik istikrarı dikkate alındığında bölgesel İslam merkezi olarak Türkiye, diğer İslam ülkelerine kıyasla liderlik vasfını üstlenebilme gücüne sahiptir.
- Türkiye üzerinden geçen enerji boru hatlarının önemine geçilmeden önce enerji tüketiminde dışa bağımlı bir ülke niteliği taşıdığı unutulmamalıdır. Türkiye'nin bu kısır döngüye yönelik atması gereken ilk adım, yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yatırım yapılmasını teşvik etmeli ve bu yöndeki düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Bu durum uzun vadeli ve maliyetli olması nedeniyle mevcut koşullar içinde gerçekleştirilmesi zor bir durumdur. Ancak Türkiye'nin bu sarmaldan kurtulabilmesi açısından diğer bir avantajı, Türkiye üzerinden geçen boru hatları yönüyle enerji merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerlemesi ve bu merkezin tüm avantajlarından faydalanabilecek politikalar gerçekleştirmelidir.
- Türkiye önemli deniz turizmi kaynaklarına sahip olmasına karşın, doğru stratejilerin ve yeterli önemin verilmemesinden kaynaklı olarak istenilen gelirler elde edilememekte hatta deniz turizminde faaliyet gösteren bazı firmaların iflas ettikleri görülmektedir. Bundan dolayı Günümüzde deniz turizmine verilen önemin giderek arttırılması, bu yöndeki düzenlemelerin ve politikaların uygulama aşamasına geçilmesini zorunlu hale getirmektedir.
- Türkiye zengin jeopolitik konuma sahip olmasına rağmen bu durumdan yeteri kadar yararlanamadığı görülmektedir. Özellikle enerji kaynakları bakımından zengin komşulara sahip olmasına rağmen, yeterli seviyede yatırım çekemediği elde edilen verilerde görülmektedir. Bu durumun tersine çevrilmesine yönelik olarak enerji

sektörüne yapılacak doğrudan yabancı yatırımlara özel bir takım teşvik programları uygulanabilir.

- Özellikle ödemeler dengesi bakımından açık veren Türkiye'nin bu açıkların finansmanındaki en rasyonel yol, doğrudan yabancı yatırım olduğu varsayımı dikkate alındığında ülkeye çekilecek yatırım miktarını arttırmaya yönelik sektörel politikalar geliştirilmelidir.
- Analiz sonucunda elde edilen bulgular dikkate alındığında, Türkiye'nin jeopolitik olarak çevre ülkelerden kaynaklanan risk unsurlarına yönelik çözümleyici adımlar atması, ülke ekonomisine çekilecek doğrudan yabancı yatırım miktarını pozitif etkileyeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acaravcı, A., Erdoğan, S. ve Akalın, G. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik Büyüme Ve Dışa Açıklık İlişkisi: Balkan Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz, *İşletme Ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, (4). S.3
- Açıkalın, S., Gül, E. ve Yaşar, E. (2006). Ücretler Ve Büyüme İle Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Ss.272
- Açıkgöz, Şeyma. (2011). *Hazar Petrollerinin Pazarlanmasında Türkiye'nin Jeopolitik Konumunun Önemi*, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, S. 23-24
- Adanır, D. N. (2010). *Dünyada Ve Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırımlar: 1995-2008*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta
- Ak Mehmet Zeki, (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların Temel Belirleyicileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
- Akadiri, Saint Seyi. Eluwole Kolawole Kayode. Akadiri Chigozie. And Ada, Avcı Turgay. (2020). Does Causality Between Geopolitical Risk, Tourism And Economic Growth Matter? Evidence From Turkey, *Journal Of Hospitality And Tourism Management*, Volume 43,
- Akgüngör, P. A. ve Demirel, A. (2004). Türkiye'deki Ulaştırma Sistemlerinin Analizi Ve Ulaştırma Politikaları, *Pamukkale University Engineering College Mühendislik Bilimleri Dergisi Journal Of Engineering Sciences*, Yıl Cilt Sayı, 10:3, 423-430
- Akman, S, A. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İşletmecilik Ve Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Akyol, Derya. (2013). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Makroekonomik Etkileri; Türkiye Ve Brezilya Karşılaştırılması*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara, S.21

- Akyüz, E. H. (2018). Vektör Otoregresyon (Var) Modeli İle İklimsel Değişkenlerin İstatistiksel Analizi, *Uluslararası Mühendislik Araştırma Ve Geliştirme Dergisi*, Cilt/Volume:10 Sayı/Issue:2, S.184
- Alınak, O., Bolcan, A. ve Bolat, P. (2011). Orta Doğu'nun Stratejik Ve Entelektüel Gücü Türkiye, In H. Çomak (Ed.). *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, Hiperlink Yayınları, İstanbul
- Alpar, C. (1977). *Çok Uluslu Şirketler Ve Ekonomik Kalkınma*, Turhan Kitapevi Yayınları Bilimsel Eserler Dizisi, Ankara
- Alsagr, Naif. and Hemmen Van, Stefan. (2021). The Impact Of Financial Development And Geopolitical Risk On renewable energy consumption: Evidence from emerging markets, *Environmental Science And Pollution Research*, Ankara Üniversitesi. (2018).
https://Acikders.Ankara.Edu.Tr/Pluginfile.Php/119026/Mod_Resource/Content/0/12ge%C3%A7mi%C5%9ften%20gelece%C4%9fe%20t%C3%Bcrkiye%E2%80%99nin%20jeopoliti%C4%9fi.Pdf (08.10.2020).
- Anonim. (2001). VIII. Development Plan For 5 Years Expert Commission Report For Aquaculture, And Aquaculture Industry, Dpt:2575-Oık: 588. *State Planning Organization*, Ankara, Turkey, Pp:158(Turkish).Isbn:975.19.2714-5.
[Http://Www.Dpt.Gov.Tr/Docobjects/Download/3502/Oık588.Pdf](http://Www.Dpt.Gov.Tr/Docobjects/Download/3502/Oık588.Pdf).
- Arıdemir, Hakan. (2016). Karadeniz’de Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesinin Sağladığı Denge Rejimi, Aralık, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afrika-Avrasya Özel Sayısı. S1-2
- Arık, A, Akay. ve Ö, Zambak, A. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14: 100
- Arıkan, D. (2006). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Arıkan Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, Atacan. (2011). *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde, Türkiye’de Denizyolu Konteyner Taşımacılığı Ve Limanların Ekonomideki Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Ss.64
- Arslan, C. (2019). Jeopolitik Riskin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6)
- Aydın, Nurhan. (1997). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Ve Ortak Girişimler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları (1002).
- Aydemir, C, Arslan, İ, Uncu, F. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki Ve Türkiye’deki Gelişimi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (23) , 69-104.

- Aydoğuş, İ., Kutlu, E. ve Yıldırım, S. (2005). Yolsuzluk Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2) , 17.
- Ayduk, Hakan. (2007). *Dünya Enerji Politikaları Ve Rusya, Çin, ABD Rekabeti*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aykan, Candemir. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler, *Ege Akademik Bakış*, s.669,
- Balcılar, Mehmet., Bonato, Matteo., Demirer, Riza. and Gupta, Rangan. (2018). "Geopolitical Risks And Stock Market Dynamics Of The Brics," *Economic Systems, Elsevier*, Vol. 42(2). Pages 295-306.
- Banga, R. (2003). Impact Of Government Policies And Investment Agreements On FDI Inflows, *Icrier Working*, Paper no. 116
- Barauskaite, L. (2012). "An Analysis Of Foreign Direct Investments: Inflows And Determinants: A Study Of The Nordic And Baltic Countries", Unpublished Master's Thesis, University Of Agder, (79).
- Başcı, H, N. ve Dilber, İ. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:2, S.26
- Batmaz, N. ve Tekeli, S. (2009). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti Macaristan Ve Türkiye Örneği*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Denizli, S.32
- Baur, Dirk G. and Smales, Lee A.(2018). *Gold And Geopolitical Risk*, Available At Ssrn: <https://ssrn.com/abstract=3109136> Or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3109136>
- Bayraç, H. (2009). Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1) , 115-142.
- Beceren, Ertan. ve İzgi, Balcı, Berna. (2020). Do Terror Attacks Affect Export Behaviour: A Var Model For Turkey, *Theoretical And Applied Studies On Turkish Economy* Vol. I, S. 481
- Bezgin, S, M. (2019). Türkiye'nin Jeopolitik Riskinin Borsa İstanbul Endeks Getirileri Üzerine Etkisinin İncelenmesi, *18. Uluslararası İşletmecilik Kongresi*,
- Boğazlar Sorunu. (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/Bo%C4%9fazlar_Sorunu (05.03.2020).
- Boratav, K. (2006). Türkiye'de Devletçilik. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Botaş. (2020). <https://www.botas.gov.tr/sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168>

- Brooks, Chris, (2008). *Introductory Econometrics For Finance*. (Second Edition). Usa: Cambridge University Press.
- Buckley, P. J. and Casson, M. C. (1976). *The Future Of The Multinational Enterprise*, London: Macmillan.
- Buckley, P. J. and Casson, M. (1981). "The Optimal Timing Of A Foreign Direct Investment", *The Economic Journal*, Vol.91, No.361, (75-87).
- Büyükakın, F., Bozkurt, H. ve Cengiz, V. (2009). Türkiye’de Parasal Aktarımın Faiz Kanalınnın Granger Nedensellik ve Toda-Yamamoto Yöntemleri İle Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, Ss. 108
- Büyük Orta Doğu Projesi. (2020). <https://tr.wikipedia.org>
- Candemir, A. (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*, Yased, Yayın No. Yased-T/2006-12/53, Ankara, S. 22-70,
- Candemir, Yücel. (2005). Küreselleşme, Teknolojik Gelişme Ve Ulaştırma Yenilikler: Dünya Ve Türkiye, 6. *Ulaştırma Kongresi, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası*, İ.T.Ü, İstanbul, 23- 24-25, S.18
- Cengiz, Hayrullah. (2003). *Sadabad Paktı’nın Türk Dış Siyasî Tarihi Açısından Önemi, Irak Dosyası*, C. II, Hazırlayan: Ali Ahmet beyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, S. 30.
- Coğrafya ve Eğitim. (2019). <https://www.cografik.com/turkiyenin-goreceli-konumu/> (12.08.2020).
- Cheng, Jack, Hung, Chak. and Chiu, (Jeremy) Wai- Ching. (2018). How İmportant Are Global Geopolitical Risks To Emerging Countries, *International Economics, Volume 156*
- Coşar, Nevin. (2004). "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Ve Sanayileşme", Prof. Dr. Gülten Kazgan’a Armağan, *Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi, İstanbul. Ss. 209-228.
- Cunda, Gürkan. (2019). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’nin İhracat ürün Çeşitliliği Üzerine Etkisi*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta, S.34-38
- Çetin, Nazif. (2012); *Uluslararası Doğrudan Yatırımların Türkiye Ekonomisine Etkileri Unilever – Türkiye Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çetinkaya, Murat. (2004). *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bilim Dalı, Konya.
- Çolak, H, O. (2009). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Otomotiv Sanayi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.

- Dario, Caldara. and Matteo Iacoviello'nun <https://Matteoiacoviello.Com/Gpr.Htm> Adresindeki “Jeopolitik Riskin Ölçülmesi” (12.01.2021).
- Davutoğlu, A. (2013). *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, D., Ögüt, K. ve Pişkin, A. (2019). Yönetişim Kalitesi, Jeopolitik Risk Ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* (650). Ss. 51-69
- Defence Expenditure Of Nato Countries (2013-2019). https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf (20.12.2020).
- Delanty, Gerard (2004) *Avrupa'nın İcadı*, (Çeviri. H.İnaç), Adres Yayınları S.131
- Demir Ender, Simonyan Serdar, Chen, Hsiang-Ming, Lau Marco Keung Chi, (2020). Asymmetric Effects Of Geopolitical Risks On Turkey's Tourist Arrivals, *Journal Of Hospitality And Tourism Management*, Volume 45,
- Demir, Necdet. (2020). *Dünya'da Ve Türkiye'de Enerji, Türkiye'nin Enerji Kaynakları Ve Enerji Politikaları*, S.6
https://Metalurji.Org.Tr/Dergi/Dergi134/D134_73100.Pdf
- Demir, Ruhi. (2011). <http://Www.Vda.Org.Tr/Aylik-Yazi/Turk-Bogazlari-3-Lozan-Ve-Montreux-Bogazlar-Sozlesmeleri/58#:~:Text=Lozan%20bo%C4%9fazar%20s%C3%B6zle%C5%9fmesi%2c%20bo%C4%9fazlardan%20serbest,Eden%2020%20maddelik%20bir%20s%C3%B6zle%C5%9fmedir.> (15.09.2020)
- Demirdöken, Hakan. (2019). *21.Yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti'nin OrtaDoğu'ya Yönelik Dış Politikasının Klasik Ve Eleştirel Jeopolitik Paradigmalar Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demirel, Onur. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri Ve Türkiye Uygulaması*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, S.26
- Demirtaş, Gökhan, (2005). *Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, S.2
- Deniele, V. and Marani, U. (2006). Do Institutions Matter For Fdi? A Comparative Analysis Of The Mena Countries, *Mpra Paper No: 2426*
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya Ve Orta Asya Politikası Ve Tika, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi* 2: 19-22
- Dickey, David A. and Fuller, Wayne A. (1979). Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366). Ss. 427-431.

- Dışişleri Bakanlığı, (2017). *Türk Boğazları Genel Bilgi Notu*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-bogazlari.tr.mfa>
- Dışişleri Bakanlığı, (2020). *Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>
- Doğru, Sami. (2013) Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü: Sevr Ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, İzmir, Ss.123- 169
- DPT. (1983). *6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'de Yabancı Sermaye Yabancı Sermaye Başkanlığı*, Ankara.
- Drabek, Z. and W. Payne. (1999). The Impact Of Transparency On Foreign Direct Investments, Staff Working Paper, *World Trade Organization, Economic Research And Analysis Division*,
- Dreyhaupt, S. J. (2005). *Locational Tournaments In The Context Of The Eu Competitive Environment*, Wiesbaden: *Fachverlage Gmbh*.
- Duce Maitena. and Banco De Espana. (2003). "Definitions Of Foreign Direct Investment (Fdi): A Methodological Note", *Bis Meeting Of The Cgfs Working Group On Fdi*,
- Dulupçu, M. A. ve Demirel, O. (2005). *Küreselleşme Ve Uluslararasılaşma, (Ecolab) Modül 3, Ekonomi Ve Çalışma Hayatı Projesi* <http://www.phil.muni.cz/ped/ecolab/tur/modules/docs/internationalization-and-globalization-theory.doc> (Erişim Tarihi: 04.10.2020)
- Duman, Zeki, M. (2005). Avrupa Birliği Kimliği Ve Türkiye'nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar, *Sosyo Ekonomik Dergisi*, S.85-87
- Dunning, J. H. (2001). The Eclectic (Olı) Paradigm Of International Production: Past, Present And Future, *International Journal Of Economics Of Business*, Vol. 8, No. 2, S. 173-90, S. 1745.
- Durgan, Selma. (2016). Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi, *Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Yayın No:2954
- Durgan, Selma. (2016). *Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*, *Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Uzmanlık Tezi, S.5.
- Egger, P. Winner, H. (2005). Evidence On Corruption As An Incentive For Foreign Direct Investment, *European Journal Of Political Economy*, Vol. 21, 932-952.
- Ekinci, U, M. (2017). Türkiye-Balkanlar İlişkileri, SETA | *Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Sayı: 204
- Enerji Bakanlığı, <https://www.enerji.gov.tr/tr-tr/sayfalar/petrol#:~:Text=Petrol%20rezervinin%20836%2c1%20milyar,Varil>

<https://www.epdk.gov.tr/detay/icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu>
(11.01.2021).

- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2019). *Petrol Piyasası Sektör Raporu*, <https://www.epdk.gov.tr/detay/icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu>
- Eminoğlu, Emin. (2018). <http://www.vda.org.tr/duyuru/deniz-tasimaciligi-gozden-gecirme-raporu-2018-7252> (27.11.2020).
- Erim, Nihat. (1953). *Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri, Çilt 1 (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmalar)*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ss. 544-550
- Erkan, Alev. (2019). “Jeopolitik Risk Endeksi Ve Borsa Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OrtaDoğu Örneği”, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,
- Erkmen, A. (2020). Türkiye’nin NATO Üyeliği Ve Üyeliğin TBMM’de Kabulü, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2) , 1024-1049. Doi: 10.33437/Ksusbd.653737
- E. Karakoyunlu, “Yabancı Sermayenin Bu Güncü Durumu Ve Gelişimi”, *Vergi Dünyası Dergisi*, İstanbul 1983, S:30.
- Fania, Nyande., Yan Chen., Kuyon Bikanyi Joseph. and Djeri Sow. (2020). Geopolitical Risks (Gprs) And Foreign Direct Investments: A Business Risk Approach, *Global Journal Of Management And Business Research: B Economics And Commerce* Volume 20 Issue 1 Version 1.0
- Fidan, Levent. (2011). *Türkiye’nin Jeostratejik Konumu Açısından Türkiye Üzerindeki Enerji Hatlarının Durumu Ve Bunun Türkiye Jeopolitiğinde Kullanılması*, Hasret Çomak (Ed.). Dünya Jeopolitiğinde Türkiye İçinde, (85-157). İstanbul: Hiperlink, S.382
- Gastanaga, V. M., Nugent, J. B. and Pashamova, B. (1998). “Host Country Reforms And Fdi İnflows: How Much Difference Do They Make?”, *World Development*, Vol.26, No.7, (1299-1314).
- Gearid Tuathai, (1994). Problematising Geopolitics: Survey, Statesmanship And Strategy, The Royal Geographical Society, *With The Institute Of British Geographers*, S.259
- Gönülalan, Uğur, A. (2007). Petrol Sektöründeki Yatırımların (Yerli-Yabancı) Petrol Kanunlarının Tarihsel Süreci İçinde Değerlendirilmesi Ve Yatırımların Ülke Ekonomisine Katkısı, *Elektrik Mühendisleri Odası*,
- Görgün, T. (2004). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları*, Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Uygulama Ve Koordinasyon Başkanlığı, Ankara.

- Gövdere, Bekir. (2002). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı:6, Ss. 1-9
- Göver Z. Tuğrul. (2005). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar Arası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi", *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma Ve İnceleme Dizisi*, No:40,
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal Of The Econometric Society*, 424-438.
- Güngör, B. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Yabancı Direkt Sermaye Politikaları, *İktisat İşletme Ve Finans*, 17 (200). 73-84.
- Güven, Yılmaz. (2008). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi Ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi,” *Eskişehir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, S. 75-97.
- Habib, M. and L. Zurawicki. (2001). Country Level Investments And The Effect Of Corruption –Some Empirical Evidence, *International Business Review*, Ss.687-700.
- Hacisalihoğlu, Y. (2004). *AB’nin Jeopolitik Kimliği*, *Avrupa Birliği Dersleri*, Nobel Yayınevi, Ankara, S.230-231
- Hansen, M. W. (2002). *Foreign direct investment and the environment: a transaction cost perspective*, CBS.
- Hansen, Michael W. (1995). "Economic Theories Of Transnational Corporations, Environment And Development", *Copenhagen Business School, Department Of Communication And Management*,
- Hanson, G. H. (2001). Should Countries Promote Foreign Direct Investment?, *United Nations Conference On Trade And Development, United Nations Center For International Development*, Harvard University, G -24 Discussion Paper Series No. <[Http://Ksghome.Harvard.Edu/~Drodrik/G24-Hanson.Pdf](http://Ksghome.Harvard.Edu/~Drodrik/G24-Hanson.Pdf)>, S. 10.
- Hasanov, Ali. (2012). *Jeopolitik Teorileri Metodolojisi Aktörleri Tarihi Karakteristiği Kavramları*, Babıali Kültür Yayıncılık, S.202-204.
- Head, Keith Et Al. (2002). “Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions On Foreign Direct Investment Strategic Complements?”, *Journal Of Economics & Management Strategy*, Volume 11, Number 3,453-472.
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/I. Petro](https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Petro)
- Human Development Report. (2019). *Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities In Human Development In The 21st Century*, [Http://Hdr.Undp.Org/Sites/Default/Files/Hdr2019.Pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf)

- IMF. (2003). “*Foreign Direct Investment in Emerging Market Countries – Report of the Working Group of the Capital Markets Consultative Group*”.
http://www.imf.org.
- IMF. (2009). *Balance Of Payments And International Investment Position Manual Sixth Edition*, S.99.
- Işığınçok, Erkan. (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa
- İlhan, Suat. (1999). *Türkiye'nin Jeopolitik Konumu Ve Türk Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- İlhan, Suat. (2002). *Jeopolitik Kavramı Ve Unsurları, Avrasya Dosyası* “Jeopolitik Özel”, Cilt:8, Sayı:4, S.318.
- İlhan, Suat. (2004), *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu*, Ötüken yayınevi, İstanbul.
- İlhan, Suat. (2007). *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ss.50
- Kar, M, E. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1). 446
- Karluk, R. S. (1983). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Taştan Matbaası, İstanbul
- Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği Ve Dünya Siyasetindeki Yeri, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2) ,10
- Kazgan, G. (1985). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Aştın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- Kepenek, Yakup. ve Yentürk, Nurhan. (2004). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul,
- Kerim, Halit. (2020). *Jeopolitik Riskin Türkiye Turizmine Etkisi*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Keskin, Şebnem. (2020). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Belirleyicileri: Türk Finans Sektörü Üzerine Bir Uygulama*, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 13-14
- Knickerbocker, Frederick T. (1973). Oligopolistic Reaction And Multinational Enterprise, *Graduate School Of Business Administration Harvard University*, Boston,
- Kocaman, E. M. (2015). SSCB’nin Dağılması Ve 11 Eylül Olaylarıyla Değişen Türkiye’nin Kafkasya Politikası, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/4, 98

- Kona, G. Gamze. (2004). OrtaDoğu'da Güvenlik Algılaması Ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (8). S.114
- Köse, H. H. (2019). *Sakin Şehirlerde (cittaslow) Yaşayanların Misafirperverlik Anlayışlarının Yerli Turistlerin Şehri Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Seferihisar Örneği*, Yüksek Lisans, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa
- Köseoğlu, Sinem. (2011). *Ak Parti Döneminde Türkiye'nin OrtaDoğu Politikaları; Ekonomik Ve Kamuoyu Yansımaları*, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, S.63
- Kula, Ferit. (2006). *Çok Uluslu Girişimler Ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul.
- Kuloğlu, Armağan. (2002). Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye, *Avrasya Dosyası "Jeopolitik Özel"*, Cilt:8, Sayı:4, S.10.
- Kurtaran, Ahmet. (2007). "Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları Ve Belirleyicileri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, S. 367-382.
- Kurumahmut, Ali. (2006). *Montrö Sözleşmesi, Türk Boğazları Ve Karadeniz*, Tüdev Yayınları, İstanbul
- Külebi, Ali. (2009). *Tükçe Jeopolitik, Türk Jeopolitiğinde Sorunlar, Olgular, Kavramlar, Stratejik Yaklaşımlar Ve Tehdit Değerlendirmeleri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Lee, Chiang-Chien., Williams-Olasehinde, Godwin. and Aladiri, Saint, Seyi. (2020). Geopolitical Risk And Tourism: Evidence From Dynamic Heterogeneous Panel Models, *International Journal Of Tourism Research*, <https://doi.org/10.1002/jtr.2389>
- Linda, Goldberg. (1995). Charles Kolstad, Foreign Direct Investment, Exchange Rate Variability And Demand Uncertainty, *International Economic Review*, 1995, Vol. 36, Issue 4
- Macdermott, Raymond. (2008). Linking Exchange Rates To Foreign Direct Investment, *The International Trade Journal*, Volume XXII, No.1,
- Mevzuat. (2003). 4875 Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuatmetin/1.5.4875.pdf>
- Mıstaçoğlu, Tuğba. (2010). *Ekonomik Entegrasyonun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Örnekleri*, Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak, S.21
- Mitsubishi, Electric (2017). <http://www.tr.mitsubishielectric.com/tr/news-events/releases/global/2017/1211-a/index.page>, (20.08.2020)
- Muslu, Aziz.(2015). Deniz Turizminde Rekabet Stratejisi Olarak Ürün Farklılaştırması, *Turizm Ve Arastırma Dergisi Journal Of Tourism And Research*, Cilt / Volume: 4 Yıl, Sayı / Number: 2

- Mutlu, Mustafa. (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülke Ekonomisine Katkıları Ve Türkiye Örneği*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir, S.20-21
- Mutluer, Emir, Salih. (2019). *Azerbaycan Kanaat Önderleri Açısından Türkiye'nin Jeopolitik Anlamı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, S.27-28
- Nasuh, U. (2018). *Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası Üzerinde Etkili Olabilecek Faktörler*.
<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354886&/T%C3%BCrkiyenin-Orta-Asya-ve-KafkasyaPolitikas%C4%B1-%C3%9Czerinde-Etkili-Olabilecek-Fakt%C3%B6rler/-Do%C3%A7.-Dr.-NasuhUslu-> (20.12.2020)
- Newey, Whitney K. and West, Kenneth D. (1987). "A Simple Positive Semi- Definite Heteroskedasticity And Autocorrelation Consistent Covariance Matrix", *Econometrica*, 55, Ss. 703-708.
- OECD. (2002). Foreign Direct Investment For Development: Maximising Benefits, Minimising Cost, OECD, Paris, S. 38,
- Oğan, Sinan. (2009). [Http://Turksam.Org/Turkiye-Nin-Bolgesel-Enerji-Guvenliginde-Yeri-Ve-Rolu](http://Turksam.Org/Turkiye-Nin-Bolgesel-Enerji-Guvenliginde-Yeri-Ve-Rolu) Yazar: Dr. Sinan Oğan Kategori: Analizler, *Ekonomi Ve Enerji Çalışmaları Merkezi*, Enerji Araştırmaları,
- Okcu, Dila. (2014). *Kültürel Uzaklık Ve Kurumsal Koşulların Doğrudan Yabancı Yatırım Tercihleri Üzerine Etkisi Türkiye - Çin Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Okuyucu, Faruk, M. Ve Sapmaz, Bayraktar, İ. (2016). *Koylarımız, Mavi Yolculuk Ve Deniz Turizminin Sürdürebilirliği*, [Http://Denizturizmi2016.Deu.Edu.Tr/](http://Denizturizmi2016.Deu.Edu.Tr/)
- Oral, M. (2017). *Enerji Coğrafyası Perspektifinde Türkiye'nin Enerji Politikaları*, Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Oral, M. ve Özdemir, Ü. (2017). Küresel Enerji Jeopolitiğinde Türkiye: Fırsatlar Ve Riskler. *Journal Of History Culture And Art Research*, 6(4). 953
- Orta Doğu, (2021). https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Orta_Do%C4%9fu (16.07.2020)
- Öniş, Ziya. (2003). Turkey And The Middle East After September 11: The Importance Of The Eu Dimension, *Turkishpolicy Dergi*, S.6,
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, S.12, (65-88).
- Özdemir, Haluk. (2008). Türkiye'nin "Sınır-Ülke" Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası, *T.C. Türk İşbirliği Ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Türk International Cooperation And Development Agency*, Avrasya Etütler, 33/1, S 11

- Özdemir, Nezahat. (2006). *Türkiye'nin Ve Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Özel, Bilal. (2018). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Temel Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz Türkiye Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Özey, Ramazan. (1998). *Jeopolitik Ve Jeostratejik Açından Türkiye*, Marifet Yayınları, İstanbul
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin Var Tekniğiyle Analizi, *Metu Studies İnDevelopment*, 31, 93-114.
- Özgür, T. M. (2014). *Doğrudan Yabancı Yatırım-İktisadi Büyüme İlişkisinde Teknoloji Kanalı: Türkiye Örneği (1988-2012)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli.
- Özkan, Gökhan. (2010). Türkiye'nin Orta Asya Ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği, *Akademik Bakış*, Cilt 4 Sayı 7, S. 18
- Özkan, O. (2020). Jeopolitik Risklerin Döviz Piyasaları Üzerindeki Etkileri: Parametrik Olmayan Kantil Nedensellik Testi İle BRICS-T Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(4). 611-628. <https://doi.org/10.31460/mbdd.692021>
- Öztekin, K. M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği Ve Türkiye, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 16, Sayı, 33 S. 3-4
- Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Sayı 7, S. 118,
- Pamir, N. (2005), Enerji Politikaları Ve Küresel Gelişmeler”, *Stratejik Analiz*, Aralık(6): 68-74.
- Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul,
- Pan, Wei-Fong. (2019). *Geopolitical Risk And R&D Investment*, Available At Ssrn: <https://ssrn.com/abstract=3258111> Or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3258111>
- Perron, Pierre. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, And The Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57, s. 1361-1401
- Perron, Pierre. (1990). Testing For A Unit Root İn A Time Series With A Changing Mean, *Journal Of Business And Economic Statistics*, 8, Ss. 153-162.
- Phillips, Peter C.B. and Perron, Pierre; (1988). “Testing For A Unit Root İn Time Series Regressions”, *Biometrika*, 75, Ss. 335-346.

- Polat, Senem. (2020). Türkiye'nin Doğal Gaz Verileri, <https://www.dogrulukpayi.com/Bulten/Turkiye-Nin-Dogal-Gaz-Verileri>, E.T. 30.07.2020
- Rodrik, Dani. (1997). Trade Strategy, Exports, And Investment: Another Look At East Asia," *Pacific Economic Review*, February
- Saffet, A., Yıldırım, H. ve Kesebir, M. (2019). "Jeopolitik Risk İle Borsa Endeksleri Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi", Siyasi Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Türkiye ve Rusya, Berikan Yayınevi, Ankara
- Sancaktar, Caner. (2010). https://tasam.org.tr/Tr-Icerik/71/Balkanlar_Turkiye_Icin_Neden_Onemli.
- Sarıtaş, H, Genç, A, Ve Avcı, T. (2018). Türkiye'de Enerji İthalatı, Cari Açık Ve Büyüme İlişkisi: Var Ve Granger Nedensellik Analizi, *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 14, Yıl 14, Sayı 2, S.184
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat Teori Politika Ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları No:8. İstanbul
- Sharan Vyuptakesh, (2013). "International Business: Concept, Environment And Strategy", Third Edition, Pearson Education: India,
- Siverekli Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 97-116.
- Stoian, C. Fragiskos F. (2008). "Dunning's Eclectic Paradigm: A Holistic, Yet Context Specific Framework For Analysing The Determinants Of Outward Fdi: Evidence From International Greek Investments", *International Business Review*, Vol. 17, No. 3, Pp. 349-367.
- Strateji Ve Bütçe Başkanlığı, (2020). *Kalkınma Planları*, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Sullivan, J. D., R.Jean. and S.Aleksandr. (2004). "Foreign Direct Investment", Center For International Private Enterprise, *Economicreform*, Issue Paper.No. 0402. [.http://www.cipe.org/publications/papers/pdf/ip0402.pdf](http://www.cipe.org/publications/papers/pdf/ip0402.pdf). S. 1-23, S. 13
- Süleymanlı, Javid. (2015). *Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Ss.70
- Şahin, E. ve Arslan, H. (2021). Jeopolitik Risklerin Parametrik Olmayan Bir Yöntem Kullanarak Borsa Getirileri Ve Döviz Kurları Üzerindeki Etkilerinin Bir Analizi, *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (89), 237-250. Doi: 10.25095/Mufad.852174
- Şahin, İsmail. (2019). "Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması Ve İşbirliği", Orsam, Ankara, S. 8

- Şanlı, Nefise. (2018). *Türkiye'nin Jeopolitik Önemi Kavratmada Coğrafya Dersinin Etkisinin Öğretmen Görüşleri İle Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Şener, S. ve Kılıç C. (2008). *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye*, Bilgi (16)/1
- Şöhret, Mesut. (2011). "Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi", Hasret Çomak (Ed.). *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, (85-157). İstanbul: Hiperlink, İstanbul. S.90
- Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2) , 315-330.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları. 11. Baskı, Kocaeli.
- Tarı, R. ve Bıdırdı, H. (2009). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Temel Belirleyicileri: 1990-2006 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 253- 268
- Tarih Bilimi. (2018). <https://www.tarhibilimi.gen.tr/turkiyenin-turk-cumhuriyetleri-kafkaslar-balkanlar-ve-orta-dogu-politikalari/> (29.09.2020)
- Tekin, Ali. ve İva Walterova. (2007). *Turkey's Geopolitical Role: The Energy Angle, Middle East Policy*, Vol. XIV, No. 1, S. 87
- Tellal, Erel. (2005). "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt 2, Sayı 5, s. 49-70.
- Terzi, N. ve Suren, A. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Moğolistan, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:11.
- Tiwari, Kumar, Aviral., Das, Debojyoti. and Dutta, Anupam. (2019). Geopolitical Risk, Economic Policy Uncertainty And Tourist Arrivals: Evidence From A Developing Country, *Tourism Management*, Volume 75,
- Tosun, Hüseyin. (1994). Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama). *Atatürk Yolu Dergisi*, 4(13),
- Tuncer, Baran. (1968). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Türk Boğazları. (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%Bcrk_Bo%C4%9fazlar%C4%B1
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). *Su Ürünleri*, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/>
- Türk Silahlı Kuvvetleri. (2020). <https://tr.wikipedia.org/>
- Uçar A. (2007). *Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi Ve Sorunları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Ss. 54-55,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Uğur, Anlar. (2000). Küreselleşme Sürecinde Stratejik Ortaklıklar Ve Türk İşletmeleri. *İgeme'den Bakış*, S.36.
- Ulaş, B. (2011). *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği Ve Avrupa Birliği Üyeliği Süreci*, Başlık Yayın Grubu, Ankara.
- Unctad. (1998). *World Investment Report: Trend And Determinants*, United Nations, New York And Geneva, S. 91.
- Unctad. (2006). "Fdi From Developing And Transition Economies: Implications For Development", *World Investment Report*,
- Unctad. (2018). *United Nations Conference On Trade And Development*, Investment Trends Monitor, Issue 28, Http://Unctad.Org/En/Publicationslibrary/Diaa2018d1_En.Pdf Erişim Tarihi:
- Uras, Güngör T. (1979). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Formül Matbaası, İstanbul
- Uzun, Sevcan. (2010). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: AB'ye Üyelik Sürecinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler (Ekonomi Maliye) Anabilim Dalı, Ankara, 21
- Üçler, G. ve Özşahin, Ş. (2020). Jeopolitik Risk Ve Borsa Endeksinin Nedensellik Analizi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bootstrap Panel Nedensellik Testi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (87), 167-180. Doi: 10,25095/Mufad.756266
- Wang, Xinjie., Wu, Yangru. And Xu, Weike.(2019). Geopolitical Risk And Investment Available At Ssrn: <Https://Ssrn.Com/Abstract=3305739> Or <Http://Dx.Doi.Org/10.2139/Ssrn.3305739>
- Wei Shang-Jin. (1997). "How Taxing Is Corruption On International Investors?", Nber Workins Paper No 6030,
- Word, Bank (2016). *Lpi Global Rankings*, <Https://Lpi.Worldbank.Org/İnternational/Global/2016>
- Yapraklı, Halil (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar
- Yavan, N. (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yaycı, Cihat. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 4(6). S.11
- Yersel, Kadri. (1971). "Madencilik Ve Yabancı Sermaye", *Bilimsel Madencilik Dergisi*, Cilt 10, No. 1, Ss.79

- Yıldırım, Keziban. (2010). *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Ve Ücretler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ss.10
- Yıldız, Furkan. (2012). “*Türkiye’nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Avrupa Birliği Enerji Politikaları*”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Uluslararası Ticaret Ve Para Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul,
- Yılmaz Elgiz. ve Güney Zeynep, (2011). “*Türkiye’nin Jeopolitik Ve Stratejik Konumu Açısından Ulus Marka İmaji*” Hasret Çomak (Ed.). Dünya Jeopolitiğinde Türkiye İçinde, (85-157). İstanbul: Hiperlink, ss. 261.
- Yılmaz, Sait. (2015). Jeopolitik Ve Jeostrateji, *Academia. Edu*, S.3
- Zeren, F. ve Ergun, S. (2010). AB'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: Dinamik Panel Veri Analizi. *İşletme Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1). 67-83.
- Zorlu, Hacer. (2016). Türk Boğazlarının Önemi Ve Montrö Sözleşmesi İle Sağlanan Denge Rejimi, *International Journal Of Afro-Eurasian Research*, Issue: 236, Ss.38